SOBOTNA PRILOGA

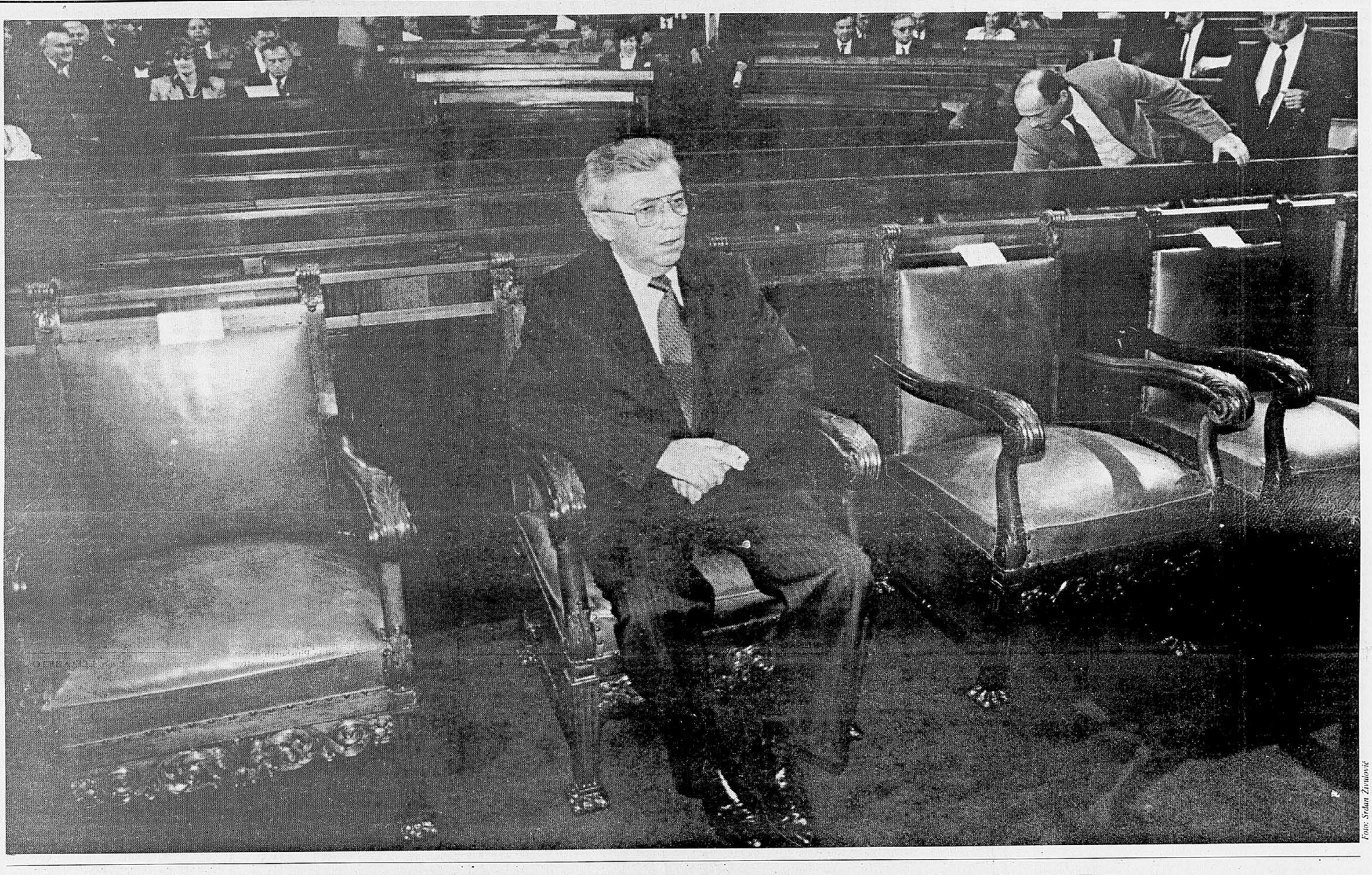

Foto: Srdan Živulović

Predsedniški ekspoze in slepota

Zgodba o ekspozeju predsednika zveznega predsedstva dr. Borisava Jovića v zvezni skupščini bi lahko bila nevsakdanja, če bi bili časi vsakdanji. Tako pa ni in zgodba je osupljivo logično povezana z vsebino ekspozeja.

Na kratko bi bilo mogoče ekspoze povzeti s poenostavljeno ugotovitvijo, da politične razmere v Jugoslaviji resno ogrožajo zastavljeno reformo. Rešitev je v trdni federaciji, kdor je ne mara, lahko odide. Vredno pa se je tudi malo podrobneje sprehoditi skozi skrbno grajeno besedilo.

Slovenskemu bralcu bodo najprej padle v oči obtožbe Slovenije, ki si ureja lastno obrambo in sploh razbija Jugoslavijo, saj sprejema takšne ustavne akte in zakone, ki postavljajo v kot zvezno ustavo in druge federalne predpise. Takih ravnanj zvezno predsedstvo ne bo dovolilo, pravi dr. Jović, in bo tudi primerno ukrepalo. Kako, se iz ekspozeja ne da razbrati, vsekakor pa je Slovenija močno kriva za sedanje razmere v Jugoslaviji.

Nekako drugi, vendar ne manj obtoženi so kosovski Albanci, zdaj že skoraj vsi pod poveljstvom alternative. Vmes so tudi separatistični teroristi. Predsedstvo tudi tega ne bo trpelo, še manj pa, da bi se Kosovo odcepilo od Srbije, kar pomeni tudi od Jugoslavije. Pri tem dr. Borisav Jović vztrajno govori o Kosovu in Metohiji, kar je sestavljenka iz nove srbske ustave. Zvezna ustava še zmeraj govori samo o Kosovu kot pokrajini, ki obsega Kosovo in Metohijo.

Vsi drugi so že manj krivi, nekateri pa so zaslužni. Krivi so tudi vsi tisti, ki so dovolili, da so se razmahnile nacionalne stranke, še posebej pa četniške in ustaške. Vseh strank je zdaj okoli sto petdeset, le malo jih je jugoslovansko usmerjenih, še manj jih v svoji dejavnosti sega čez republiške meje. Tu bi lahko v hitrem sprehodu skozi ekspoze pripomnili, da je danes prav v Srbiji najbolj ozmerjana tista stranka, ki je najbolj jugoslovanska po usmeritvi in po dejavnosti, namreč Markovićeva. Toda ta stranka resno ogroža druge volilne tekmece v Srbiji in si vneto nabira članstvo in privržence po vsej republiki, ne le pri narodnostih v obeh pokrajinah, zato so srditi napadi razumljivi.

Dokler Jugoslavije ne bomo preuredili, bo veljala sedanja državna in pravna ureditev, tudi tokrat poudarja dr. Borisav Jović in žuga tistim, ki se tega ne držijo, toda čas je že zdavnaj šel naprej. Slovenske ustavne spremembe, enaka ravnanja na Hrvatskem, nova srbska ustava, vse to postaja nov svet, ki je sedanjo Jugoslavijo že zdavnaj zapustil za seboj. Zato se na prvi pogled zdi tudi logično, da hoče dr. Borisav Jović in z njim večina zveznega predsedstva čimprej in nemudoma spremeniti zastarelo državo v nekaj boljšega. To boljše je po njihovem mnenju sodobnejša in trdnejša federacija, pri čemer se v okrnjenem zveznem predsedstvu seveda zavedajo, da vsi v Jugoslaviji ne mislijo tako. Toda vztrajno potiskajo v ospredje predelano federacijo, kdor misli drugače, naj se pač odcepi, kar naj razglasi še pred volitvami na jugovzhodu države. Tu pa sporočilo ekspozeja vzpostavi logično zvezo z zgodbo o njem.

Kdor je zmogel vsaj z Avale pogledati na današnji jugoslovanski politični zemljevid, je lahko opazil, da se razmere presenetljivo hitro spreminjajo. No, že dolgo se ve, da je Slovenija za konfederalno ureditev, enako tudi Hrvaška. Novejša vest je prišla iz Bosne in Hercegovine ter iz Makedonije. V teh dveh republikah so podobno kot v Sloveniji še pred večstrankarskimi parlamentarnimi volitvami spoznali, da jim niti sedanja niti preveč vplivna federacija ne ustreza več. V obeh republikah so to tudi javno povedali. Za Črno goro se tudi ve, da je razdeljena med trde federaliste in ne ravno šibke privržence samostojne Črne gore, ki so se pripravljeni pogajati tudi o zvezi jugoslovanskih republik in ne samo o zvezni republiki Jugoslaviji.

Skoraj enako tako je poteklo tudi glasovanje, ki je v zvezni skupščini odločilo o usodi ekspozeja zveznega predsedstva. Zvezni poslanci iz Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Makedonije, Albanci s Kosova so z veliko večino glasov odločili, da bo ekspoze zveznega predsedstva na dnevnem redu šele v petek po proglasitvi Stipeta Mesića za člana predsedstva SFRJ. Da bi bil politični zemljevid Jugoslavije še bolj razviden v skupščinski dvorani, se je glasovom iz teh republik pridružila tudi približno polovica črnogorskih poslancev.

Gledalci beograjske televizije so lahko doma spremljali burno razpravo in glasovanje v zvezni skupščini, saj je TV napovedala neposreden prenos ekspozeja, tako pa je prenašala zgodbo o njem. Mnogi so se spraševali, ali je to zarota proti Srbiji, nekaj pa jih je tudi podvomilo v smiselnost takšne srbske politike, ki ostaja nenadoma sama, čeprav so vse doslej bili vedno poučevani, kako ostaja osamljen severozahodni del države.

Toda skupščinsko dogajanje ni bilo zarota proti Srbiji. Skozi leta je v Jugoslaviji dozoreval in zdaj je tudi na jugu države dozorel sad spoznanja o napaki, ki je vgrajena v rojstvo Jugoslavije. To napako želijo zdaj popraviti vse republike, le da hočejo uporabiti različna zdravila. Vse se strinjajo, da ni več mogoče živeti v mešanici centralistične, federalistične in konfederalistične ureditve, v kateri nenehno nihamo med nasiljem enih nad drugimi ter medsebojnimi blokadami. Nič več ne bi pomagalo niti, če bi si našli skupnega sovražnika. Pogovore je treba zastaviti tako rekoč na začetku, le Srbija in uradna Črna gora bi samo preuredili in utrdili federacijo. Za takšne usodne pogovore o drugačni državni ureditvi, očitno tako misli večina republik, potrebujemo tudi kompletno zvezno predsedstvo, v katerem bodo zastopani vsi pogledi na prihodnost.

Tu pa je bila čer, na katero naj bi nasedla ladja štirih republik. Proglasitev Stipeta Mesića za člana zveznega predsedstva je bila napovedana za včeraj popoldne, ekspoze dr. Borisava Jovića že za minulo sredo zvečer. Črnogledi politični analitiki so videli dve povsem realni možnosti za razpad še zmeraj važnih ustanov sedanje Jugoslavije. Lahko bi se pripetilo, da bi se zvezna skupščina zmanjšala za delegate iz Slovenije in Hrvatske že v sredo, če bi prišlo do spopada zaradi vsiljevanja trde federacije. Lahko pa bi se do konca razšli v petek popoldne, ko bi se izkazalo, da skupščina ni sklepčna, kar ne bi bilo nič nevsakdanjega v petek popoldne, nevsakdanje bi bilo samo to, da bi morda manjkali zlasti tisti, ki so doma najbliže zvezni skupščini.

Okrnjeno predsedstvo in podobno okrnjeni zvezni zbor bi za prvo silo delovala še naprej in sprejemala odločitve, ki bi bile vsaj nekaj časa legalne, vendar zanesljivo ne v korist odsotnih. Pa tudi navzoči ne bi bili povsem enakopravni. Bolj enakopravni bi bili tisti, ki se že danes močno razlikujejo od drugih. Že površni opazovalci namreč kar dobro vedo, kako se po Jugoslaviji razlikujemo, ko se pogovarjamo o preureditvi države. Slovencem in Hrvatom sicer najbolj ustreza samostojnost, vendar so se pripravljeni pogajati o skupnih interesih v konfederalni ureditvi. Makedoniji in v Bosni in Hercegovini ta trenutek bolj ustreza ohlapna federacija z manj pristojnosti, vendar bi se tudi pogovarjali, očitno pa ti dve republiki ne bi želeli ostati v okrnjeni federaciji. Črna gora je uradno trdna privrženka močne federacije, toda njen politični zemljevidi napoveduje spremembe tudi v tem pogledu. Srbija pa je rezka in odločna, močna federacija ali narazen. Takšen ton daje seveda veliko misliti tudi tistim, ki so sicer zelo naklonjeni zvezni prestolnici.

V tej trdni odločenosti, tako se zdi, je Srbijo doletela politična slepota. Kar je bilo že povsem vidno, za nekatere še vedno ni obstajalo, saj ni ustrezalo pričakovanjem. Nič ni zaleglo niti rotenje z juga države, da je v občutljivih zadevah tudi v skupščini sporazum mnogo boljši kot večinska odločitev. Odločilo je glasovanje in Stipe Mesić je bil na vrsti pred predsedniškim ekspozejem. Konfederalistični podpredsednik zveznega predsedstva je na rahlo incidentnem ustoličenju dobil prednost pred federalističnim referatom, bi lahko rekli v že enkrat rečeni prispodobi.

Zvezna skupščina se je po dolgem času postavila na lastne noge. Toda to ne spremeni resnice, da nima niti moči in ne pravice, da bi odločala v imenu republik in njihove suverenosti. Razmere so tako zelo drugačne, da se o usodi Jugoslavije in o preureditvi njenega državnega prostora lahko resno in dokončno pogovorijo samo republike med seboj. Ali pa je to sploh izvedljivo, bi se ob tem morda vprašali črnogledi in nestrpni. Je, vse pa je odvisno od tega, kako bo tako pomembna in občutljiva zadeva zastavljena.

Kakorkoli se zdi nenavadno, je od oslabljene in pravzaprav nikoli zares močne zvezne skupščine v veliki meri odvisno, kako se bo razpletla jugoslovanska ustavna kriza. Če bo skupščina modrejša od zveznega predsedstva, nekaj znamenj pa daje to slutiti, potem ne bo vsiljevala republikam trdnejše federacije kot prednostne rešitve za jugoslovansko ustavno krizo, niti ne bo tako kot okrnjeno predsedstvo trdila, da bodo zvezni organi skupaj z republikami opravili vsa posvetovanja in začeli pripravljati novo zvezno ustavo. Prej je mogoče pričakovati, da se bo obrnila na vse republiške skupščine in jih pozvala, naj vsaka določi tiste republiške pooblaščence, ki bodo sodelovali na medrepubliških pogajanjih o prihodnji državni ureditvi jugoslovanskega prostora, pri čemer bodo vse mogoče rešitve enakopravne. Pojavila se bo sicer majhna zadrega, ki pa ne bo dolgo trajala. Vse republike bodo, če bodo bogovi miru naklonjeni Balkanu, do konca decembra opravile večstrankarske parlamentarne volitve. Prave pooblaščence bodo tako lahko določile šele tedaj, toda vselej so mogoče tudi prehodne rešitve. Zvezna skupščina pa bi se lahko zavzela, da bo skupaj z drugimi organi federacije skrbela za tekoče funkcioniranje zvezne države in nemotena medrepubliška pogajanja. Pri pogajanjih najbrž tudi njene usluge ne bi bile povsem odveč, zlasti če bi se zvezna skupščina vnaprej trdno zavzela, da bo proglasila za legitimno vsakršno odločitev, ki bi jo sprejele posamezne republike.

Zdi se preveč preprosto in varno v teh burnih razmerah, da bi bilo izvedljivo. Toda po dogajanjih zadnjih dni v zvezni skupščini najbrž nihče več ni slep za svoje okolje in tudi ne zaverovan v svojo moč. Res pa ni povsem jasno, ali se bodo na nove politične razmere vsi odzivali enako. Doslej se niso.

Kdor še ni povsem okužen z visoko politiko, se bo ob vsem tem morda vprašal, ali bo po teh dogajanjih živel varneje in bolje. Za naše razmere optimističen odgovor bi se glasil, da varneje ne, vendar tudi ne bistveno manj varno. Ni otipljivih znamenj za nove poskuse večjih ali manjših pučev. Bolje ne bo živel, vendar tudi ne bistveno slabše. Republike so sicer obljubile Anteju Markoviću, da bodo zmanjšale javne izdatke, kar se bo prej ali slej poznalo tudi v vsakdanjem življenju. Narodna banka Jugoslavije tudi že močno pritiska na zavoro pri stroju za tiskanje denarja, kar na koncu verige vselej čuti zasebni žep. Cinik pa bi lahko k temu dodal, da bodo v gospodarstvu dobili nove izvozne stimulacije in ljudje interne delnice. Vse to drži, dogajalo pa se bo v tesni povezavi z vsebino predsedniškega ekspozeja in zgodbe o njem.

Božo Kovač

VSEBINA

Andrej Poznič
Ko kupujemo vreče moke, sladkorja in še kakšno marko povrhu
Tema tedna: Devizne rezerve države
Boris Jež
Borisav Jović
Portret tedna 19

Mija Repovž
Direktorjev se ne splača zapreti
Pogovor z Vitomirom Grosom
Janko Prunk
Slovenska država – ideja in stvarnost 20

Slava Partlič
Strah v dolini izgubljenih priložnosti
Razglednica železarskih Jesenic 21

Dr. Karel Zupančič
Svetost življenja in pravica do splava
Peter Potočnik
Made in Croatia
Po Jelačićevi vrnitvi
Aleksander Bajt
Privatizacija in učinkovitost 22

Peter Klinar
Med nacionalno državo in evropsko integracijo
Slovenska migracijska politika in državljanstvo imigrantov 23

Lada Zei
Zašiljena klobasa ima dve polovici, dr. Rupel
Edo Ravnikar: Separatizem ni greh
Marjeta Šoštarič
Med pametno zaščito in avtarkijo
Pred avtonomnim kmetijstvom 24

Miroslav Odar
Vodstvo podjetja med politiko in strokovnostjo
Politika – gospodarstvo
Jože Konc
Množičen napad na državno lastnino
Madžarski program privatizacije
Stojan Žitko
Pred likvidnostnim polomom?
Denarna politika 25

Tudi to je Amerika
Novi puritanci
Vinko Skalar
Strah pred drugačnimi
Integracija razvojno prizadetih
Milan Maver
Ustavljati in fotografirati – »zabranjeno je«
Z Adrio na Nordkapp (konec) 26

Marijan Zlobec
Glasba kot vera, mistika, magija
Življenje in smrt Leonarda Bernsteina
Drago Medved
Dobrohotna umetnost lepote
Pred svetovnim oblikovalskim kongresom 27

Dragiša Bošković
Od Marxa k Peronu
Janko Lorenci
Zbogom, orožje?
Drago Buvač
Zakaj novinar piše 32

PP poštni predal 29

Sporočilo bralcem

Uredniški kolegij je zaradi čedalje večjega zanimanja bralcev za sodelovanje v rubriki PP 29 in upoštevaje priporočilo delegatov Skupščine ČGP Delo z dne 8. maja 1985 sklenil, da prispevki v Poštnem predalu ne smejo biti daljši od dveh tipkanih strani (60 vrstic), v rubriki Prejeli smo pa naj obsegajo do največ tri tipkane strani (90 vrstic). Namen tega je, da bi čim več bralcem omogočili izražati mnenja, stališča, pripombe, ugovore in predloge; zato smo hkrati odmerili še več prostora rubriki PP 29. Avtorji predolgih prispevkov, podpisani s polnim naslovom, pa v skladu s tem prepustijo uredništvu pravico do krajšanja oziroma manjših predelav (strnitev), ne da bi bila tako bistveno okrnjena vsebina njihovega sporočila.

Delo, 6. oktobra
Dan ogorčenih Ljubljančanov, pa tudi radovednežev in provokatorjev

Povsem se strinjam z Vami, spoštovana Meta Papež, ko pravite, da nima nihče od odraslih pravice uporabljati otrok v politične namene. V nadaljnjem me obtožujete, da sem prav jaz to počela. Pred seboj imam magnetogramski zapis svojih besed pred mikrofonom Vala 202, ki ga citiram brez stilističnih in slovničnih popravkov:

»Torej, pozivam žene, matere in dekleta, naj pridejo pred štab za teritorialno obrambo in naj pridejo z rožicami, tako kot smo to počeli na Roški cesti, da bi ponovili našo dostojanstveno in mirno gesto in miren protest, ki mislim, da je mnogo bolj učinkovit kakor pa zmerjanje in, bi rekla, neko iskanje mogoče sporov, ki bi jih kdo utegnil izkoristiti za svoj namen. Tukaj imam že cel šopek rožic, razdelili jih bomo obiskovalcem in jih skušali pomiriti na ta način. Rada bi opozorila, da so ženske, matere, dekleta in otroci pravzaprav neke vrste moralna instanca, tisti prag, preko katerega vsakdo premisli preden ga bo prestopil in izvajal nasilje nad njimi, zato res pozivam ženske, naj pridejo, da pokažemo to svojo gesto . . .«

*Poziva materam, **naj pridejo z otroki** pred RŠTO; torej ni bilo! Pozvala sem žene, matere in dekleta, **naj pridejo z rožicami.** Dopuščam možnost, da je kdo že samo omembo otrok v kontekstu poziva na protestno zborovanje tako razumel in to tudi obžalujem. Mi pa še na misel ni prišlo, da bo to kdo razumel na ta način, saj je vsa moja »akcija« z rožicami govorila drugače: pozivala sem k mirnemu protestu. Matere z otroki pa celo v primeru poziva, naj pridejo protestirati z otroki, seveda ne ubogajo na prvi mig. Za takšno absurdno akcijo se odločijo v skrajni, obupni sili; tako je moja mama protestirala z menoj v naročju po beograjskih ulicah. Tedaj je bila kajpak vojna.*

Sicer pa tudi ta ideja ni moja, v naš politični prostor jo je prinesla gospa Vera Vazzaz ob procesu zoper četverico, s čimer je bistveno določila samo naravo naših protestov. Vojska, ki nas je na Roški »špegala« in fotografirala z vseh oken, si preprosto ni mogla dovoliti nasilja nad množico, saj bi bilo na fotografijah, ki bi obkrožile svet, jasno vidno, da imajo ljudje, ki protestirajo, v rokah rože, znak miru in dostojanstva. Prav je, da gospe Veri Vazzaz nekdo dá javno priznanje za to domiselno gesto, in izrabljam to priložnost, da ji izrekam svoje priznanje in spoštovanje.

Spoštovana Meta Papež, pravite, da življenje ni teater z nageljni. Tudi s tem se strinjam, vendar se tedaj, ko sem opazovala razburjeno množico, ki je enkrat že vdrla v stavbo RŠTO in pred puške, nisem mogla spomniti drugega »sredstva« za pomiritev naših ljudi kakor rož. Če bi se jeza in bes namreč stopnjevala še naprej, bi se lahko ob ponovnem vdoru v stavbo zgodilo nepopravljivo: človeška žrtev. Potem pa niti JLA niti slovenska oblast ne bi imeli več možnosti potegniti se nazaj, taktizirati, se dogovarjati . . . To sem želela preprečiti na svoj, »ženski« način in zdi se mi, da sem – vsaj začasno – nekoliko pomirila ljudi. In morda še tole: v akciji JLA, v igri, ki jo je začela, smo bili v nevarnosti vsi, ne le odrasli, ampak tudi otroci, saj bi se požar lahko razplamtel po vsej Sloveniji. Morda bi bilo prav, ko že mene nekateri tako strogo obsojajo, da bi kakšno rekli (morda celo najprej!?) na račun JLA in njenega »igračkanja.«

Spomenka Hribar, Tomišelj

Delo, 13. oktobra
Kaj pa vpliv civilne družbe?

Prizadevanja za neodvisnost javnih občil od države in stranke so bile bistven del demokratičnih bojev v zadnjem desetletju: preboj blokade ob razpravah o šolski reformi in zagotovitev poštenega poročanja z beograjskega procesa sta bila prva pomembnejša uspeha demokracije in sta pripomogla k prednosti, ki jo je imela Slovenija med socialističnimi deželami – in ki jo sedanja oblast uničuje.

Pod diktatom sedanje večine se razprava ne ukvarja s kakovostjo javnega občevanja, še s tem ne, kako zagotoviti čim smotrnejšo porabo davkoplačevalskega denarja, temveč izključno z vprašanjem, koliko bodo stranke nadzorovale radio in televizijo. Ob tem niso toliko pomembne neposredne posledice, ki bi jih lahko imela nizka kulturna raven sedanje vladajoče večine, kolikor je nevarno načelo strankarskega nadzora: to je v prid vsaki večini in bi ga zato, če bi ga zdaj zares uveljavili, pozneje zelo težko odpravili.

Vprašanje, ali in koliko je treba osrednja občila podrediti nadzoru strank, je napačno. Dokaz za napačnost vprašanja je, denimo, neodgovorno mlačen odnos, ki ga imajo osrednja občila (tudi tisk, ne le RTV) do sedanje militarizacije države Slovenije. Te neodgovornosti ni mogoče pripisati kakšnemu »strahu pred oblastjo«: za demilitarizacijo se namreč ne zavzemata samo dve opozicijski stranki (ZSMS – liberalna stranka in socialistična stranka), temveč tudi Zeleni, ki so vladna stranka. Vzroki so očitno globlji. K tej sodbi nas napeljuje tudi podobna duhovna in nravstvena neodgovornost, ki so jo osrednja občila pokazala ob drugih izrazito reakcionarnih potezah sedanje oblasti: vprašanju abortusa, izgonu predstavnikov neodvisne misli iz skupščinskih posvetovalnih teles, rasističnih zamislih zakona o državljanstvu, povzdigovanju vprašanja dvajsetih domnevnih vojnih hudodelcev v osrednje vprašanje »slovenstva«, tihotapljenju verouka v osnovne šole, mračnjaških deklaracijah vladne kulturne politike, razpravah o republiškem javnem tožilcu; naštevali bi lahko še naprej. Stranke teh potez, ki uničujejo pridobitve demokracije na Slovenskem, v skupščini niso mogle ustaviti: od njihovega morebitnega poseganja v prostor javnega izražanja si pač ne moremo obetati nič boljšega.

V sedanjem sporu se soočata dve različni umevanji javnih občil – gre za vprašanje, ali naj bodo osrednja občila javna ali državna. V temelju spora so razlike v umevanju vloge države: po enem pogledu je država samo sredstvo, s pomočjo katerega je mogoče med drugim zagotoviti kakovostno, raznolično, inteligentno javno življenje – po drugem pogledu je država vir moči nad državljani, s katerim upravlja vsakokratna strankarska večina.

Prvi pogled je demokratičen, drugi demokracijo omejuje. Omejevanje demokracije prinaša nove avtoritarne in totalitarne grožnje; že s tem kvari prostor javnosti. A tudi, če bi se te grožnje nikoli ne uresničile, bi državno-strankarski model omejeval kakovost občil in povzročal nepotrebne družbene stroške: če bi iz občil naredili režimska glasila, bi z njihovo pomočjo vsaka oblast preživela dlje, kakor pa bi trajala ob svobodnem javnem občevanju; če bi vodilne funkcije in najpomembnejša uredniška mesta postali odvisni od vsakokratnih razmerij moči med strankami, kakovost njihovih vršilk-vršilcev ne bi bila več glavno merilo; trpelo bi njihovo delo, saj bi do pomembnih personalnih sprememb prihajalo ob vsaki spremembi koalicij in seveda ob vsaki spremembi večine; neodvisna javnost bi postala odvisna od milosti režima in od koristi, ki bi si jo od nje obetala opozicija; strankarska politika bi bolj ali manj zatirala javni prostor civilne družbe.

Zadeva je hkrati bolj preprosta in bolj zapletena, kakor je zdaj videti. Je bolj preprosta: zdaj je v ospredju želja strank, da bi nadzorovale RTV; to se nanaša predvsem na informativno-politični program, kjer je treba zagotoviti »pošteno igro«; ker pa vsaka stranka samodejno hoče še kaj več, stranke niso najboljši garant za pošteno igro, ki jo zanesljiveje zagotavljajo novinarski poklicni standardi. Je pa zadeva tudi bolj zapletena, saj so radio in televizija, pa tudi »veliki tisk« kompleksne naprave s posebno logiko: rešitve, ki te logike ne upoštevajo, so slabe. Sedanja skupščinska večina tudi tu dela probleme tam, kjer jih ni – in jih ne ureja tam, kjer zares so.

Ureditev, ki jo vsiljuje Demos, je zato zgodovinsko nazadnjaška in kulturno nevarna. Oblast, katere legitimacija je demokratična, si z nedemokratičnim nasiljem nad javnostjo spodkopuje legitimnost; a če se ji bo posrečilo, da RTV in druga osrednja občila ponovno prisili v služabnost režimu, bo spet vse predolgo trajalo, preden si bodo državljani postavili boljšo oblast, kakršno zaslužijo.

Rastko Močnik, Ljubljana

Delo, 30. avgusta
Dialog z drugače mislečimi ne bi smel nikoli zamreti

V pismu iz Rima g. Franc Rode (Delo, 13. oktobra) zavrača besede dr. Vekoslava Grmiča, zapisane v neki številki revije Znamenje. Zaradi razumevanja nadaljnjega naj jih ponovim: »Kocbeku je prišlo na uho, da naj bi urednik (Rode) nosil njegove članke v cenzuro na nadškofijski ordinariat. To ga je tako prizadelo, da se je začel odmikati od revije.« G. Rode zatrjuje, da je ta trditev o cenzuri »čista neresnica«, češ da nadškof Pogačnik od njega ni »nikdar zahteval kaj takega«. Spominja pa se nekih nadškofovih besed, ki so kazale na to, da Kocbeka kot politika ni pretirano cenil. »Mogoče so te besede prišle Kocbeku na uho in se je 'začel odmikati od revije', nikakor pa ne »zaradi cenzure njegovih člankov, ki jih urednik Znamenja ni nikdar dobil od njega«.

Gre za začetek sedemdesetih let. V tistem času je imel Kocbek obdobje, ko zlepa s čim ni bil zadovoljen. Če se mu je kaj zamerilo ali mu ni bilo prav všeč, ni šel zraven. Tedaj je izhajala tudi revija Prostor in čas. Čeprav so jo njeni nasprotniki največkrat imenovali kar »Kocbekova revija«, je Kocbek v njej prav malo sodeloval. V šestih letih izhajanja je revija od njega dobila v objavo: trikrat pesmi in pet kratkih zapisov, od katerih smo dva sami ponatisnili od drugod. V zadnjem letniku (1974) ni nobenega njegovega prispevka.

Revijo Znamenje je, to vem, spočetka pozdravil z velikim veseljem. Prav tako pa iz njegovih ust vem, da je bil zelo užaljen, ko je slišal, da naj bi neki njegov prispevek za Znamenje pred objavo prebral nadškof Pogačnik. To je gotovo pripovedoval še drugim ljudem, saj tako je to pač prišlo tudi do g. Grmiča. Če je zdaj zapisal »nosil njegove članke v cenzuro«, je zapisal preveč, ker je šlo samo za en članek. Dopuščam možnost, da je bil Kocbek tedaj napačno informiran in si je to reč kdo izmislil, da bi naredil razdor. Zanesljivo pa vem, da je Kocbek zgodbi o cenzuri verejel in ji hudo zameril. Ne vem, za kateri članek je šlo, verjetno pa ga je spričo povedanega umaknil.

Zgodbo poleg mene gotovo pozna še kdo drug, če so priče še med živimi.

Janez Gradišnik, Ljubljana

Delo, 4. avgusta
Kaj je Kardelj v resnici napisal?

Samo dve repliki g. Strletu.

Prva: Take ali morda malo manj take demokracije, kot jo priporoča na koncu svojega menuja g. Strle, je bilo še ne dolgo tega ne na žličke, temveč na galone, kot se je včasih reklo. Da je ni več in hvala Bogu, da je ni več, pa zagotovo ni zasluga g. Strleta.

In druga: Medtem ko lahko preberem imena okupatorjevih in belogardističnih žrtev na javno vzidanih ploščah in postavljenih spomenikih, mi dopustite, g. Strle, seveda brez vaših neokusnih opazk, da lahko preberem imena takratnih žrtev komunističnega terorja vsaj v Črnih bukvah.

Ciril Jaklič, Kamnik

Pričakoval sem popolnejši odmev na Strletov zapis v sobotni prilogi, 6. oktobra, ki se nanaša na dogodke septembra 43 na Velikem Osolniku. Ker pa ga ni bilo, se oglašam.

Avtor je zapisal več netočnosti, čeprav je iskal resnico v belih in rdečih arhivih. Na srečo pa so mnogi domačini še živi in njihova pričevanja o teh dogodkih segajo že v tretji rod. Naj postrežem z njimi in vsaj z delčkom teh približamo bralcu resnico. Po končanem boju ujetim ni sodilo sodišče s poroto, v kateri so sodelovali domačini, s pripombo, da so jih dobro poznali po krvavih opravilih in so zato zaslužili smrt.

Niso obstajali nikakršni spiski ljudi, ki so sodelovali z NOB, ker župnišča in župnika Osolnik nikoli ni imel.

Politdelegatka Ana Šega iz Velikih Lašč je tedaj bila na Osolniku, saj so jo ljudje poznali in še danes vedo marsikaj povedati o njej. V dopoldanskem času so borci Tomšičeve brigade postavili ujetnike v dve vrsti. To se je dogajalo na gornjem koncu vasi. Na zgornji strani vaške poti so stali v manjšini bodoči obsojenci, na spodnji strani pa v približno petkrat daljši vrsti bodoči pomiloščenci. K njim je bil obrnjen partizanski oficir in jim je govoril o pomembnosti boja proti okupatorju in združenju vseh sil za skupni boj. Nato pa jih je vprašal, ali so pripravljeni stopiti v partizane. Vsi so odgovorili z da, tudi oni iz vrste za hrbtom. Potem pa se je govornik naglo obrnil in ukazal: »Tiho, vas nisem nič vprašal!«

Temu postopku je prisostvovalo večje število vaščanov, zato ni razlogov, ki bi ponarejali resnico.

Vaščani iz Velikega Osolnika so bili že v bivši Jugoslaviji napredno usmerjeni, še posebej pa je bilo močno delovanje organizacije kmečkih fantov in deklet, zato se po vojni niso strinjali s spominsko ploščo, ki je dokazovala uničenje belogardistične postojanke. Beli so prišli, bili obkoljeni in v vojaškem smislu uničeni.

In za konec: Franci Strle piše, da je 24 ujetnikov, ki so bili obsojeni na smrt, pokončal en sam človek. To je strahotno priznanje! Odgnani so bili iz vasi do cerkve in ob zidu postreljeni. Okrutno delo je opravil en sam človek – s prakso ali brez nje?

Ni to strašno, slavist Franci Strle!

Lovro Mrak, Ljubljana

Glej si ga no, kakšen napredek! Gospod Gradišnik mi je najprej popolnoma spakedral priimek, nazadnje ga je že spodobno zapisal, za nameček pa mi je posvetil še tri kitice rimanih bodic. Čeprav sem svoje dni tudi sam zagrešil kak epigram, se v tej rubriki ne bom znojil v verzih, ker nisem nikak epigon, vzdevek monsignor pa me tudi ne gane, ker velja toliko kakor žabja volna. Ampak g. Gradišnik bi lahko vseeno priznal, da me je obdolžil po krivem za napačen prevod iz angleščine . . .

Za občutek zmagoslavja torej ni nobenih točk, tudi če se zanje še tako poti.

Meni se ne zdi vredno. Sicer pa se mi mudi na Koprsko. Obrniti se moram naravnost na svoj sokolski antipod.

Gospod Kobav, uporabili ste besedo butec, ki je nisem v svojih knjigah in drugih spisih še nikoli zapisal, a zdaj vidim, da vam kar paše, o čemer se boste kmalu prepričali.

Izumili ste domislico, da je bila pred vojno prepovedana ena sama stranka, druge so bile dovoljene, po vojni pa je bila dovoljena ena sama stranka, vse druge pa prepovedane. Bodimo vendar natančni: to o prepovedi ni točno! Vseeno je, kaj si vi mislite o svojih ideoloških nasprotnikih, toda komunisti niso bili neumni. Če bi bili neumni, ne bi dobili osvobodilne vojne v razmerah partizanskega vojskovanja, ki je bilo vsaj toliko vredno kot vaše aprilsko. Reči je mogoče celo, da so komunisti znali biti zelo galantni: pustili so, da so prejšnje (meščanske) stranke razpadle zaradi sodelovanja njihovih vrhov z okupatorji, potlej so uzakonili le dejansko stanje. Če so se pri tem ujeli v lastno past, jim zdaj ne morete pritikati tistega, česar niso storili.

Nesmiselno modrujete o ugledu, zanikate oprijemljiva (po vsem svetu veljavna) in uvajate ideološka merila. Za vas je resnica samo tisto, kar godi vašemu starčevskemu napuhu in kaosu pomanjkljivega filozofskega znanja.

Zdaj pa glavno ničevstvo! Kakšno intelektualno bero imate za sabo, g. Kobav, da si upate omalovaževati doktorje znanosti ljubljanske univerze, Bibrova in moja dela ter pačiti ime našega društva? Ocena o manjvrednostnem občutku bo kar držala: niste ne doktor ne pisatelj, komajda imate srednjo šolo in še domovine niste znali braniti, ampak ste se pustili ujeti. Kje so vaši sokolski ideali o zdravem duhu v zdravem telesu za dobro svojega naroda? Če ste bili tako površni v svojem poklicu, kakor ste bili pri obrambi domovine in kakor ste pri obnavljanju zgodovine, potem tudi vaše knjigovodstvo ni moglo biti kaj prida . . .

In še epilog za druge!

Slovenski literarni zgodovini se slabo piše, če bodo po njej in med nami mesarili taki služabniki zla, kot sta Marjan Dolgan in Ivo Žajdela. Ni literature – brez (srčne) kulture. Kdor piše pod motom, da namen upravičuje sredstvo in pri tem še uporablja ogaben jezik, se nima pravice sklicevati na literaturo. Slovenščina ne potrebuje rokovnjačev, rokohitrcev, drekobrbcev in kar je še takih slovstvenih poniglavcev, ki strežejo le revanšizmu in drugim takim nizkim čustvom.

Gospod Žajdela je privlekel iz podzemlja Frica Novaka; gotovo s tem namenom, da bi njegovo krvoločno podobo nalepil na vse nas, ki smo bili in ostali svojemu narodu zvesti, ne samo pod Mussolinijem in Hitlerjem, ampak tudi pred Stalinom in drugimi, manj krvavimi oblastniki.

Fric Novak, politični komisar 1. bataljona Ljubo Šercer Notranjskega odreda, je bil nravni in duševni iztirjenec, ki ga je partizansko vojaško sodišče po temeljiti preiskavi spoznalo za krivega zlorabe politične oblasti in zločinov ter ga obsodilo na smrt že septembra 1942. Nad sabo je imel take grehe, da je bil kakor naročen za protipartizansko propagando. zato je tako buril domišljijo klerofašističnih propagandistov, da je moral podpisovati ukaze o »partizanskih likvidacijah« še šest mesecev po svoji smrti. O tem se lahko prepričamo v Črnih bukvah na str. 19, kjer je z datumom 3. februarja 1943 objavljen eden izmed falsifikatov na njegov račun.

Slabo je za idejo o svetosti življenja, če mora uporabljati take trike, da bi se oprala nacifilske preteklosti in umazanije. G. Žajdela, ki nadaljuje s tako izročilno prtljago, naj si pogleda, kako je njegov trud ponazoril Jože Oblak-Sime v časopisu TV-15 št. 19 27. septembra 1990!

Franci Strle, Ljubljana

Delo, 2. oktobra
Kdo je dal odstraniti Broza?

Jože Smole je utemeljeno postavil delegatsko vprašanje v skupščini Republike Slovenije, kdo in v čigavem imenu je dal nalog za odstranitev kipa Josip Broza Tita iz predvorja skupščine, ga pravilno pojasnil in predlagal, da je Titov kip treba vrniti na mesto, kjer je stal.

Mate Dolenc napada vsebino delegatskega vprašanja samo glede primerjave maršala Tita s Churchillom in med drugim opozarja, da Churchill ni imel na vesti nobenih zločinov. S tem zatrjuje, da je imel maršal Tito na vesti zločine, ne da bi navedel katere, in sodbo sodišča, ki ga je spoznalo za krivega.

V civiliziranem svetu velja, da je vsakdo nedolžen, dokler s sodbo pristojnega sodišča ni bil obsojen za konkreten zločin – kaznivo dejanje. To Mate Dolenc zanesljivo ve, saj je izobraženec. Zato si njegovo opozorilo lahko razlagam samo kot zlivanje gnojnice na NOB, vrhovnega poveljnika narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in dolgoletnega mednarodno priznanega državnika.

Pridružujem se predlogu Jožeta Smoleta, da je treba kip maršala Tita vrniti v Skupščino Slovenije.

Marko Mrak, Ljubljana

Delo, 15. oktobra
Obrnimo se k živim

Mora, ki me obdaja ob dogajanjih naše politike po demokratičnih volitvah, se mi sprošča, ko prebiram uvodnik B. Nešovića.

Sodim v medvojno generacijo, ki z naraščajočo povojno generacijo pridobiva večino v tej slovenski družbi. Siti smo prejšnje »enoumne resnice« in upira se nam poskus sedanjih oblastnikov, da bi prikazali »svojo drugo resnico«. Obe sta zmaličeni in nobeni več ne verjamemo.

Zato vas prosimo: nehajte s temi pokopi in spravami in se dejansko posvetite življenju danes in tukaj. Pustite te »resnice« časovnemu odmiku in strokovnim neobremenjenim ljudem, zgodovinarjem in drugim poklicanim.

Črno-belih preslikav imamo že dovolj, življenje pa vse bolj prehaja iz sivih v črnę podtone. Nikar se ne trudite preveč odpravljati krivic in »krivcev«, ker največje krivice že dolgo pokriva zemlja in njim ni pomoči. Jokajoči starci in starke ob dramatskih posvetnih govorih pa tudi nič ne rešujejo v tej zavoženi situaciji. Eni so pokopavali svoje dolgih 45 let in bojim se, da se začenja drugo obdobje pokopavanja. Če to nameravate, bomo uporabili orodja demokracije, tj. volili druge.

Pred nami so enkratni izzivi preurejanja narodov Evrope, preurejanja Jugoslavije, enkratna priložnost za dolgoročno odgovorna dejanja. Zahtevne naloge so to, premalo je pameti in fizične sile v tem narodu za vse to, četudi bi se v celoti posvetili tem nalogam. Vendar še te skromne vire zapravljamo za v tem trenutku življenjsko manj pomembna vprašanja. Razvnemamo strasti ljudi, dvigamo prah, da nam je pogled v prihodnost še bolj nejasen.

Zato pozivam vse, posvetimo se preživetju slovenskega naroda, njegovemu boljšemu jutri. Vse drugo bo prišlo samo od sebe, demokratična ureditev prinaša vse možnosti, da se sčasoma poravnajo vse krivice.

Franc Perc, Lenart v Slov. goricah

Delo, 5. oktobra
Prisilna uprava za velenjsko občino?

Tovariš Miro Trampuš se je v svojem pojasnjevanju vloge lokalne ZKS-SDP pri velenjskem komunalno-stanovanjskem klobčiču grdo zapletel, a vseeno povsem jasno priznal to, kar je pravzaprav želel zanikati: da njegova stranka v občinski skupščini posluje mimo zakonov in predpisov (»takrat uporabimo razum in problem rešujemo mimo predpisov«, žal problema podražitev ni mogoče rešiti samo s sklicevanjem na skupščinski poslovnik«). Torej še vedno revolucionarno pravo, kajne, tovariš Trampuš? Govorjenje, da so se poslanci TKS-SDP glasovanja o razveljavitvi odloka vzdržali ali celo glasovali proti, prav nič ne spremeni dejstva, da so to počeli na zasedanju skupščine, kjer to sploh ni bilo na dnevnem redu! Razveljavljenje odloka so se šli preprosto pri potrjevanju zapisnika prejšnje seje. In to na seji, na kateri so se pisno predstavili z zahtevo po zakonitih postopkih! Verjetno prepričani, da zahteva, ki jo izrečejo sami, njih ne zadeva. Ko govorite o resnosti, konstruktivnosti in občutku za realnost, se mimogrede ozrite v ogledalo, tovariš Trampuš!

Vane Gošnik, Velenje

Najbrž PP žal ni tisto mesto, kjer se da spirati umazano perilo velenjske skupščine, gotovo pa pisemce Mira Trampuša, delegata ZKS-SDP v tem parlamentu, ki je bilo objavljeno 13. oktobra v Sobotni prilogi, terja nekaj odgovorov.

Kaj vse se je dogajalo na zadnjem zasedanju velenjske skupščine, ki je bilo prekinjeno po sprejetju zapisnika prejšnje seje, bo najlepše razvidno iz magnetograma, tako da se pri opisovanju teh zadev pač ne moremo opirati samo na tiste točke, ki so komu povšeči. Miro Trampuš opisuje, kako so glasovali delegati ZKS-SDP in jih s tem skuša »razrešiti odgovornosti« ter jo po analogiji najbrž naložiti tistim, ki glasujejo drugače kot komunisti! Menim, da se ni treba nikomur zagovarjati, kako je kdaj glasoval; vsakdo glasuje pač po svoji vesti in prepričanju. Mira Trampuša bi pa le spomnil na prejšnje, julijsko zasedanje, ko smo seveda ravno z glasovanjem omogočili sindikatu, da je lahko pripeljal vprašanje cen do vrelišča. Takrat smo imeli v rokah »odrešilno formulo,« pa je večini v skupščini bolj ustrezal sklep, da naj se IS »pogaja« s sindikatom ter z nekakšnimi odbori, ki so ostali še iz obdobja prejšnje skupščine. Zato je neupravičeno, da skuša Miro Trampuš odgovornost za nastalo »politično« in gospodarsko škodo med vrsticami obesiti na IS, ko se je ta vendarle ves čas »pogajanj s sindikatom« držal pokončno in vztrajal pri tem, da so podražitve strokovno utemeljene in da je IS za svoja dejanja odgovoren skupščini, ne pa sindikatu! Odgovornost za nastalo situacijo je na zadnjem zasedanju nase prevzela skupščina, katere del so tudi delegati ZKS-SDP, zato je zdaj zaman jokati, kako da so glasovali, medtem ko so v razpravah o spornem povišanju cen, ki jih je pred zadnjim zasedanjem ponovno izsilil sindikat, večinoma podpirali »argumente«, s katerimi je ta nastopal. Za Zelene Velenja je pot, po kateri je prišel sindikat v skupščino, nezakonita, zatorej tudi sklepi, ki smo jih sprejemali kar pod točko »sprejemanje zapisnika.« Vse skupaj je pravzaprav poizkus restavracije političnih razmer pred aprilskimi volitvami. Proti temu smo seveda nastopili z vsemi silami. Ne bomo se sprijaznili, da nas pred zasedanjem pričaka nemi protestni zbor sindikalnih aktivistov, med katerimi je bilo tudi nekaj direktorjev, da se čez tri ure ti protestniki prijateljsko zbratijo z vsemi sivimi eminencami politične preteklosti (in sedanjosti?) ter sedanjimi poslanci na slavnostnem kosilu v počastitev občinskega praznika. V naslednjih dveh, treh uricah pa nastopijo v parlamentu, zdaj ne več zgolj kot »pogajalci« z IS, ampak kot da je velenjski sindikat za vse večne čase zraščen z velenjsko skupščino! Zeleni Velenja smo pač mnenja, da naj se sindikat bori za dostojne plače tam, kjer so ljudje zaposleni, ne pa da izsiljuje nižje cene komunalnih storitev in stanarin za meščane Velenja ter peščico drugih, ki so vezani na toplovod!

Naj pridam še nekaj misli o spoštovanju zakonov t. j. statuta in poslovnika velenjske skupščine. Ko smo na treh sejah Zeleni Velenja vseskozi opozarjali na razne člene, smo doživeli nemalo negodovanja kolegov poslancev. Zanimivo pa je, da se na koncu navadno izkaže, da spoštovanje forme pripelje do učinkovitega vsebinskega dela. Zelenim se očita, da beremo statut in poslovnik samo takrat, ko to rabimo. To je pač grobo izražena resnica, da se pri zaščiti svojih interesov sklicujemo na veljavne zakone, ne pa da bi zaradi »višje sile in neživljenjskosti zakonov« zagalopirali po principih revolucionarnega »prava« preko problemov, ki pridejo v skupščino. Zanimivo je, kako delegat ZKS-SDP razvija potrebo po predpisih. Po njegovem so zakoni za to, da jih upoštevamo le takrat, ko nam zmanjka zdrave pameti. Tu se je Miro Trampuš ujel v past, kajti iz njegovega izvajanja lahko izhaja samo dvoje. Prvo je to, da so zdrave pameti samo tisti, ki enako mislijo. Naprej pa, da tisti, ki ne mislijo tako kot oni (ZKS-SDP?), nismo zdrave pameti. Na takšno logiko seveda ne pristajam, saj zase pač menim, da sem pri zdravi pameti, prav tako sem prepričan tudi za Mira Trampuša, očitno pa je, da ne misliva enako. Hvalabogu! Oba pa sva delegata v velenjskem parlamentu. Kaj bova torej? Upoštevati bova pač morala »pravila igre«, ne pa tisto, kar se nama, vsakemu po njegovi zdravi pameti zdi najboljše! In treba je tudi vedeti, da so sedanja pravila pisali v glavnem sedanji člani ZKS-SDP. Toda upoštevati jih je treba takšne, kot so! In če so takšna (polna samoupravljalske demagogije) sprejemljiva za Zelene (ker drugih pač ni!) bodo morala biti sprejemljiva tudi za pisce!

To, da t.i. Demokratični forum, ta komunistična frakcija velenjskih prenoviteljev, poziva skupščino k spremembi njenega statuta je prav tako kot v primeru sindikata zgolj poizkus politične afirmacije neizvoljenih kandidatov ZKS-SDP s pomočjo skupščine. Pri tem ni nepomembno, da ta frakcija, ki v velenjskem parlamentu nima sedeža s »pozivom k zakonitosti« pravzaprav sili velenjsko skupščino h kršenju 333. člena njenega statuta, torej k nezakonitemu, ne pa k zakonitemu poslovanju!

Peter Rozman,
Zeleni Velenja

Delo, 9. oktobra
Pobuda za spremembo občinskega praznika Škofje Loke

Glede na to, da gre za zelo pomembno stvar, je o tej pobudi razpravljalo predsedstvo občinskega odbora ZZB NOV občine Škofja Loka na razširjeni seji 10. t. m. ter do tega zavzelo svoja stališča, s katerimi želi seznaniti javnost.

Pri tem ni popolnoma jasno, ali so stališča, izražena v tej pobudi, stališča SDZ ali pa gospoda Mojmirja Tozona. Upamo, da gre za to zadnje. Poudariti želimo, da so tudi nekateri borci NOB člani in volilci SDZ in Demosa (med njimi tudi udeleženci dražgoške bitke), ki prav gotovo na to pobudo niso pristali. Verjamemo, da to tudi ni stališče drugih strank Demosa niti oblastnih struktur občine Škofja Loka. Predvsem zasluži odgovor pojasnilo te pobude. V nej je govor o »dražgoški tragediji brez potrebe« in v tem kontekstu o njej kot o neodgovornem, da ne rečemo o zločinskem dejanju. To pa postavlja pod vprašaj vso naše NOB, vsak odpor zoper okupatorja, ki je povezan z žrtvami, ne samo pri nas v Sloveniji in Jugoslaviji, temveč povsod v Evropi. Teza o nepotrebnih žrtvah bi namreč privedla do popolne pasivizacije v okupiranih deželah in pomembne krepitve fašističnega vojnega potenciala v razmerju do glavnih sil antihitlerjevske koalicije. Okupirana Evropa takšnega stališča ni sprejela in upor z žrtva-

Nadaljevanje na 27. strani

TEMA TEDNA: DEVIZNE REZERVE DRŽAVE

Ko kupujemo vreče moke, sladkorja in še kakšno marko povrhu

Gospodarska zgodovina Jugoslavije, kakršno so nam opisovali stari revolucionarji, je bila sila preprosta: pred vojno nismo imeli nič, potem pa so prišli Švabi in nam vse pobrali. Približno prav toliko logičnega sklepanja zasledimo v nekaterih sedanjih pogledih na devizne rezerve države. Velik del javnosti je prepričan, da so zgodbe o desetih milijardah na računih NBJ izmišljene, toda hkrati te iste ljudi skrbi, da bo Slovenija ob morebitni odcepitvi ostala brez svojega »pravičnega« deleža v tej devizni pogači, oni sami pa brez svojih prihrankov.

Kar takoj je treba zapisati, da pisanje o deviznih rezervah ni zelo hvaležno novinarsko opravilo. To pač ni tema, ki bi v normalnih okoliščinah pritegovala pozornost urednikov in bralcev. Že samo dejstvo torej, da o deviznih rezervah pišemo, potrjuje, da okoliščine niso normalne in odslej utegne vsaka beseda le še priliti olja na ogenj, ki se širi po deviznih oddelkih bank. Kolektivni nagon varčevalcev je pač po vsem svetu enak in praktično nezmotljiv. Natančno zaznava vsako najmanjše znamenje, da se v zvezi z bančnimi vlogami dogaja nekaj nenavadnega in dovolj je samo še majhna nepozornost ali nepremišljen odziv s strani bančnikov in politike, pa že imamo najbolj popolno množično psihozo pred bančnimi okenci.

To, kar se v zadnjih dneh oziroma tednih dogaja pred deviznimi okenci slovenskih bank, v nekoliko manjšem obsegu pa tudi v bankah drugih republik, je vsekakor blizu množični psihozi. To v novejši zgodovini Jugoslavije sicer ni novost. Ljudje so prvič množično dvigovali svoje devizne prihranke ob bolezni in pred smrtjo predsednika Tita. V dveh mesecih so z deviznih računov pospravili okroglo milijardo dolarjev. Toda devize so se le preselile iz bank v domače nogavice, ko pa se je politični položaj razbistril in ko je oblast diskretno namignila, da devizni računi nikakor niso v nevarnosti, so se devizni računi spet začeli polniti. Kasneje so se bančne mrzlice ciklično ponavljale. Tako kot je pač tekla jugoslovanska politična drama, se je ponavljal tudi ritual praznjenja deviznih računov, pomirjujočih političnih zagotovil in vračanja deviz v bančne trezorje.

Glavno vlogo pri tej igri med varčevalci in državo je doslej imela garancija, ki jo za varnost deviznih vlog občanov daje federacija. Tudi če so spodleteli vsi poskusi prepričevanja, da politična kriza v Jugoslaviji vendarle ni tako globoka, kot ljudje mislimo, je politiki vedno ostajal ta zadnji, ključni argument: federacija je sposobna poravnati vse obveznosti do varčevalcev in jih bo tudi poravnala. V tem je glavna past sedanje devizne krize: kdo bi se danes pač skliceval na garancije jugoslovanske federacije?!

In kaj je potemtakem z jugoslovanskimi deviznimi rezervami? So to prazne številke na papirju, ki si jih izmišljajo avtorji protiinflacijskega programa, da bi z njimi podkrepili svojo glavno izmišljotino – konvertibilni dinar, kot so prepričani zapriseženi nasprotniki Markovića? So devizne rezerve, na drugi strani, polna vreča zelenih bankovcev, ki je zaklenjena v trezorjih Narodne banke v Beogradu, pred njo pa prežijo elitne udarne enote bodoče Srboslavije, ki hočejo še pred razporoko in dogovorno razdelitvijo premoženja seči po skupnem bogastvu, kot so prepričani drugi?

Dolarji niso označeni

V zgodbi o jugoslovanskih deviznih rezervah je vsakega nekaj: nekaj je trdnih dejstev, nekaj pa tudi ugibanj, ki jih je težko podkrepiti s številkami in dokazati.

Da te rezerve sploh so, nas lahko nedvoumno prepriča dejstvo, da prinašajo obresti (kar je tudi sicer najbolj upoštevanja vreden argument, kadar je beseda o denarju). Jugoslovanske devizne rezerve, ki jih je trenutno (septembrski podatek) 9,7 milijard dolarjev, bodo letos devizno blagajno obogatile še za 600 do 700 milijonov dolarjev obresti. Največji del rezerv, okrog 95 odstotkov, je namreč nenehno naložen v tujih bankah v obliki kratkoročnih depozitov: od takšnih »čez noč« pa do šestmesečnih. S tem denarjem gospodarijo denarni mešetarji in si s finančnimi transakcijami in špekulacijami prizadevajo iztržiti najboljše obresti in medvalutne razlike (včasih jim tudi spodleti, kot je pred meseci spodletelo NBJ z depoziti pri newyorški finančni hiši Drexel Burnham). Toda ne glede na občasne slabe izkušnje (ki so konec koncev tudi del tržne igre) ostane dejstvo, da je to edini način, da kapital, ki ga imamo v obliki tuje valute, ohranja in oplaja svojo vrednost. Če bi denar ležal v trezorju domače banke, bi bil to mrtev kapital. Zato je v Jugoslaviji v vsakem trenutku le toliko deviz, kolikor jih je v vsakem trenutku potrebno za nemoteno devizno poslovanje, to je v normalnih okoliščinah okrog 300 milijonov dolarjev na dan. Težave nastanejo, ko okoliščine niso več normalne, toda o tem kasneje.

Devizne rezerve države tudi niso vse shranjene na računih NBJ. Trenutno jih je približno dvajset odstotkov na računih poslovnih bank, ki so od Narodne banke dobile pooblastilo za devizno poslovanje, z novimi ukrepi zveznega izvršnega sveta in Narodne banke pa se bo ta delež do konca leta še povečeval. Narodna banka namreč prihaja do deviz z odkupom na jugoslovanskem deviznem trgu (le v manjši meri pa tudi s prodajo dinarjev v tujini). Za vsak dolar deviznih rezerv mora izdati ustrezno dinarsko protivrednost, kar je lahko v določenih okoliščinah, denimo, če je povečevanje deviznih rezerv v neskladju z realnimi tokovi blaga in storitev s tujino, lahko samostojen vir inflacije. In obratno, če v podobnih okoliščinah poslovne banke povečujejo svoj odkup deviz, se obseg dinarskih sredstev v plačilnem prometu zmanjša, kar deluje protiinflacijsko. To je dobro upoštevati, ko ocenjujemo zadnje ukrepe, s katerimi poskuša vlada zajeziti inflacijske pritiske, ki so se zbrali preko poletja.

O samem obstoju in višini deviznih rezerv Jugoslavije torej ni dvomov. Bolj je vprašljiv vir njihovega povečevanja in s tem tudi njihova kakovost. Načeloma tudi tu ni posebnih skrivnosti. V NBJ upoštevajo metodologijo, ki jo v obravnavi deviznih rezerv države uporablja MMF in vanje prištevajo vsa sredstva, ki so na računih poslovnih bank in NBJ, terjatve v obliki mednarodnih vrednostnih papirjev, monetarno zlato, ki ga hranijo v trezorjih NBJ, in pa tisti del deviznih sredstev, ki je v tekočem prometu, se pravi devizno efektivo.

Glavni delež predstavljajo sredstva, ki so na bančnih računih in ko v NBJ te račune seštevajo, se ne sprašujejo (tako vsaj povedo za javnost), iz kakšnih virov se ti računi polnijo: »Dolarji niso obarvani«, pravi viceguverner NBJ Branko Dragaš, »da bi vedeli, od kod izvirajo. Za nas je pomemben seštevek prilivov in odlivov deviz v vseh pooblaščenih bankah in ta seštevek nam kaže, da je od 1. januarja pa do 15. oktobra letos prišlo v NBJ 5,5 milijarde dolarjev, odliv pa je bil 1,6 milijarde dolarjev, tako da je neto povečanje jugoslovanskih deviznih rezerv letos do srede oktobra okrog 3,9 milijarde dolarjev.«

To je že pred koncem leta za skoraj dve milijardi več, kot je zvezna vlada načrtovala v projekciji plačilne bilance za letos. Od kod tolikšno povečanje, ko pa se zdi, da nam gre vedno slabše in čemu tolikšne rezerve služijo?

Markovićeva lipa

Visoke devizne rezerve so nujna opora konvertibilnemu dinarju, osrednji točki programa torej. Marković se je pri reševanju monetarnega problema pravzaprav lahko zgledoval pri slovenski lipi (nismo prepričani, da se je res). Tako kot je avtor lipe zamrznil njeno vrednost na določenem datumu in jo ohranil nespremenjeno, je Markovićev dinar fiksiran na določeno vrednost DEM. Edina razlika med lipo in dinarjem je torej tistih deset milijard dolarjev rezerv, ki stojijo za dinarjem in mu vsaj začasno dajejo potrebno stabilnost in zamenljivost za drugo blago.

Prav to dejstvo, namreč to, da zvezna vlada pospešeno zbira devizne rezerve, je bilo v preteklih mesecih, vse od začetka delovanja programa, predmet ogorčene kritike, ki se ni ustavila niti pred trditvami, da gre pri vsem skupaj le za »hokus-pokus«, oziroma celo za premišljeni scenarij načrtnega siromašenja najbolj razvitih (izvoznih) gospodarstev na račun krepitve federalne oziroma unitarne oblasti in samega Markovića. Ker je Slovenija v devizni žetvi udeležena s skoraj četrtinskim deležem (pri slabi desetini prebivalstva Jugoslavije), je razumljivo, da so se tovrstne kritike programa najpogosteje pojavljale v Sloveniji.

Toda ker je izvoz do nedavnega tekel nemoteno in z nepričakovano visokimi stopnjami rasti v primerjavi z izvozom v lanskem letu, so šli očitki zaradi precenjenosti dinarja mimo bistva problemov. Ti so v preveliki notranji skupni in splošni porabi in del te porabe se danes očitno odraža tudi v visokih deviznih rezervah, saj je prebivalstvo kljub napovedanim »solzam in znoju« še vedno zmoglo velik del zaslužkov pretapljati v devize in polniti devizne račune v bankah.

Zato se zdi ključni problem jugoslovanskih deviznih rezerv povsem drug. Rezerve so po definiciji nerazdeljeni dobiček, ki ga ustvarjajo gospodarski subjekti in ki ga ne razdelijo v razne oblike porabe. Na ravni države in v zvezi z deviznimi rezervami bi to pomenilo, da so »čiste« rezerve le tiste, ki nastajajo v realnih tokovih blaga, storitev in kapitalnih transakcij s tujino. Te rezerve bi bile tudi osnova za uravnavanje količine denarja v obtoku in če bi to bilo gospodarstvo, ki je normalno odprto in integrirano v mednarodno delitev dela, bi takšno vodenje monetarnih tokov v državi zagotavljalo stabilnost domače valute.

Podrobnejši pogled v vire napajanja jugoslovanske devizne blagajne pa pokaže, da so realni tokovi blaga in storitev pravzaprav vir deviznega primanjkljaja ali v najboljšem primeru le zelo majhen vir rasti rezerv, poglaviten vir deviznih rezerv in njihove rasti pa so hranilne vloge občanov in tako imenovane prehodne postavke. Plačilna bilanca Jugoslavije za letošnje prvo polletje je dajala tole podobo:

blagovna menjava s tujino	−1.593 milijonov dolarjev
menjava storitev s tujino	+ 560 milijonov dolarjev
devizni računi občanov (priliv-odliv)	+1.541 milijonov dolarjev
priliv-odliv obresti	−591 milijonov dolarjev
saldo tekočih transakcij	− 83 milijonov dolarjev
saldo kreditno-finančnih transakcij	−490 milijonov dolarjev
prehodne postavke	+3.109 milijonov dolarjev
sprememba deviznih rezerv	+2.563 milijonov dolarjev

vir: NBJ

Sredi oktobra se podoba plačilne bilance ne razlikuje močno od polletne, le da je saldo tekočih transakcij ugodnejši zaradi dokončane turistične sezone in prinaša okroglo milijardo presežkov, nekaj manjši pa so presežki v prehodnih postavkah. In prav te so poleg zelo velikega deleža deviznih vlog občanov tiste, ki vzbujajo dvome o kvaliteti deviznih rezerv. V prehodne postavke štejejo vnaprejšnja plačila za blago, ki ga naše gospodarstvo izvaža, ter odložena plačila za blago, ki ga uvažamo iz tujine. V NBJ sicer trdijo, da je to stalen in torej stabilen vir presežkov, vendar podatki kažejo, da so se prehodne postavke letos v začetku leta nenavadno povečevale, v drugi polovici leta pa so se začele zmanjševati. V kolikor pa bi prišlo do naslednjega slabšanja gospodarskega stanja v Jugoslaviji ter vrnite visoke stopnje inflacije, pa bi prehodne postavke bržčas spet postale zanemarljive.

Drugo so devizni prilivi na vloge občanov, ki pravzaprav predstavljajo poglavitni delež celotnih jugoslovanskih deviznih rezerv. V politično stabilnih (ali vsaj za silo stabilnih) časih je to sicer zanesljiv vir povečevanja rezerv, če drugega ne, že zaradi velikega števila jugoslovanskih državljanov, ki delajo v tujini in domov nakazujejo svoje zaslužke. Toda tudi v takem primeru gre za razmeroma nekakovosten del deviznih rezerv, ki ne bi smel vplivati na oblikovanje tečajne in monetarne politike. V politično nestabilnih časih pa seveda teoretično grozi, da bodo varčevalci izpraznili devizne rezerve.

Državni dolgovi

»To je problem vseh centralnih bank na svetu. Nobena nima neposrednega pokritja celotnega varčevanja. Ameriška država dolguje preko 300 milijard dolarjev in niti največje ameriške banke nimajo toliko aktive v trezorjih, da bi naenkrat poplačale svoje varčevalce«, nas tolaži viceguverner NBJ Branko Dragaš. »Če bi jugoslovanske banke lahko normalno poslovale, ni bojazni, da bi varčevalci ogrozili devizne rezerve. Toda če so okoliščine takšne, kakršne pač so, lahko vznemirjenost občanov povsem razumem. Tudi pri meni doma, na vasi, gredo ljudje ob političnih zaostritvah že od nekdaj najprej v trgovino po kakšno vrečo moke in sladkorja. Seveda, v zadnjih časih pa zraven kupijo še kakih 2 tisoč mark. Za prvo silo, pravijo.«

Sedanji naval na devizna okenca poslovnih bank še ni resneje načel deviznih rezerv, kaj šele da bi jih ogrozil, toda neprijetne občutke vzbuja kljub temu. Poslovne banke so v celem letu prodale občanom 3.326 milijonov dolarjev, odkupile pa so od njih 2.720 milijonov dolarjev, tako da so se zaradi notranje konvertibilnosti dinarja devizne rezerve v devetih mesecih in pol zmanjšale le za 606 milijonov dolarjev. To je ob veliki liberalizaciji vsekakor zelo malo, predvsem pa veliko manj, kot je ob razglasitvi konvertibilnosti napovedoval del strokovne javnosti.

Toda povečana prodaja v zadnjih tednih se vendarle pozna. Poglejmo, kakšno je bilo razmerje med prodajo in odkupom deviz v zadnjih mesecih: julija so banke od prebivalstva odkupile za 93 milijonov dolarjev več deviz, kot so jih prodale, avgusta je bil odkup večji za 47 milijonov dolarjev, septembra že manjši za 184 milijonov dolarjev, v prvih desetih dneh pa manjši celo za 208 milijonov dolarjev. Samo v desetih dneh je nastala torej tretjina letošnjega primanjkljaja v poslovanju bank na deviznih okencih. Največ smo po podatkih NBJ pokupili deviz v Sloveniji: od Ljubljanske banke in Mariborske kreditne banke skupaj približno 35 odstotkov vsega jugoslovanskega nakupa. Med posameznimi poslovnimi bankami pa v prodaji deviz preko okenca daleč prednjači Ljubljanska banka d. d. Podatki so zbirni do konca avgusta:

Beobanka	323 milijonov dolarjev
Jugobanka	327 milijonov dolarjev
Ljubljanska banka d. d	937 milijonov dolarjev
Mariborska kreditna banka	112 milijonov dolarjev
Zagrebačka banka	356 milijonov dolarjev
druge jugoslovanske poslovne banke skupaj	743 milijonov dolarjev

Podobni tokovi se nadaljujejo v zadnjih dneh, le da skupna vsota prodanih deviz zelo niha. 17. oktobra so banke napovedale odkup deviz od Narodne banke za potrebe tekočega poslovanja v višini 101 milijona dolarjev, od tega LB d. d. 37 milijonov dolarjev, dan zatem pa je bil skupna napovedana vsota odkupa bistveno manjša, vsega 37 milijonov dolarjev, toda razmerje je ostalo podobno. Ljubljanska banka d. d. je napovedala odkup 9,9 milijonov dolarjev.

Zakaj je pred dnevi prišlo do tega nenadnega zmanjšanja deviz, ki jih poslovne banke vsak dan pripravijo za poslovanje z občani, lahko le ugibamo, toda zdi se, da je to posledica novega zaostrovanja monetarne politike, zaradi česar je ogrožena dinarska likvidnost bank. Banke, kot smo rekli, deviz namreč nimajo v trezorjih, temveč jih sproti kupujejo od NBJ ali pa jih jemljejo s svojih računov v tujini. Toda to v obeh primerih slabi likvidnost banke in njene bilančne rezultate.

Kaj bi se dogajalo z deviznimi rezervami v primeru, če bi se uresničil kateri od možnih scenarijev razpleta jugoslovanske politične drame, je vprašanje, na katero nismo našli odgovora. Zanesljivo se zdi le nekaj: glavni akterji jugoslovanskega političnega kaosa bi v posvečenih prostorih velikih mednarodnih bank, kjer so deponirane jugoslovanske devizne rezerve, komajda kaj opravili s svojimi metodami prepričevanja nasprotnikov. Zato ni videti velike nevarnosti, da bi se v primeru nenadnega in nasilnega razkroja države ta ali oni del nekdanje Jugoslavije lahko dokopal do preostanka skupnih rezerv. Pogodbe je podpisovala država Jugoslavija in tuji bankirji bodo od tistih, ki se bodo razglašali za dediče, vsekakor terjali potrdilo o pravnem nasledništvu.

To pa je dvorezni meč. Srbija se je nekajkrat sicer previdno že oglašala s trditvijo, da so pravice do jugoslovanstva rezervirane samo zanjo in za njene zaveznike, toda zares previdno: pravno nasledstvo namreč pomeni tudi nasledstvo nakopičenih jugoslovanskih dolgov.

Zato je najverjetnejši scenarij takle: tuje banke bi v primeru velike jugoslovanske krize zamrznile naše premoženje, potem pa bi čakale na notranjo politično razrešitev ali pa na odločitev najvišjih mednarodnih političnih in finančnih krogov. V drugem primeru, se pravi, če notranje rešitve ne bi našli, bi najpomembnejši namig bankirji dobili iz Mednarodnega monetarnega sklada, kjer ima Jugoslavija del premoženja naloženega v SDR-ih (posebnih pravicah črpanja), hkrati pa tudi 1,8 milijarde dolgov. Od ravnanja MMF bi bilo odvisno, kako bi ravnale druge banke, vsekakor pa bi vsaka odločitev spet upoštevala tako jugoslovansko imetje kot dolgove.

Nič torej ne pomaga, zapuščinsko razpravo (če pride do popolnega razpada) bo slej ko prej treba opraviti doma in o nekaterih rečeh se bo mogoče pogovarjati le za okroglo mizo. Mednje vsekakor sodijo denarne zadeve, vprašanje je le, ali bo do začetka pogovorov ostalo kaj skupnega imetja za delitev ali pa bomo delili le dolgove.

Andrej Poznič

Foto: Srdan Živulović

PORTRET TEDNA

Borisav Jović

Vse se vrti okoli Jovića. Ta mali, žilavi, bojeviti možakar je v teh dneh kot središče velikanskega političnega vrtinca, ki golta razbitine jugoslovanske ladje. Vanj so uperjeni reflektorji, o njem piše tisk na prvih straneh. In vendar ne gre za nobeno pomembno figuro, temveč za navadnega drugoligaškega politika, kot pravijo na jugu. Jović je v resnici politik, ki nima svoje identitete; je bolj ali manj le lutka, preko katere Slobodan Milošević uresničuje svoje načrte.

Kljub temu so pomembne Jovićeve osebne značilnosti: trdovratnost, vzdržljivost, debela koža, nobenih posebnih moralnih in drugih pomislekov... Vse to so lastnosti bora, ki zlepa ne popusti. Jović jih je pokazal že kot vodja srbske delegacije v zboru republik in pokrajin, in sicer prav v času, ko so začeli pokati šivi Jugoslavije. V dolgotrajnih, mučnih pogajanjih o devizah (na drugi strani barikade sta bili že takrat Slovenija in Hrvaška) se je umaknil kvečjemu za korak, vendar le v primeru, da je lahko potem naredil tri korake naprej. Milošević ni mogel izbrati boljšega človeka za poveljevanje potapljajoči se jugoslovanski ladji, ko je treba zase rešiti čim več, drugim pa po možnosti še preluknjati rešilne čolne. Samo Mihajl Kertes bi znal to nalogo izpeljati še dosledneje, ampak »Miko« je vendarle pregrob. Zato ga je Milošević porabil za »reševanje arnautskega vprašanja«, kjer velja vsaka tenkočutnost toliko kot nesposobnost.

Seveda pa bi tudi pri Joviću zaman iskali rafiniranost. Rodil se je v bližini Kragujevca, torej v Šumadiji, kar je za poznavalce srbske kadrovske geografije več kot zgovoren podatek. Šumadija namreč ni znana po izbranih jedeh in vinih, temveč po »roštilju« in »šumadinskem čaju« (kuhanem žganju). Profil šumadijskih politikov je seveda zelo daleč od intelektualizma kakšnega Koče Popovića ali Marka Nikezića.

Borisav Jović vendarle ni tako grob in robat kot, recimo, Dragoslav Marković; je sicer nekoliko »nežnejši«, vendar pa v končni posledici enako brezobziren, ko je treba doseči zastavljeni cilj. Te svoje lastnosti je pokazal že tistega dne, ko so ga posadili za krmilo Jugoslavije in se je »pozabil« zahvaliti prejšnjemu »kapitanu«, Janezu Drnovšku. In tudi vsi naslednji meseci Jovićevega predsedovanja so minevali v znamenju odsotnosti vsakršnih pomislekov. Takoj po inavguraciji je, denimo, grmel, da bi bilo za Jugoslavijo katastrofalno, če bi republike sprejemale svoje ustave neodvisno od jugoslovanske ustave; prva je to storila prav Srbija, Jović pa kajpak ni »opazil«, da se je kaj zgodilo. Neverjetno debelo kožo je pokazal tudi te dni, ko je doživel poraz v zvezni skupščini: najprej je pritiskal na delegate, da mu omogočijo govoriti, ko pa so ga z glasovanjem zavrnili, se je nenadoma z njimi strinjal in vse je bilo kot v najlepšem redu.

Kajpak pa ima naš »ljubljeni predsednik« pod debelo kožo tudi mehko tkivo. Včasih se celo zdi, da sta njegova trdost in nepopustljivost pravzapav lupina, pod katero skriva silno notranjo negotovost. Ob mnogih priložnostih je deloval na moč zmedeno, že kar kaotično. Ugibati je mogoče, da je ta notranja negotovost tudi posledica Miloševićevega načrtnega poigravanja s svojimi »dečki«: enkrat dovoli, da tisk zahteva Jovićev odstop, drugič ga pred televizijskimi kamerami strastno objame in poljubi. Podobno je nekoč počel Stalin s svojimi ljudmi...

Borisav Jović je Miloševiću izrekel svojo zvestobo na znameniti 8. seji srbskega cekaja. Verjetno gre tudi za racionalno odločitev, kajti »srbijanski« politiki (Šumadija) so vselej drugače umevali položaj na Kosovu kot srbski politiki (Beograd). Kakorkoli že, Jović se je z vsem, kar zna in zmore, »dal na voljo« svojemu Vodji, ki ga odtlej pošilja v najrazličnejše bitke. Tako se je moral v konkurenci z Markovićem celo potegovati za položaj premiera, čeprav je bilo jasno, da nima pravih možnosti. No, zato pa ga je patron nagradil s tem, da mu je zaupal kar vodenje cele države. Pri tem so, kot se zdi, v Miloševićevem štabu sprva še premlevali možnost, da bi Jović Slobi le »počistil pisarno« za Drnovškom, potem pa so verjetno ugotovili, da bi bil enoletni mandat le prehudo tveganje za ugled velikega Vodje. Tako je naposled Jović, ta zanesljivi stroj za uresničevanje ukazov, ostal v vlogi predsednika SFRJ »na daljinsko upravljanje«.

Predsednik državnega predsedstva naj bi bil »enak med enakimi«, Jović pa je svojo pozicijo takoj dvignil v »najbolj enakega med enakimi«. Pravzaprav je že lani, v vlogi podpredsednika, napovedal, da je prišel v Predsedstvo s posebno nalogo. Spomnimo se njegovega »malega državnega udara«, ko je slovenska skupščina sprejemala ustavne amandmaje in je bil Janez Drnovšek še v ZDA. Odtlej je Jović zagrešil že celo vrsto »državnih udarov«, saj vodi državno predsedstvo, blago rečeno, čisto po svoje, prav malo meneč se za ustavo, javno mnenje itd.

Joviću je že v vlogi podpredsednika uspelo organizirati v Predsedstvu »koalicijo«, ki je navdušeno onemogočala Janeza Drnovška (ob »asistenci« kontroverznega Stipeta Šuvarja). Kot predsednik pa je to oblastno ustanovo spremenil v svojevrsten Rotary klub; stalni člani so očitno Milošević, Veljko Kadijević, Petar Gračanin, Ante Marković in še kdo, skratka druščina, ki je videti kot neka zapoznela zgodovinska repriza partijskih politbirojev. In tudi retorika, ki prevladuje na teh sestankih, je svojevrstna zgodovinska perverzija boljševizma. »Ne bomo dovolili razbijanja Jugoslavije«, »Slovenijo v Hrvaška sta lažni demokraciji« itd. – vse to niso le floskule, temveč še kako konkretna preinterpretacija nekaterih »železnih« boljševiških kategorij, kot so proletarski internacionalizem, diktatura proletariata itd.

Boris Jović v tem klubu – in sploh v velikem jugoslovanskem vrtincu interesov, ljudi, dejanj in besed – ni ne Stalin ne Suslov ne Hruščov ali Rižkov; je le dokaj soliden ekonomist, ki je nekoč prodajal fičke Crvene zastave in se povzpel do republiške vlade, potem pa so stvari, s katerimi se je ukvarjal, začele postajati le prevelike zanj. V predsedstvu je, seveda po naročilu delodajalca, sposoben skuhati vsakršno, tudi najbolj makiavelistično mineštro, vendar pa ne moremo govoriti o globljem umevanju »jugoslovanske zadeve«.

Predsednika državnega predsedstva torej ne odlikujeta ne karizma ne sposobnost prosvetljenega tehnokrata, kot je, recimo, njegov predhodnik. In pravtako Jović ne pripada tisti garnituri jugoslovanskih (balkanskih) politikov, ki je »delala« politiko ob velikih količinah svinjskega mesa in slivovke. Je »nekaj vmes«, je svojevrsten, čisto jovićevski izraz neke med-politike, nekega medobdobja, ko se je »jugoslovanski projekt« v osemdesetih letih privedel do »visokega srednjega veka« in se na obzorju dekadence tega obdobja že svita renesansa. Ti politiki bodo še hitreje pozabljeni kot kakšen Černenko v Sovjetski zvezi ali Egon Krenz v Nemčiji. Razen če...

Boris Jež

POGOVOR Z VITOMIROM GROSOM

Direktorjev se ne splača zapreti

»Zakon o privatizaciji bo edini zakon doslej, ki ga bo predlagala ta vlada in nanj opozicija ne bo imela nobenih pripomb,« kategorično pravi Vitomir Gros, tajnik Slovenske obrtniške stranke oziroma Liberalne stranke, kot se imenuje od poletja naprej. V resnici, pravijo poznavalci, pa njen motor.

Na politično prizorišče ste, gospod Gros, vsaj za širšo slovensko javnost stopili konec lanskega leta, ko ste ustanovili Slovensko obrtniško stranko, ki naj bi zastopala interese obrtnikov in svobodnih poklicev. Kakšni so bili vaši osebni nagibi, cilji?

O nastopu na letošnjih volitvah smo se kranjski obrtniki in podjetniki pogovarjali že maja lani, s kmeti pa junija. Zgodovina naše stranke je torej nekoliko daljša. Ustanovili smo jo zato, ker smo bili kot vsi drugi obrtniki in podjetniki nemočni, da bi kaj storili, dokler ne bi bili tudi politično organizirani.

Letos, dober mesec pred volitvami, je imela vaša stranka okoli tisoč članov. Kakšna je struktura, odkod so?

V njej niso samo obrtniki, podjetniki in ljudje iz svobodnih poklicev, ampak tudi delavci in direktorji. Skratka vsi tisti, ki se ukvarjajo z gospodarstvom ali pa jih to zanima.

Se je število članstva po volitvah spremenilo?

Po volitvah je nastalo nekakšno zatišje. Obremenjeni smo z delom in politiko, tako da je širjenje stranke ostalo malo v ozadju. Zdaj nas je okoli 1300, zadnje čase pa smo spet bolj aktivni.

Kaj to konkretno pomeni?

Kot druge podobne stranke bomo šli v ustanavljanje manjših odborov, ne samo občinskih.

Po nekaterih mnenjih je stranka razširjena predvsem na Gorenjskem.

To sploh ni res. Člane imamo po vsej Sloveniji. Tako kot ZK – SDP ali ZSMS, ki sta registrirani v občini Ljubljana – Center, smo mi pač v Kranju. Tu smo dobili prostor in tu je sedež. Sicer pa imamo člane po vsej Sloveniji. Res pa je, da marsikdo o njej zaničljivo govori kot o kranjski obrtniški stranki ali kranjskih liberalcih. To so pač podtikanja.

Vaši osnovni predvolilni cilji na cehovskem in ekonomskem področju so bili izenačevanje pravic zasebnega sektorja z družbenim, izenačenje vseh lastnin in reprivatizacija premoženja. Kaj ste na področju, ki zadeva obrtnike, doslej že naredili?

Na področju izenačevanja med zasebniki in družbenih sektorjem je vlada na osnovi deklaracije o suverenosti Slovenije, katere pobudnik smo bili, pripravila zakon, s katerim se ta dva sektorja pri prometnih davkih izenačujeta. Osnutek je v postopku, pri sprejemanju pa pričakujemo nekaj težav. Sicer pa smo v program poleg tistega, o čemer ste govorili, zapisali tudi odločno varovanje slovenske zemlje pred razprodajo tujcem, samostojno gospodarstvo, pri katerem lasten denar ni izključen, in za razdelitev družbenega premoženja preko delavskih delnic.

Dejali ste, da kaj več ne morete narediti. Kaj vas omejuje?

Pri prometnih davkih že omenjeni nesrečni zakon, ki ga pripravlja vlada. Pri ostalih zadevah pa zelo različni interesi poslancev. Kot veste, je vsak predlog ali zakon, ki pride v skupščino, stokrat seciran, predno je sprejet, če sploh je. Tako se bo verjetno dogajalo tudi z našimi predlogi o obračunskem sistemu, znižanju davščin. Zavedamo pa se, da finančnih zadev ni mogoče urediti čez noč, zato zastopamo stališče, da je treba prispevke zmanjševati postopoma. Dejstvo je, da smo majhna stranka, tako da sami ne moremo kaj prida doseči. Poleg tega pa je naša stranka še iz časov pred volitvami pod stalnim embargom, ko gre za objavo njenih stališč. Upam, da boste to tudi napisali.

Absolutno. Smo odprt časopis.

Tega ni vedno mogoče opaziti.

Kako pa se embargo kaže?

Zelo enostavno. Časopisom in TV Slovenija pošiljamo različna sporočila, pa jih – z izjemo Gorenjskega glasu in zadnje čase Večera – zelo redko objavljajo. Vaš časopis jih na primer sploh ne objavlja.

V celoti smo objavili vašo deklaracijo o samostojnosti, naši novinarji poročajo s sestankov vaše stranke in o pobudah, ki jih dajete na zasedanjih v skupščini in drugod. Vaši očitki so malo pretirani.

Niso.

Če bi pogledal, kaj vse je Delo objavilo o vaši stranki . . .

Rekel sem, da zadnje čase niste objavili določenih naših izjav, če pa ste jih, ste jih v skrajšani ali drugi obliki. Zato smo v republiški skupščini tudi podali obvestilo, da Delo in TV Slovenije naših člankov ne objavljata, ali pa jih v spremenjeni ali skrajšani obliki.

V Demokraciji pa ste jih objavili?

Tudi ta jih ni vedno objavila.

Gospod Gros, se vam ne zdi, da se v novinarskih hišah ravnamo po profesionalnih pravilih, zaradi katerih ni mogoče vsega objaviti v obliki, v kakršni prihaja?

Vem, da ima vsak časopis določeno politiko objavljanja, nekakšno sito. Ne morem pa razumeti, da se člankom, kot je bilo nedavno pismo gospoda Smoleta o odstranitvi Brozovega kipa iz republiške skupščine, posveti toliko prostora, kot ste ga. V današnjem časopisu je toooliko o ZK (g. Gros pokaže članek v Delu, op. p.)

Koliko pa je bilo v včerajšnjem časopisu o ZK – SDP? Bi pogledala še to?

Lahko. Toda – ali ste prišli sem zato, da se bova kregala ali . . .?

Gospod Gros, sami ste začeli z očitki. Se vam ne zdi, da mora časopis kot Delo imeti uredniško politiko, s katero poskuša zajeti vse interese v družbi, ki so zelo pestri? Se vam zdi, da si Delo lahko privošči, da v neskrajšani obliki objavi tudi povsem neprebavljive zadeve?

Glede na to, da je vprašanje zelo dolgo, bi vprašal, ali menite, da vam pošiljamo neprebavljive zadeve?

Govorim o prispevkih nasploh, ki prihajajo v hišo Delo.

Naši?

V hišo prihajajo zelo dolgi in zato neprebavljivi prispevki. Tudi vaši.

Naši so bili z izjemo dveh deklaracij zelo kratki. Bistveno krajši, kot so v Poštnem predalu, ko nekateri pišejo strašansko dolge zadeve.

Niste edini, ki hočete objaviti svoja stališča. Tu so še druge stranke.

Se strinjam. Časopisi bi morali obravnavati enako vse stranke, od levih do desnih. Ne vem sicer, katera se ima za desno. Ker pa smo opazili, da našo stranko obravnavate nekoliko drugače kot druge in zato, ker ste na začelje časopisa napisali, da je Delo samostojen časopis za samostojno Slovenijo, smo urgirali v skupščini.

Po ustanovitvi stranke ste se odločili, da boste postali pridružena članica Demosa . . .

Vas bom kar takoj prekinil. Nikdar se nismo odločili, da bomo pridružena članica. To tudi nismo bili. Smo posebna koalicija Demosa. Smo popolnoma samostojna stranka, ki pa sprejema določene odločitve Demosa.

Ste v Demosu ali ne?

K Demosu smo pristopili, nismo pa bili pridruženi.

V republiški skupščini imate 3,5 odstotka glasov, ki ste jih prinesli Demosu, tako da ima ta zato pomembnih 54 odstotkov vseh glasov.

Če smo čisto odkriti, bi lahko Demos shajal tudi brez nas. Enainpetdeset odstotkov ali štiriinpetdeset odstotkov glasov – to je popolnoma irelevantna razlika. Seveda pa ima sedanja zasedba skupščine določene posledice. Kot dobro veste, večino stvari enostavno ni mogoče spraviti skozi. Skoraj vsak predlog naleti na ostra nasprotovanja, kar pa je vseeno zame čisto normalno. V vseh parlamentarnih državah v Evropi poznajo debate kot pri nas. Pravzaprav še bolj ostre. Tudi zato ne razumem, zakaj se je takoj po volitvah toliko govorilo o grobih izpadih v skupščini. To je normalno. Na ostre debate v parlamentu se boste morali navaditi tudi novinarji. Saj drugače se poslanci čisto normalno razumemo.

Pravite, da večina predlogov ni prišla skozi skupščinsko proceduro. Na katere predloge mislite?

...

Na primer na zakon o DPO, na medijski zakon, na dopolnitev zakona o sečnji gozdov. Razlog za to, da predlogi niso bili sprejeti, je treba iskati prav v sedanji sestavi skupščine. Čeprav je to morda po svoje celo v redu, stvari se bolj pretehtajo. Glede na čas, ki ga živimo, in glede na razmere v Jugoslaviji, pa je to lahko za nas usodno.

Kako je bilo, na primer, nesprejetje medijskega zakona usodno?

No, no, ni treba obračati besed. Samo naštel sem, kaj ni bilo sprejeto, hkrati pa povedal, da je v določenem trenutku lahko tak način sprejemanja zakonov usoden, namreč takrat, ko bodo na dnevnem redu bolj važni zakoni. Medijski zakon seveda ni bil usoden. To je jasno.

Pa zakon o sečnji gozdov? In o DPO?

Tudi ta dva ne. Lahko pa bodo zdaj prišli na dnevni red kakšni usodni zakoni. Ne vem, zakaj me lovite na besedo. So vas vaši šefi morda poslali, da bi se sprla? Nerad se kregam, še zlasti z ženskami.

Ste predsednik komisije pri republiški skupščini za spremljanje preoblikovanja družbene in zadružne lastnine . . .

Za spremljanje preobrazbe družbene in družne lastnine. Tudi jaz sem se nekaj časa na pamet učil ta naziv.

Preobrazba se zdi grda beseda. Torej, gospod Gros, kakšen je delovni program vaše komisije in na osnovi katerih podatkov to preoblikovanje spremljate? Kaj ste ugotovili doslej?

Že samo ime pove, da je to ponesrečena komisija. V bistvu smo nekakšni zajci, ki naj bi spremljali preobrazbo, ki je po našem mnenju dostikrat navadna kraja. In jaz ne bom samo opazoval, kako se nekateri na dvomljive načine lastninijo. Zato sem tudi že nekaj napisal.

Bi lahko to samo na kratko povzeli in povedali, kaj ste v komisiji ugotovili?

Komisija se je do sedaj sestala dvakrat. Tretjič je seja odpadla, ker je bila komisija nesklepčna. Je bila nesklepčna zato, ker so tisti trenutek zasedale tudi druge komisije, sicer sklicane kasneje? Zaradi nezainteresiranosti? Ali pa zato, ker nekatere stranke hočejo, da se o tej zadevi sploh ne razpravlja? Tega nisem mogel ugotoviti. Za ta petek smo komisijo znova sklicali. Morali se bomo dogovoriti, kako bomo reagirali. Sam sem predlagal, da spremenimo ime komisije, morda pa celo odlok o njeni ustanovitvi, da bi tako dobila nekaj več pristojnosti.

Pravite, da prihaja do kraj in da tega ne mislite mirno gledati. O krajah se zadnje čase nasploh veliko govori, toda ni več kot to.

Primerov je veliko. Če bi začel naštevati, pogovora ne bi končala do jutra. Veliko primerov smo tudi dokumentirali, od prodaje stanovanja za 1-odstotno vrednost, do tega, da po Sloveniji šarijo različni lastninski mešetarji iz Zahodne Evrope. Ti lastninijo tako, da najdejo kakšno našo vplivno osebo, ji ponudijo kapital, da kupi podjetje, potem pa se na enem od zahodnoevropskih sodišč dogovorita za pogodbo, s katero ta oseba proda premoženje mešetarju. Logika teh mešetarjev je zelo enostavna: ko bo Slovenija ali Jugoslavija – kakor se bo pač izteklo – članica Evropske skupnosti, bodo te pogodbe veljavne, naše premoženje pa v tujih rokah. V Sloveniji imamo že 20 do 30 čisto legalnih agencij, ki se ukvarjajo s podobnimi posli. Odvetniške pisarne po Zahodni Evropi pa iz Jugoslavije in Slovenije čez mejo prenašajo dinarje, potem pa ta denar reinvestirajo v naša podjetja. Časi so tako nestabilni, da v Jugoslaviji in Sloveniji nasploh povečini prihaja samo rizičen in umazan denar.

To, kar ste povedali, je frapantno. Ali te podatke dobivate od legalnih institucij, kot so SDK, policija in druge ali na kakšen drug način, ali pa gre za kombinacijo obojega?

Tiste, ki se nanašajo na tujino, v glavnem dobimo neposredno od ljudi zunaj. Najdejo se tudi poštene osebe, ki v take umazane posle ne gredo in prav te so nam to sporočile. Vse to pa je zelo težko dokazati, kajti nihče ni tako neumen, da bi take pogodbe in listine pokazal. Po večini jih tudi nimajo doma, ampak so jih spravili v tujino.

O teh zadevah boste – mogoče pa ste že – verjetno pripravili poročilo in ga posredovali skupščini. Ste te podatke že posredovali organom pregona, ki take nepravilnosti preverjajo?

Veliko teh zadev je že v proceduri pri Toplakovi komisiji. Toda na žalost tudi ta komisija nima posebno veliko moči. Vemo, kaj se je zgodilo z Elanom, kaj se dogaja v Iskri, kaj v različnih drugih firmah, Trendu ipd. Na žalost pa nimamo skoraj nobene moči. Sami vidite, da so tisti, ki so zavozili Elan – z izjemo enega ali dveh – vsi na prostosti. Odnesli so fascikle, pa jih nihče ne prime. Enostavno jih ni mogoče ničesar obtožiti. Država, ki nima moči, da bi naredila gospodarski red in onemogočila krivce, da ne bi še naprej počenjali malverzacij, pa nima perspektive.

Zakaj tega ne more storiti sekretariat za notranje zadeve?

Gospodarska policija ima za take naloge veliko premalo strokovnjakov. Zakaj ne reagira SDK pravočasno in na pravem mestu, čeprav bi lahko marsikatero nevarnost pravočasno preprečila, mi ni uspelo ugotoviti. Pravobranilci samoupravljanja, ki so trenutno pravzaprav edini vzvod za zaščito družbene lastnine, pa plavajo zaradi prepričanja, da bodo ukinjeni, že zaradi imena. Nihče jih resno ne jemlje, vsa njihova opozorila nekje obtičijo.

Razmišljali ste o večjih pristojnostih vaše komisije. Kakšne naj bi bile?

Tudi to očitno ne bi nič pomagalo. Predlog vlade o privatizaciji podjetij je že v javnosti. Na zakon ima naša stranka veliko pripomb. Tisto, kar zakonu predvsem očitamo, pa je to, da je javnost skoraj popolnoma izključena z delovanja agencije za privatizacijo in sklada za razvoj. In drugič, da so bivši lastniki skoraj popolnoma izključeni iz lastninjenja.

Na čem temelji vaš strah o izključenosti javnosti? O programu in delovanju agencije in sklada vendar vsako leto razpravlja in odloča tudi republiška skupščina.

Že zdaj, ko ni nobenega zakona, z izjemo Markovićevega, se družbeno premoženje lastnini in razdeljuje na vse mogoče načine. Kaj vse se lahko zgodi v enem letu! Je to, da naj bi republiška skupščina enkrat letno pregledala in dala mnenje o poslovanju agencije in sklada, dovolj? V enem letu lahko agencija iz družbenega premoženja naredi veliko ali pa nič, ali pa vse skupaj celo zapravi. Kaj nam bo pomagalo, če bomo po enem letu dobili na mizo poročilo, da je vse zapravljeno? Nam bo to, če bomo človeka, ki vodita sklad in agencijo, takrat zaprli, kaj pomagalo? Nič, bolje da ju tudi izpustimo, vsaj stroškov ne bomo imeli z njima. Kot vemo, pa imata direktor agencije in direktor sklada skoraj neomejene pristojnosti. Pa še nekaj. Agencija je bila ustanovljena na podlagi zakona o agenciji za prestrukturiranje, ki je veljal do 30. junija, torej na podlagi zakona, ki v Sloveniji ne velja več. Vidite, že sam začetek tega lastninjenja je nezakonit.

Kot vemo – in tako zagotavlja tudi podpredsednik Mencinger – je bila agencija ustanovljena že spomladi, po zakonu, ki je pač takrat veljal.

Ne, ni bila.

To pomeni, da podpredsednik laže?

Jaz ne uporabljam teh besed. To ste rekli vi. Dejstvo je, da so agencijo postavili šele sedaj. Kdaj so ustoličili direktorja, ne vem. V skupščini ga nismo. Če bi imela v rokah kontrolo skupščina, bi ga ta morala tudi imenovati. Jaz pa za to ne vem. Trdim pa, da je bila agencija ustanovljena na osnovi neveljavnega zakona oziroma zakona, ki mu je veljavnost potekla.

Drugi vaš očitek je, da zakon ignorira razlaščence. Na kaj mislite, ko to pravite?

Ignorira jih tako, da jim namesto nepremičnin oziroma vračanja v naravi daje možnost pridobivanja nekakšnih obveznic, ki so zamenljive za delnice tega sklada.

To odločitev so obrazložili s tem, da za odškodnine v drugačni obliki ni denarja.

Razlage, da se nepremičnin ne da vrniti v naravi, so upravičene le v nekaterih primerih. Lastništvo na zemljiščih je mogoče vrniti. Nekateri bivši lastniki se s sedanjo rešitvijo ne bodo strinjali. Sprožili bodo spore. Glede na to, da ima večina teh ljudi sorodnike v tujini, bo prišlo tudi do mednarodnih sporov, ki jih naša država nikakor ne bo mogla plačati. Na okrogli mizi v Kranju, kjer smo se pogovarjali o denacionalizaciji, sem že rekel, da tak način razmišljanja lahko državo pripelje do bankrota.

Ste vi, gospod Gros, razlaščenec?

Ne, nisem. Sem pa eden od mnogih dedičev odvzetega premoženja. Toda to ni važno. Svojega premoženja imam dovolj, da lahko od njega živim. Toda ko bom videl, kako drugi prihajajo do lastnine brez denarja in z različnimi sumljivimi posli, bom na to normalno reagiral.

Ali ni vaša žena, kot pravijo, hči gospoda Majdiča, ki je bil pred vojno lastnik velikega dela starega Kranja, mlina, oljarne itd.?

Ni. Z bivšimi lastniki žena nima nobene zveze. Ima jih moja družina.

Kakšne bodo vaše pripombe v skupščini na zakon o privatizaciji.

Zakon je za nas v večjem delu nesprejemljiv. Tako zelo, da sploh ne vem, ali se splača dajati kakšne pripombe. Menimo namreč, da ga je treba v celoti spremeniti, saj so ga sestavljali pisci, ki so pomagali Markoviću sestavljati zvezni zakon o privatizaciji.

Na koga mislite?

Na Marka Simonetija in podobne.

Kdo pa so ti podobni?

Saj niti ne poznam vseh. Samo za Simonetija vem.

Vaša stranka je znana po radikalnih pobudah. Mislim na deklaracijo za samostojno Slovenijo, v kateri ste predlagali, naj z njeno razglasitvijo prenehajo vse pristojnosti federacije. To je po dostopnih informacijah Tone Peršak potem spremenil v deklaracijo o suverenosti Slovenije.

Informacija, da jo je popravljal Peršak, ni točna. Res pa je, da je bila na osnovi našega predloga sestavljena deklaracija o suverenosti Slovenije. To je zelo blaga varianta naša deklaracije, če seveda ne štejem kasnejšega ustavnega zakona.

Druga deklaracija, ki ste jo sprejeli, je bila deklaracija o spravi.

To je akt, ki bi ga po našem mnenju država Slovenija morala sprejeti, če bi hotela, da se gospodarstvo normalno razvija naprej. Kot gospodarstveniki trdimo, da lahko dobre posle sklepajo samo ljudje, ki si lahko pogledajo v oči in podajo roke. Med smrtno sprtimi ljudmi se tega ne da početi.

Se vam zdi, da to lahko spremeni tak akt?

Sprave na more opraviti papir. Sodimo tudi, da je večji del sprave že opravljen. Toda država mora vendarle sprejeti za to tudi državniški akt. V deklaraciji o spravi smo zapisali, da nihče ne bo kaznovan za dejanja iz tistih časov. S tem bi enkrat za vselej pregnali strah pred kaznovanjem, ne pa da se na eni in drugi strani ljudje bojijo, da bi jih sodno preganjali.

Pravite, da brez take deklaracije ni mogoče pričakovati gospodarskega napredka?

Mi smo se veliko pogovarjali o gospodarskih učinkih deklaracije. Takoj so nam začeli očitati, da trgujemo s kostmi. To sploh ni res. Hočemo samo, da bi se lahko med seboj pogovarjali kot neobremenjeni ljudje. Gospodarsko, seveda, sklepali pogodbe, sklepali posle . . .

Ali jih sedaj ne morete?

Jaz jih lahko z vsakomer, ker sem neobremenjen. Tudi pogovarjam se lahko z vsakomer. Pogovarjal sem se tudi z borčevsko organizacijo in čisto lepo smo se pogovorili. Poznam pa ljudi, ki so zakrknjeni, in se drug z drugim enostavno ne pogovarjajo.

Po deklaraciji pa bi se?

Vem, da čisto vseh ne bi mogli spraviti med seboj. Toda če bo strah pred kaznovanjem odpadel, se bodo tudi taki med sabo pogovarjali.

Včasih se zdi, da za Demos opravljate umazana dela.

Ne, mi nismo umazana stranka.

Mislim na to, da prihajate v skupščino s pobudami, ki so na začetku videti popolnoma heretične, ki pa jih vsaj imajo intimno za svoje tudi člani SDZ, socialdemokrati . . .

. . . in tudi nekateri v ZSMS, nekateri socialisti. Predvsem moram reči, da smo vse te pobude, zlasti pa deklaracijo o samostojni Sloveniji, sestavili popolnoma sami. Tudi v Demosu so bili zelo presenečeni, ko smo jih predlagali. Morda ima javnost tak vtis, kot ste govorili vi, toda to sploh ne drži. Karkoli predlagamo, predlagamo sami in brez vnaprejšnjih dogovorov. Mi smo popolnoma samostojna stranka, stranka ljudi, ki v nobenem pogledu niso odvisni od nikogar in ki so preskrbljeni. Toliko denarja imamo, da se nam v primeru, če odletimo, to sploh ne bo poznalo. Sem poslanec zbora občin v republiški skupščini, predsednik kranjske skupščine, predsednik ene od skupščinskih komisij, toda to opravljam popolnoma brezplačno, pa četudi za to porabim tudi po deset ur na dan.

Kdo pa vodi vašo obrt?

Sam. Ob sobotah in nedeljah.

Zaradi svojih ekstremnih nastopov vendarle veljate za slovenskega Le Pena.

Prvič slišim.

Vika Potočnik pravi, da ji gledate pod prste, ko glasuje.

Tega ne vem. Nekoč je v izbruhu jeze to rekla. In jaz sem odgovoril, da to ni res. Če sedim poleg nje in vidim, da takrat, ko glasujemo, ne pritisne na gumb, jo pač opozorim, naj glasuje, za ali proti. Kakor hoče. Samo to se je takrat zgodilo.

Mija Repovž

Foto: Marjan Zaplatil

JANKO PRUNK

Slovenska država — ideja in stvarnost

Slovenska država – kategorija, katere pomena za svoj razvoj se danes slovenski narod jasno zaveda – še nikoli ni bila celovit predmet posebne obravnave v slovenskem zgodovinopisju. Naj bo v današnjih dneh poglobljenega vsestranskega slovenskega samozavedanja tale kratek zgodovinski oris prispevek slovenskega zgodovinopisja k tej novi samozavesti.

Posebnost slovenske narodne usode je bila v tem, da je v zgodovini dolgo morala shajati brez lastne države.

Edina izjema pred prvo vojno, ki razmišlja o slovenski državni enoti, je koncept mladoliberalca dr. Gregorja Žerjava iz decembra 1908. Razgrinja ga v svojem članku Jugoslovansko kraljestvo v okviru habsburške monarhije v Našem listu v Kamniku: Žerjav navija za ustanovitev jugoslovanskega kraljestva iz jugoslovanskih ozemelj habsburške monarhije. To kraljestvo naj ima enak državnopravni status kot Ogrska (konfederativna enota), razdeljeno pa naj bi bilo v tri pokrajine, srbsko, hrvaško in slovensko. »Takšno pokrajino tvori ozemlje, na katerem eno pleme kompaktno prebiva in katero ime je v historiji utemeljeno. Slovenska pokrajina bi se imenovala Kraljestvo Ilirija, hrvatska troedina kraljevina in srbska: srbsko vojvodstvo in bosansko kraljestvo. Vsaka pokrajina bi imela svojega kraljevega namestnika, svojo pokrajinsko vlado in svojo zbornico. Zagreb bi bil sedež osrednje vlade, odgovorne osrednjemu parlamentu.«

Med prvo svetovno vojno se slovenska narodna politika pod vodstvom SLS rešuje iz nemškega objema s pomočjo trialističnega koncepta, v katerem poudarja celo narodno enotnost Slovencev, Hrvatov in Srbov ter na osnovi tega principa, narodne samoodločbe in hrvatskega državnega prava terja zanje v majniški deklaraciji ustanovitev neodvisne države v okviru habsburške monarhije.

O takšni jugoslovanski državi, v kateri je Slovenija brez kakršnegakoli jasnega statusa, govori tedanji vodilni slovenski politik dr. J. Ev. Krek. V članku Za narodno ujedinjenje (4. sept. v časopisu Hrvatska država) pravi: »Narodno življenje ni mogoče brez državnosti. Vedi in uči se od Poljakov, ki kljub t. i. avtonomiji trpijo v sedanji vojni, da narodna avtonomija brez državnosti nima življenjske vsebine. Zato pa zedinjenemu slovensko-hrvaško-srbskemu narodu priporočam enotno samostojno in svobodno državo.«

S takšno predstavo so Slovenci avgusta 1918 ustanovili Narodni svet za Slovenijo in Istro kot del bodočega centralnega Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov. Septembra je ustavnopravni odsek slovenskega Narodnega sveta razpravljal o ureditvi bodoče jugoslovanske države. V svoji narodnounitaristični predstavi je vseeno predvidel močno decentralizirano državo, ki naj bi imela tri upravne enote 1. Slovenijo z Istro, Hrvatsko s Slavonijo ter Bosno in Hercegovino z Dalmacijo. Toda rečeno je bilo tudi, da kompetence posameznih pokrajinskih zborov in vlad ne smejo iti predaleč na račun državne celote.

Mesec federalnega življenja

29. oktobra je v Zagrebu in Ljubljani slovesno razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov z vrhovnim oblastnim organom Narodnim viječem v Zagrebu. Dejansko je bila nekako federativno strukturirana. Čeprav v svojem enomesečnem obstoju ni izdelala nobene ustave, je kljub unitarističnim predstavam živela federalistično življenje. Posamezne pokrajine so se s svojimi narodnimi (Slovenija, Hrvatska) ali pokrajinskimi vladami same popolnoma avtonomno upravljale. Slovenci torej leta 1918 niso razmišljali o svoji slovenski narodni suverenosti ali slovenski državi, ampak o skupni narodni državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Slovenska narodna državnost je novembra 1918 živela via facti v samostojnem življenju Narodne vlade za Slovenijo.

S 1. decembrom je bila ustvarjena centralistična unitarna jugoslovanska država, ki je hitro odpravila nacionalne avtonomne vlade, med njimi tudi slovensko.

Po volitvah za konstituanto se v začetku 1921 začne boj za ustavno ureditev jugoslovanske države. Slovenska politika, ki sta jo konec leta 1920 zadela dva strašna udarca – zgubljeni koroški plebiscit in rapalska mirovna pogodba – se v tem boju ne znajde najbolje. Zastavo obrambe slovenske narodne individualnosti in avtonomije dvignejo februarja 1921 slovenski kulturni delavci s svojo avtonomistično izjavo. Poprime jo slovenska ljudska stranka in jo bolj ali manj konsekventno brani vse obdobje stare Jugoslavije. Slovenski liberalci malo iz napačnega unitarističnega prepričanja malo zaradi konkurenčnega boja s klerikalno stranko vso staro Jugoslavijo zastopajo centralizem. Razmislek o slovenski državnosti prihaja v obdobju med vojnama iz vrst malih opozicijskih strank. Poleti 1923 slovenski komunisti v resoluciji svoje konference postavijo zahtevo po ustanovitvi narodnih delavsko-kmečkih republik na tleh Jugoslavije, katerih ena naj bi bila tudi Slovenija, vključena v delavsko-kmečko Podonavsko–balkansko federacijo. To ostaja slovenski komunistični ideal vse do leta 1935/36, vendar ga v praktični politiki zaradi svoje politične nemoči niso v ničemer prakticirali.

Jasno stališče o potrebnosti lastne slovenske države, ki da je za vsak narod ravno takšna naravna pravica kot za posameznika osebna svoboda – zastopajo v drugi polovici dvajsetih let nekateri krščanski socialisti in levi narodni demokrat Lojze Ude. Vsi vidijo realizacijo takšne slovenske državnosti v okviru jugoslovanske federacije. Za federativni model jugoslovanske države s posebno državnopravno slovensko enoto se zavzema eksplicitno tudi SLS leta 1932 v svoji znameniti Slovenski deklaraciji, v zgodovini bolj znani pod imenom punktacije. V ljudskofrontnem obdobju zavzame stališče, da je potrebno slovensko narodno samoodločbo realizirati v jugoslovanski federaciji, tudi KP v Sloveniji pod vodstvom nove Kardeljeve garniture. To vodstvo, tesno povezano z novim vodstvom KPJ s Titom na čelu, ostaja za naslednjih petdeset let čvrsto prepričamo, da lahko svojo socialno osvobodilno, komunistično misijo razvija le v vsejugoslovanskem državnem okviru. Zato vseh naslednjih petdeset let slovenski komunisti vso praktično nacionalno politiko ustvarjajo v tem duhu.

Prevladujoč koncept pri Slovencih pred drugo vojno je torej federalni status Slovenije v preurejeni Jugoslaviji. Od tega v svojem oportunističnem pragmatizmu v letih 1935–41 odstopa vodstvo Slovenske ljudske stranke. Slovenski krščanski socialisti pa v svojem proglasu za ustanovitev slovenske demokratične stranke novembra 1939 celo izpuščajo kakršenkoli jugoslovanski okvir za to politično samostojno združeno Slovenijo. To je edini slovenski nacionalni program izven jugoslovanske države pred letom 1941.

Vojna leta

Leta druge svetovne vojne, leta velike nacionalne stiske in leta velikega vzpona slovenske samozavesti in vitalnosti so bila izjemno bogata raznih nacionalnih deklaracij o pravicah in perspektivah slovenskega naroda. Prikaz tega obdobja pa je precej ideološko obarvan in enostranski, saj ga je razširjal vojaško-politični zmagovalec – komunistična partija. Če zanemarimo pristranske ideološke kriterije, moramo reči, da so programe o slovenski državnosti v bodoči federativni Jugoslaviji imele tako sile narodnoosvobodilne revolucionarne Osvobodilne fronte kakor tudi sile slovenske kontrarevolucije, zbrane pretežno v Slovenski zavezi, pa tudi izven nje. Vojaško in politično inferiornejše sile kontrarevolucije niso prišle do prave možnosti, da bi svoje koncepte mogle v praksi uresničevati. Deloma, vendar ne bistveno so soustvarjale politi-

RAZGLEDNICA ŽELEZARSKIH JESENIC

Strah v dolini izgubljenih priložnosti

Desetletja so nad železarskim mestom pod Mežakljo plavali oblaki rdečega prahu. Ni jih več. Zato pa Jesenice zdaj prekriva koprena tesnobe, stkana iz zlih slutenj, da bo razvojne grehe in zmote realsocialistične ekonomije treba plačati s strahotno brezposelnostjo, z bedo, socialnim nemirom in nacionalno nestrpnostjo, ki pride z njo. Jeseničane je torej strah, da bo množica razjarjenih brezposelnih delavcev tisto, kar bo najprej uzrla Evropa, ko bo skozi karavanški predor vstopila v suvereno državo Slovenijo.

V dveh dneh, ki smo jih preživeli v Jesenicah, smo slišali nekaj deset zgodb o tem, zakaj je ekonomska, socialna in ekološka podoba mesta pod Mežakljo takšna, kakršna je. Ljudje so nam pripovedovali, zakaj so Jesenice tak urbanistični zmazek, zakaj so predvsem mesto nekvalificirane in polkvalificirane delovne sile, zgnetene v tako gosto nasejane stolpnice in bloke, da ob njih preprosto ni prostora za otroška igrišča, tako da ima po ugotovitvah zdravnikov že kakih 1.200 osnovnošolcev, potisnjenih na stopnišča stanovanjskih zgradb, že težave z orientacijo. Resnici na ljubo njihove zgodbe niso bile čisto enozvočne, iztočnica in glavni refren vseh pa je vendar bila železarna. Podučili so nas, da govoriti o Jesenicah pač pomeni govoriti o železarni in železarstvu.

»Za občino ni pogubno to, da so Jesenice železarske. Železarstvo ima tod vsaj stoletno tradicijo. Nekatere najdbe govorijo celo o tem, da segajo korenine gornjesavskega železarstva v pradavne rimske čase. Za nas je pogubno predvsem to, da se razen železarstva in dejavnosti, povezanih z njim, tod ni razvilo praktično nič,« trdi Rina Klinarjeva, prenoviteljska predsednica občinske vlade.

Se tudi ni ne moglo ne smelo – dodajajo drugi – češ, železarna, ta velika mati jeseniška, je bila širokogrudna le do tistih, ki so se z vsem z njo strinjali, in okrutna do onih, ki so se ji drznili oporekati. In ker je bilo vodstvo železarne, partija in vsa občinska oblast dejansko eno in isto, so mesto zapuščali kritični razumniki, naseljeval pa proleteriat, uvožen z vseh koncev Jugoslavije. V času, ko so v razvitem svetu že ugašali klasične plavže, ko je razvoj tehnologije jel tudi v črni metalurgiji nadomeščati modre halje z belimi ovratniki, fizično moč z znanjem, je jeseniška železarna še rastla ob pesmi »Kovači smo in naša sila ,. . .«, goltala že tako tenek pas rodovitne zemlje v ozki dolini – za svoje obrate, za stanovanja svojih delavcev. Gospoda iz železarne in z občine si je svoje domove gradila seveda zunaj mesta, v idiličnih okoliških vaseh, v Kranjski Gori, na Bledu.

Revščina že trka na vrata

Morda so Jesenice res samo tipična podoba tistega, v kar so se dejansko udejanili ideali neke ekonomije in politike, imenovane socialistična. Toda pod ruševinami teh idealov živijo ljudje, ki zdaj ne vedo ne kod ne kam, ki bi radi delo. Dela pa je na Jesenicah vse manj. Okoli 700 jeseniških železarjev je vsak mesec na prisilnem dopustu. Revščina je že potrkala na vrata mnogih družin. Še bolj temačne so napovedi jutrišnjega dne, ko bo železarna prisiljena sprejeti kruta izhodišča McKinseyevega rešitvenega načrta, skrčila proizvodnjo v okvire tistega, kar je ekonomsko še upravičeno – ob izdatni podpori države seveda – in se znebila tretjine ljudi, prepoznane kot tehnološki presežek. Po besedah Janeza Poljška, člana poslovodnega odbora, zadolženega za kadre, bi z izpeljavo programa, vrednega 15 milijonov mark, do konca leta lahko trajno rešili eksistenco in socialno varnost 700 odvečnih duš (odpravnine, dokup let, predčasne upokojitve ipd.).

Občina Jesenice ima 32.500 stalno prijavljenih prebivalcev in 3.500 začasno prijavljenih. Razmerje med Slovenci in Neslovenci znaša v občini 65:35. Zaposlenih je 13.213 ljudi, večina v gospodarstvu, saj je v negospodarstvu — kljub zveznim carinskim in inšpekcijskim službam, ki so tu — le 1.896 ljudi. Brezposelnost je višja kot je slovensko povprečje in narašča. Vse več ljudi prejema socialno pomoč, 6.374 je letošnja številka. Tudi število upokojencev narašča, en upokojenec pride zdaj že na 2,3 delavca, do konca leta bo po ocenah na dva.

Jeseniška železarna ustvari 47 odstotkov družbenega proizvoda občine, prav tak pa je nej delež v strukturi zaposlenih v gospodarstvu. Še nekaj let nazaj je znašal delež železarne v družbenem proizvodu občine več kot 60 odstotkov. Seveda je železarna tedaj zaposlovala več kot šest tisoč delavcev.

Kaj bo s preostalimi 900 odvečnimi delavci, ki naj bi zapustili tovarno do konca marca prihodnjega leta, ne vedo, zanje nimajo programa in ga ne vidijo. Sprejeli so le splošna merila za ugotavljanje presežnih delavcev, ki zajemajo izobrazbo, delovno dobo, delovno uspešnost, zdravstveno stanje, družinske razmere ipd. Čeprav se konkretnega ugotavljanja trajnih presežkov še niso lotili, ker mora prej steči reorganizacija podjetja, opuščanje določenih proizvodnih programov oziroma zapiranje obratov in nenazadnje lastninjenja podjetja, je delavcem že zdaj bolj ali manj jasno, da bo metla zadela predvsem nekvalificirane in priučene. V železarni pa je takih delavcev domala polovica, ali natančno 2.485, pri čemer jih 1.831 nima niti osemletke, medtem ko so ostali opravili vsaj skrajšan prilagojen program izobraževanja. Da med temi delavci prevladujejo Neslovenci, je seveda jasno. V železarni je namreč 35 odstotkov od 5200 zaposlenih t. i. Neslovencev, ljudi, ki se opredeljujejo bodisi kot Jugoslovani, bodisi kot Bosanci, Srbi, Hrvati, Albanci, Makedonci. Podobna je seveda struktura prebivalstva v vsej občini. V povprečju seveda, kar drugače rečeno pomeni, da je v samih Jesenicah delež Neslovencev večji in znaša morda res več kot polovico.

Kam z delavci, ki jim bo železarna zaprla vrata

Kam z delavci, ki jim bo železarna zaprla vrata, tudi na občini ne vedo. Na listi brezposelnih imajo ta čas že 850 ljudi, med njimi večino mladih, ki so končali šole in ki prvič iščejo zaposlitev. Ko se jim bodo pridružil še tehnološki presežek iz železarne in drugih podjetij, povezanih z njo, bo denarja za socialne programe in programe socialne pomoči premala. Brez sodelovanja države – pravijo – probleme ne bodo rešili. Razvojne možnosti Gornjesavske doline vidijo predvsem v razvoju turizma, obrti, podjetništva, kmetijstva in gozdarstva, nekaj zaposlenih možnosti bo dal projekt Karavanke, trgovina, transport, skladišča, ki bodo zrastla ob vratih v Evropo . . . Toda zdi se, da povpraševanje po delovni sili, zlasti tisti, ki bo ponujala le pridne roke – ne bo prav veliko. In take delovne sile je – kot že rečeno – na Jesenicah največ.

Na vratih treh ali štirih pisarn v eni od stavb jeseniške železarne še stoji napis »Center za proučevanje samoupravljanja in informiranja«, toda vrata so zaklenjena. Morda to bolj kot kaj drugega ponazarja nemoč obeh sindikatov – Svobodnega s 4 tisoč člani in Neodvisnega, ki jih ima 160 – pri zaščiti delavcev pred brezposelnostjo, ki jim preti. Na obrazih ljudi, ki jih srečujemo, na obrazih, kakršni so nas donedavna, ovenčani s plobiranim nasmeškom, pozdravljali s prvomajskih in drugih slovesnih plakatov, lahko razberemo le stisko. »Samo še molimo lahko. In to mnogi že počnemo, Slovenci in Neslovenci, v cerkvi ali improvizirani islamski molilnici. Še sreča, da verujemo kristjani in muslimani v istega Boga,« nam tiho reče nekdo, ki je Jeseničan postal pred 20 leti.

Bili smo ponosni na to, da so Jesenice rdeče

Edo Kavčič, predsednik Svobodnih sindikatov, pa pravi, da večina delavcev ne razume, kaj se pravzaprav dogaja, da se ne zna in ne more sprijazniti s tem, da Jesenice postajajo nekaj drugega, kot so bile, da železarna ni in nikdar več ne bo, kar je bila. »Ponosni smo bili na to, da so Jesenice proletarske in rdeče. Železarna je ob vsaki svoji investiciji – razen pri zadnji, elektrojeklarni – dala delavcem in mestu še kaj; šolo, vrtec, igrišče. Gradila je stanovanja, več kot tri tisoč enot ima, našla delo za invalide, ki jim občina ni mogla pomagati, več kot 350 jih je dobilo kruh tu, plačevala skratka vse račune, ki jih je izstavljala sociala, zdravstvo, šolstvo, kultura in šport, zlasti hokej. Bila je skratka naša velika mati in učiteljica, tudi v samoupravljanju, ki smo se ga mi zares šli. Železarna je bila za več kot šest tisoč ljudi vse. Mislim, da v tem trenutku v Sloveniji ni industrijskega kraja, ki bi mu bilo huje, kot je nam, kraja, ki ima za zaposlovanje tako malo možnosti. Bojim se, da je tisoč in več nezaposlenih ljudi, ljudi, ki nimajo ne kod ne kam, za Jesenice prava socialna bomba, ki ob eksploziji ne bo prizadela samo mesta, temveč celotno republiko. Rešitev vidim v pospešenem oblikovanju socialnih programov, pri njih pa bo po finančni in strokovni plati morala sodelovati tudi republika.«

In Bogomir Ličof, predsednik Nodvisnosti? »Ljudje bi radi delo, ne pa socialno podporo, miloščino. Naš sindikat je že spodbudil vodstvo tovarne in občine k iskanju novih delovnih mest za odvečne delavce. Bili smo pri podpredsedniku poslovodnega odbora in jeseniškem županu. Predlagali smo, da naj bi poskušalo vsaj začasno najti delo za naše ljudi tudi v sosednjem Trbižu in Beljaku, saj smo slišali, da je po določenih poklicih tam povpraševanje. Vodstvo tovarne se po našem prepričanju preveč izogiba odgovornosti za stisko ljudi, prestrukturiranje proizvodnje gre preveč na pleča delavcev, ki navsezadnje v strukturi stroškov železarne sploh ne predstavljajo ne vem kako visoke postavke. Predvsem pa bi morali ljudem povedati čim več in naravnost, kajti ta negotovost, ki jo doživljamo zdaj ob teh prisilnih dopustih, je ubijajoča. Vemo, da se odpustom ne bo mogoče ogniti, toda vztrajali bomo, da bo čim več delovnih mest ostalo, za dejanske presežke pa bo morala poleg občine poskrbeti tudi širša družba. Kar pa zadeva lastninjenje železarne, kakršna koli oblika že bo, zgodi naj se čimprej.

Borisa Berganta, direktorja železarne oziroma predsednika poslovodnega odbora, vprašamo, ali mu je kaj hudo, da se njegove besede ob odprtju nove jeklarne, češ, da se ob novi tehnologiji število delovnih mest ne bo zmanjšalo, niso uresničile, da se mnogi železarji, ki so bili tako bojeviti v dokazovanju upravičenosti te za slovenske razmere strahotno drage investicije, počutijo zdaj nekako opeharjene, saj se je izkazalo, da so se borili za ukinitev svojih delovnih mest. »Seveda mi ni vseeno,« pravi, »saj sem sam Jeseničan in ob stiski ljudi, ki jo zaznavam, ne morem biti čisto menegersko naravnan, čeprav je ta sentimentalnost ovira pri iskanju najboljše rešitve.« Je pa Boris Bergant prepričan, da je bila naložba v elektrojeklarno, načrtovana že leta 1979, ki so se je lotili leta 1984, umestna in upravičena. Brez te naložbe bi danes železarstvo na Jesenicah ugasnilo, brez dela bi ostalo vseh 5.200 ne le 1.600 delavcev. Slovenija pa potrebuje jeklo in zelo bi grešila, če bi znanje, ki je skoncentrirano na Jesenicah, zavrgla.

Kar pa zadeva ekonomiko proizvodnje v jeseniški železarni, Bergant trdi, da so določeni programi, ob pogojih, kakršni veljajo v zahodni Evropi, lahko konkurenčni, da to velja zlasti za program jeklarne 2, vročo in hladno valjarno, s tem, da je vročo treba še posodobiti, morda ob investicijskih posegih tudi okrogli program. Pove še, da je povsod v svetu jeklarstvo deležno posebne pozornosti države, zlasti pri investicijskih pogojih, ceni energije. Posebej dobičkonosne železarne seveda niso, dobiček se giblje med 7 in 15 odstotki. Tak je lahko v prihodnje ob normalnih pogojih tudi dobiček jeseniške železarne.

Nacionalnih nasprotij na Jesenicah ni

Mnenja o upravičenosti naložbe v elektrojeklarno pa še vedno burijo duhove. Tudi na Jesenicah. Mnogi danes priznavajo vsaj to, da bi nova jeklarna lahko stala na mestu opuščenih obratov, da je Velško polje padlo zaman. Ni pa malo takih, ki trdijo — denimo aktivistka jeseniških zelenih — da je bila investicija v železarno zgrešena, da je pojedla vsaj nekajletno akumulacijo slovenskega gospodarstva in da bi denar, potrošen zanjo, veliko bolj koristil, ko bi bil vložen v prestrukturiranje realsocialistične ekonomije. Sama je — pavi — pristaš radikalnih potez, a ko gre za delavce, ki jih je železarna z avtobusi vozila na Jesenice z vseh koncev Jugoslavije in se jih zdaj odreka, bo terjala, da lokalne in republiške oblasti nadaljujejo z marksistično kontinuiteto, da je ne sekajo, ker ti ljudje iz doline izgubljenih priložnosti, izgubljenih zaradi železarne in železarstva, za razvoj katerega Jesenice niso imele ne dovolj surovin, ne energije in ne delovne sile, zdaj preprosto nimajo kam.

Nacionalih nasprotij in nestrpnosti na Jesenicah ni in jih doslej tudi ni bilo. Toda beda brezposelnosti lahko v ljudeh izzove zlo. Učenec jeseniške osnovne šole Polde Stražišar, stisnjene na rob jeseniškega Harlema, je te dni zapisal, da je njegov ponosni ded prišel na Jesenice iz Bosne, da so njegovi starši žalostni, ker jih ljudje ne marajo, on sam pa da bo tak kakor je njegov ded, ki ga vsi spoštujejo, zato bo postal miličnik. V Sloveniji, ker je tu doma.

Slava Partlič

V občini Jesenice je sicer registriranih kar 21 družbenih podjetij, večina njih pa je tako ali drugače povezana z železarno in se seveda seseda skupaj z njo. Šestnajst od teh podjetij je ob polletju poslovalo z izgubo, pričakovanja o novih delovnih mestih, ki bi se tu razkrila, so jalova.

Nič bolje za zdaj ne kaže z obrtniki. Registriranih je sicer kar 46 zasebnikov, a večina med njimi bolj formalno, fiktivno.

Pričakovanja, da bo karavanški predor in nova avtocesta, ki sta bila Jesenicam bolj ali manj vsiljena, ki sta se preprosto zgodila, prinesla vsaj nekaj olajšanja za armado brezposelnih, ki bo prišla iz železarne, so se tudi izjalovila. Predor in cesta pomenita močan poseg v okolje, izgubo redkih plodnih kmetijskih zemljišč v ozki dolini Save Dolinke, nov vir onesnaženja, To pa je kar visoka cena za tistih 300 do 400 delovnih mest, ki naj bi jih v zameno Jeseničanom poklonila.

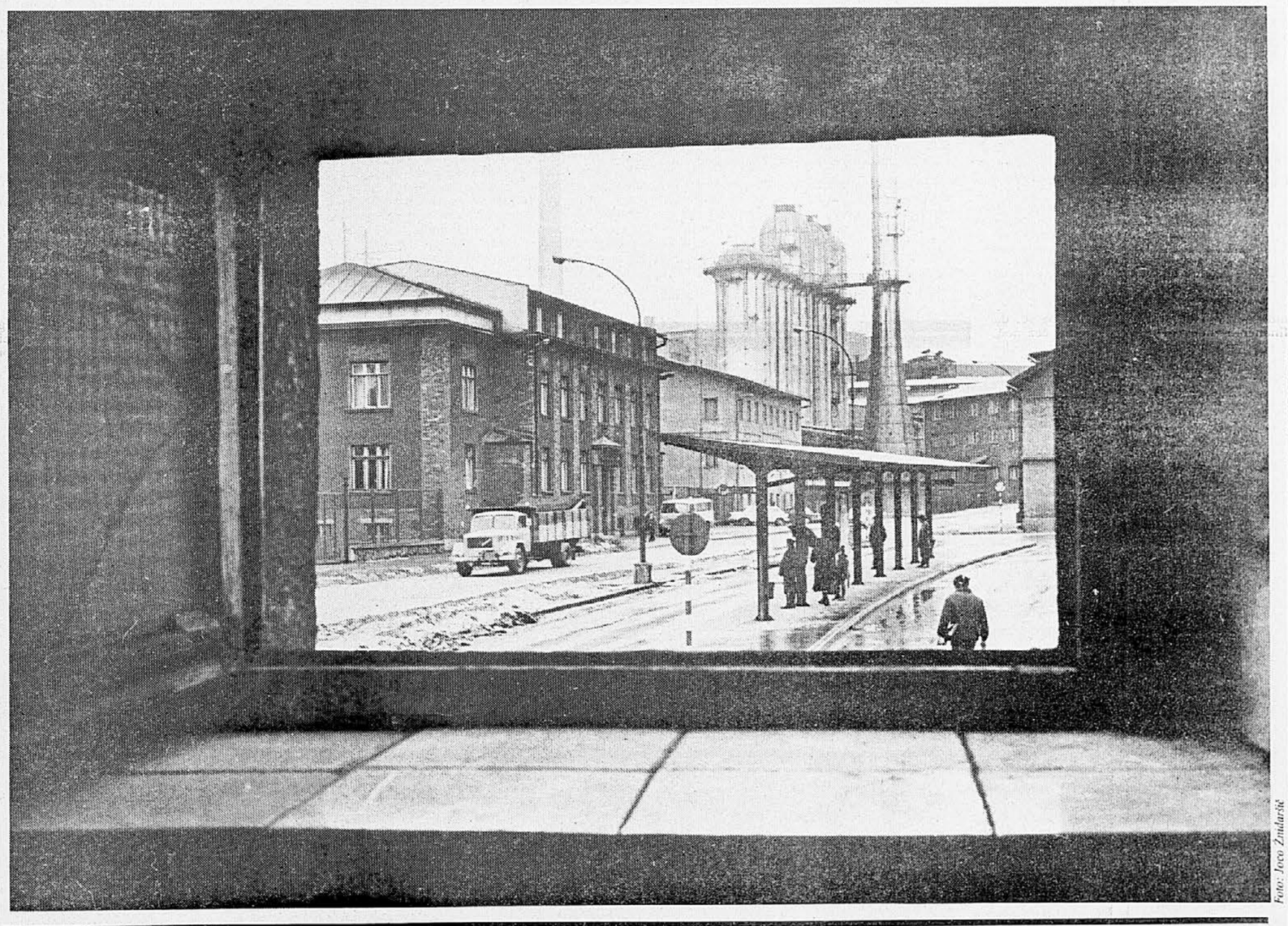

Foto: Jože Žindaršič

ko jugoslovanske emigrantske vlade v Londonu. V konceptu vseh slovenskih kontrarevolucionarnih sil samo pri eni ni izrecnega jugoslovanskega okvira – pri Erhlichovih stražarjih. Ti se zavzemajo za svobodno Slovenijo v okviru katoliške srednjeevropske konfederacije.

Mnogo bolj so zgodovinsko relevantne koncepcije Osvobodilne fronte, ki jih je s svojo politično in vojaško močjo (kot del jugoslovanske partizanske vojske jo je priznala antifašistična koalicija) tudi udejanjala v praksi.

Izhodišče vseh političnih sil, povezanih v Osvobodilno fronto slovenskega naroda, je bilo stališče o pravici slovenskega naroda do samoodločbe, do lastne države. Ta naj bo zaradi usodne povezanosti jugoslovanskih narodov v zvezni jugoslovanski državi, iz katerega pa ima pravico tudi izstopiti. Vse politične sile frontovske koalicije so s suvereno slovensko državnostjo mislile resno in so jo poskušale med osvobodilnim bojem z občasnimi deklaracijami časopisno, propagadno in s konkretnimi političnimi dejanji tudi postopno uresničiti. Žal so od te slovenske državnosti in države izključevale vse kontrarevolucionarne sile. Osvobodilna fronta se že 16. septembra 1941 razglasi za vrhovno slovensko narodno oblast, za Slovenski narodnoosvobodilni odbor in sprejme že prve ukrepe o zaščiti slovenskega naroda, o posojilu svobodi, o vključitvi slovenskih partizanskih čet v jugoslovansko partizansko vojsko.

Zanimivo je napotilo člana Vrhovnega štaba NOV in POJ Slovenskemu glavnemu poveljstvu iz decembra 1941, v katerem pravi, naj slovensko vodstvo poudarja samo boj za slovensko osvoboditev in samostojnost, naj tega ne meša s kakršnimkoli omenjanjem Jugoslavije; o tej se bodo svobodni narodi svobodno in enakopravno sporazumeli – če se bodo – ko bo čas.

Foto: Miško Kranjec

Ostra Kardeljeva kritika

Spomladi 1942 je Slovenski narodnoosvobodilni odbor na osvobojenem ozemlju ustanovil neke vrste slovensko revolucionarno vlado, imenovano NOS na čelu s Kidričem. Kardelj je bil v njej imenovan za ministra za zvezo z ostalimi jugoslovanskimi narodi. Slab mesec po ustanovitvi je Kardelj v pismu predstavniku KPJ – Loli Ribarju ostro kritiziral ustanovitev te »nekakšne vlade«, imenoval jo je opereta, in smešil birokratsko, zakonitosti naklonjeno mentaliteto Slovencev. S tema dvema dejanjema oziroma izjavama sem želel ponazoriti izrazito kontroverzno politiko KP Slovenije v nacionalnem vprašanju.

Želela je biti slovenska narodna, deklarirala je slovensko narodno državnost in suverenost, po drugi strani pa je zvesto in brez pomisleka zagovarjala vsejugoslovanski državni okvir in v praktični politiki celo njegovo prvenstvo.

V letih 1942 in 1943 tega ni opaziti. Slovenska Osvobodilna fronta v celoti in posamezne njene skupine tudi vsaka zase (dokler še obstajajo, do dolomitske izjave) poudarjajo suverene pravice slovenskega naroda in njegove države, njeno vključitev v novo federativno jugoslovansko državo, s pravico do izstopa. Oboje je jasno poudarjeno na zborovanju odposlancev Osvobodilne fronte slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943, na katerem so z izvolitvijo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta postavili državnopravne temelje slovenski državi. Isto je bilo na zborovanju SNOS v Črnomlju februarja 1944.

Po črnomeljskem zasedanju se je vodstvo SNOS dolgo in izčrpno pogovarjalo o konkretni ustavni obliki jugoslovanske skupnosti z delegacijo AVNOJ na čelu z dr. Ivanom Ribarjem in Mošo Pijadejem. Večina članov slovenskega vodstva (nekomunisti) se je zavzemala za Jugoslavijo kot konfederacijo, saj je bilo to logično, če naj bi se povezale takratne suverene nacionalne države. Jugoslovanska delegacija pa je vztrajala pri federativni državi. Razpravo je v prid federativne državne oblike zaključil Boris Kidrič, zvest enotni vsejugoslovanski komunistični koncepciji.

Nova jugoslovanska država je od spomladi 1944 prav forsirano in neorgansko, brez upoštevanja nacionalnih posebnosti in samostojnosti integrirala posamezne narodne države v skupno jugoslovansko. Le-ta je prevzela v izključno kompetenco tiskovno agencijo, zunanjepolitične zadeve, vojsko in celo notranje zadeve. Usodna odločitev je bila ustanovitev centralistične OZNE.

Prva njena žrtev je maja 1944 postal iskreno jugoslovansko usmerjeni slovenski komunist voditelj slovenske države Boris Kidrič. Na osnovi napačne informacije je Tito ukazal, da ga OZNA aretira in suspendira. Res samo za nekaj dni, dokler se politično zadeva ni razjasnila, toda to le kaže, kakšni sta bili od spomladi 1944 slovenska narodna suverenost in moč njene države.

Previdnejši Kidrič

Poučen s takšno izkušnjo je postal Kidrič v zadevah slovenske državnosti in njenega suverenega statusa v okrilju jugoslovanske federacije zelo previden in zmeren. Maja in junija 1944 je preprečil objavo člankov nekaterih vidnih slovenskih pravnikov iz vodstva OF (Rus, Černej, Kržišnik), ki so federacijo razlagali v smislu, da narod v njej obdrži suverenost na vseh področjih narodnega življenja in jo mora udejanjati vsak dan znova. Kidrič je proti koncu vojne s težkim srcem pristal tudi na ukinitev drugega pomembnega slovenskega državnega atributa – slovenske vojske. (Slovenska vojska je bila stvaritev slovenskega naroda, njena ukinitev pa je bila dejanje KP in v tem je njena zgodovinska odgovornost.)

Tako je ob osvoboditvi na koncu druge svetovne vojne slovenska država obstajala samo na formalnem ustavnopravnem nivoju v okviru izredno centralizirane jugoslovanske federacije.

Suvereno življenje narodnih držav se je izživljalo le v formalnih ustavnopravnih tekstih. Partija jih je pisala vedno na novo in poskušala z vedno novimi organizacijskimi oblikami rešiti gordijski vozel vse bolj akutnega narodnega vprašanja, ki se je kazal z gospodarskim in socialnim razvojem v jugoslovanski družbi.

Partija kot edina politična sila v tej družbi se je obnašala voluntaristično in se zanašala na voluntaristične intervencije v tkivo in življenje svojih narodov. Ves čas se je igrala igrico popuščanja suverenim narodnim zahtevam oziroma upoštevanja teh zahtev ter centralistične intervencije in pritiska nanje.

Imamo pričevanje, da je glavni ideolog ureditve nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji Kardelj že leta 1958 izjavil, da je Jugoslavija samo začasna tvorba, samo zgodovinski transfer in da se bodo narodi enkrat osamosvojili v svoje države. Toda v politični praksi je ravnal drugače, ves čas izhajajoč iz splošne vsejugoslovanske opcije. V imenu te je skupaj s Titom v letih 1969–1972 radikalno voluntaristično posegal v nacionalna gibanja v skoraj vseh jugoslovanskih republikah. Po teh intervencijah sta se vendarle zavedla moči in perspektive nacionalnih gibanj in izdelala resnično federativno ustavo v duhu avnojskega dogovora. Toda vse ekonomsko življenje je bilo postavljeno na neživljenjske utopične temelje, na svobodno združeno delo. Še vedno pa je bila kot zadnji arbiter v mednacionalnih odnosih predvidena zveza komunistov, sila imaginarnega delavskega razreda nad narodi. To seveda ni moglo zaživeti, kriza se je po smrti voditeljev revolucije poglobila, komunisti pa so bili ujetniki svoje leninistične predstave. Radikalno novi pogledi na narodno vprašanje v skladu z razvojem evropske civilizacije so se tako rojevali v nekomunističnih oziroma celo protikomunističnih krogih od srede osemdesetih let dalje in postali najbolj izraziti v Prispevkih za slovenski narodni program v 57. številki Nove revije. S tem dejanjem, ki prvič govori o potrebi samostojne slovenske države, je stopil slovenski narod v novo, popolnoma zrelo politično fazo. Vodstvo slovenskih komunistov je temu prisluhnilo in se postopoma pridružilo boju za narodno osvoboditev.

DR. KAREL ZUPANČIČ

Svetost življenja in pravica do splava

Nasprotujem temu, da se v ustavi, pa čeprav samo v preambuli, omenja svetost življenja. Moji razlogi so naslednji:

Tudi jaz mislim, tako kot mag. Matevž Krivic (v ločenem mnenju o posameznih rešitvah gradiva za slovensko ustavo, 31. avgusta 1990) da ideja o svetosti življenja ne sodi v ustavo. Ta naj kot pravni akt vsebuje pojme, ki so zgolj posvetne narave, svetosti življenja pa je mesto v religiji, filozofiji in etiki.

Drugi, še pomembnejši razlog: tudi jaz sem prepričan, tako kot dr. Tomaž Mastnak (Mladina, 26. sept. 1990), da bodo ob razglašanju svetosti življenja potegnile človekove pravice krajši konec. Razpravljanje bom omejil samo na eno pravico, ki se ji po mojem slabo piše: na pravico ženske do splava, kot ene od možnosti – resda najmanj želene – za uveljavitev svobode odločanja o rojevanju. Razlaga dr. Tineta Hribarja (v gradivu za slovensko ustavo, 31. avg. 1990, ki ga je sprejela Skupščina republike Slovenije 12. okt. 1990), da iz svetosti življenja izhaja omejitev človekove svobode, omejitev avtonomije njegove volje z odgovornostjo, ki jo ima do narave in do življenja, gre predvsem v prid zahtevi, naj se odpravi ali omeji svobodo odločanja ženske o zarodku ali plodu, ki ga nosi, saj ne gre dvomiti, da je tudi komaj oplojena jajčna celica živa in del narave. (Je pa tudi res, da sta živi tudi semenska celica in jajčna celica še preden pride do njune združitve in da bi bilo po tej razlagi treba razmisliti tudi o svobodi moškega, da razpolaga s semenom).

Z drugimi besedami: taka razlaga pomeni implicite podporo zahtevi, naj pravo prepove ali omeji možnost umetne prekinitve nosečnosti oz. splava, in sicer ne glede na to, ali štejemo svetost življenja za religiozni ali posvetni pojem. Zato se ne kaže čuditi, da so se ravno v zadnjem času (ki sovpada s publiciteto gradiva za slovensko ustavo) v sredstvih javnega obveščanja začela množiti sporočila s tako zahtevo.

V religiji je docela jasno, kaj pomeni svetost življenja. V vodilu katoliške cerkve o spoštovanju človekovega življenja v nastanku in o dostojanstvu rojevanja – Donum vitae se imenuje – je rečeno, da je človeško življenje sveto, »ker od samega začetka vključuje božje ustvarjalno delovanje«. Zato gre človeškemu plodu »brezpogojno spoštovanje, ki ga dolgujemo človeškemu bitju ... od prvega trenutka, ko se formira kot zigota« (od trenutka spočetja). »Od tega trenutka mu je treba priznati pravice osebe, med katerimi je na prvem mestu nedotakljiva pravica vsakega nedolžnega človeškega bitja do življenja«.

Za verujoče naj torej ne bi bilo nobenega dvoma, da zaradi svetosti življenja, tudi fetalnega, pomeni prekinitev nosečnosti odvzem življenja, uboj. Zato naj bi se verujoči zavzemali tudi za prepoved splava.

Zahteva, naj se odpravi ali omeji pravico ženske do odločitve o prekinitvi nosečnosti, pomeni, naj se odpravi usmeritev našega prava, da namreč zarodek ali plod ni deležen z ustavo zagotovljene nedotakljivosti človekovega življenja.

Osnovno vprašanje, ki terja odgovor ob taki zahtevi, je: kdaj postane oplojena jajčna celica človek, oseba in kot taka imetnik pravice do življenja. Enotnega odgovora na to vprašanje ni: »Različne kulture imajo različne poglede na življenje pred rojstvom,« pravi v svetu vodilna embriologinja Anne McLaren. To trditev prepričljivo ilustrira z zelo različnimi stališči predstavnikov raznih religioznih skupin in znanstvenikov v Angliji kot deželi številnih kultur. Po katoliškem stališču nastane človek v trenutku oploditve. Za druge, tudi kristjane, znatno kasneje; ko postane sposoben živeti zunaj materinega telesa, za muslimane približno po 120 dneh nosečnosti, za konfucijance z rojstvom.

Naravoslovci pravijo, da raziskujejo in opisujejo proces nastajanja človeškega bitja in opozarjajo na značilne točke v tem procesu, ki bi morebiti lahko služile za presojo pravnega statusa zarodka ali plodu. Za vrednostno sodbo in določitev statusa zarodka ali plodu na podlagi teh podatkov pa da niso poklicani; to je stvar etike in prava.

Najodločnejši nasprotniki splava štejejo, kot rečeno, že oploditev za tisti dogodek, s katerim nastane človek kot genetični individuum. Iz tega pojmovanja izhajajo tudi nekatere restriktivne zakonodaje o umetni prekinitvi nosečnosti. Tako je npr. v preambuli zakona o splavu države Missouri v ZDA rečeno, da se življenje človeka začne s spočetjem. Zakon je vzbudil v zadnjem času veliko pozornosti zaradi tega, ker je Vrhovno sodišče ZDA leta 1989 odločilo (s sicer prav šibko večino glasov: pet proti štirim), da zakon ni v nasprotju z ustavo, čeprav v znatni meri ženskam omejuje možnost splava. Odločitev Vrhovnega sodišča v ZDA v letu 1989 preseneča posebej zavoljo tega, ker je bilo še leta 1973 nasprotnega mnenja.

Za nekatere pravnike je mnogo pomembnejša okoliščina od spočetja, vgnezdenje oplojenega jajčeca (nidacija, implantacija), kajti potem se celice ne delijo več (ontološka individualizacija). Tako je npr. Zvezno ustavno sodišče ZR Nemčije leta 1975 izreklo, da je plod od začetka nosečnosti – ta pa nastopi z nidacijo – človek, ki mu pripada pravica do življenja in človeškega dostojanstva. Pripomniti velja, da sodišče ni bilo konsekventno, ker je vendar menilo, da splav ni kazniv, če je napravljen iz zdravstveno-psiholoških, evgeničnih, pravnih ali socialnih indikacij.

V medicini prevladuje stališče, da se šele s končanim vgnezdenjem oplojenega jajčeca v materično sluznico (14 do 16 dni po oploditvi) začne nosečnost.

Za druge spet postane plod osebnosti tedaj, ko se pojavijo znaki možganske aktivnosti (živčni sistem začne nastajati s 4 tedni, popolnoma pa začne funkcionirati šele po rojstvu; ni še gotovo, kdaj začne plod čutiti bolečino). Mnogo je tistih, ki menijo, da dobi plod osebnost tedaj, ko postane sposoben živeti zunaj materinega telesa. Zadnja prelomnica je seveda rojstvo.

Četudi pravo z nekaterimi časovnimi točkami ali obdobji v razvoju zarodka ali plodu ponekod povezuje določene posledice (npr. pred vgnezdenjem ne more priti do inkriminirane prekinitve nosečnosti, ker nosečnosti še ni), pa nobena pravna ureditev ne vrednoti zarodka ali plodu enako kot rojenega človeka, ne glede na stopnjo razvoja ali plodu. Konvencija o pravicah otroka, ki jo je konec leta 1989 sprejela Generalna skupščina OZN sicer omenja, da vključuje skrb za otroka tudi ustrezno pravno varstvo tako pred rojstvom kakor tudi po njem, vendar je to besedilo vsebovano samo v preambuli, ne pa tudi v obvezujočih določbah. Očitno je, da se države podpisnice konvencije niso hotele vezati glede vprašanja, ali naj sploh zagotovijo zarodku ali plodu pravno varstvo in kakšno naj bo.

Za naše pravo velja, da zarodka ali plodu ne šteje za človeka, za osebo. Njegovo življenje je varovano samo posredno in pogojno. Posredno zato, ker ga v določenih situacijah varujejo pred uničenjem kazenskopravni predpisi o nedovoljni prekinitvi nosečnosti, ki so namenjeni varovanju življenja in telesa ženske, ki ga nosi. Pogojno zato, ker je njegov obstoj oz. neobstoj odvisen predvsem od volje ženske, ki ga nosi.

Kazensko pravo varuje življenje rojenega človeka; za uboj gre samo tedaj, kadar je žrtev živo rojeni človek. To velja tudi v pravnih sistemih, ki sicer splav prepovedujejo.

Tudi civilno pravo ne šteje zarodka ali plodu za osebo. Plod nima pravne sposobnosti. Vendar pa mu pravo priznava poseben pravni položaj tedaj, kadar gre za njegovo korist: velja za rojenega in lahko pridobi posamezne premoženjske pravice, ne pa tudi obveznosti. Pravice mu pripadajo samo, če se rodi živ. Drugače pravice odpadejo, kot da sploh niso nastale.

Mislim, da je prav, da naše pravo zarodka ali plodu ne šteje za osebo. Nimam namena podrobneje obravnavati pravic, svoboščin in sploh vrednot, ki jim stališče našega prava daje možnost uveljavitve in spoštovanja; gre zlasti za nedotakljivost osebne sfere, zasebnosti in svoboden razvoj osebnosti ženske, pa tudi za zagotavljanje možnosti za življenje in razvojne perspektive že rojenih otrok.

Postavljati fetalno življenje na podlagi njegove svetosti na sam vrh vrednot, ki jih je treba varovati, in ob tem odrekati ali omejevati varstvo prej omenjenim vrednotam, se mi zdi iracionalno in nehumano. Pritrditi velja profesorici kalifornijske univerze Frances Olsen, ki pravi, da lahko obstaja »vrednotenje življenja zarodka od njegovega začetka samo zato, ker je sistematično razvrednoteno življenje ženske«.

Določena etična ali religiozna usmeritev lahko nalaga somišljenikom po pravu dopustna pravila ravnanja in prepovedi, ki samo njih (moralno) zavezujejo. Krščansko etično normo o svetosti, o absolutni nedotakljivosti človeškega življenja, ki da nastane s spočetjem, lahko verujoči spoštujejo. Toda religija naj je ne vsiljuje nevernim. Zato take norme ne bi smela biti postavljena v zakon, ne bi smela postati del pravnega reda in tako veljati za vse, ne glede na njihovo versko usmeritev. Zakonodajalec umetne prekinitve nosečnosti ne bi smel prepovedati, ker prepoved ne bi zadela samo verujočih (ki lahko splav zavračajo tudi brez zakonite prepovedi), ampak tudi neverujoče.

Iz teh razlogov sem proti sleherni taki v ustavi izraženi misli, ki dopušča možnost sklepanja, da je treba svobodo ženske glede odločanja o splavu omejiti. To posebej velja tudi za razglašanje svetosti življenja.

PO JELAČIĆEVI VRNITVI

Made in Croatia

V najbolj slavnostnem in tudi norem torku v povojni zgodovini Hrvaške, samo nekaj ur pred ponovnim odkritjem spomenika banu Josipu Jelačiću na njegovem trgu v Zagrebu, je republiška vlada priporočila hrvaškim izvoznikom, naj poslej svoje izvozne izdelke označujejo z etiketo Made in Croatia.

Tako je največja veselica v spomin na »prvega Evropejca« dobila svojevrstni zaščitni znak povolilne demokracije, tako kot samoiniciativno lepljenje še ne priznane mednarodne oznake CRO na vozila, s katero se Hrvati že na zunaj razlikujejo od drugih prebivalcev Republike Hrvaške.

Da pa na Hrvaškem vre kot te dni najbolj sladki mošt v sodih vinorodnih krajev, pravzaprav že od 25. julija, po znanem vsesrbskem saboru v Srbu, ni treba posebej dokazovati. V Jelačićevem tednu tako rekoč vsi domoljubi od predsednika dr. Franja Tudmana do preprostega kmeta ali delavca iščejo vzporednice za današnjo rabo, vzporednice z ekstazo hrvaškega nacionalnega gibanja 1848 in vlogo generala dunajskega dvora barona Josipa Jelačića, ki je v tedanjih okoliščinah jemal Avstrijo kot skupen dom vseh enakopravnih narodov v takratnem avstro-ogrskem cesarstvu. Zato ga tudi hrvaški zgodovinarji in aktualni politiki obravnavajo kot prvega hrvaškega Evropejca, ki je po besedah dr. Ernesta Bauerja pravzaprav ustvaril zametke konfederativne ureditve pri preoblikovanju stare monarhije. Posebej pa kot hrvaškega vojskovodjo, ki je z mečem v roki združil vse hrvaške pokrajine in pridobil tudi Srbe iz Vojne krajine in madžarskemu državniku Lajosu Kossuthu dokazal, da Hrvati obstajajo na Balkanu že od 7. stoletja.

Kaj takega pozneje ni uspelo nobenemu hrvaškemu državniku in vojskovodji, da bi ga namreč vsi prebivalci ne glede na vero in nacionalno pripadnost resnično čutili za svojega voditelja. V zanosu tega slavnostnega tedna je Tudman ob Jelačićevem spomeniku izjavil veliki množici, da ima danes Hrvaška ugled doma in na tujem, kakršnega še ni imela od vladavine kralja Petra Krešimirja IV. (ta je, mimogrede, med prvimi dobil svoj trg v Zagrebu, prejšnji Leninov trg). Toda hrvaški vladar – Peter Krešimir (med letoma 1059 in 1074), je leta 1069 razširil hrvaško kraljevstvo do Drine, tako da je pod njegovim vodstvom Hrvaška dosegla svoj največji obseg, danes pa sta Kninska krajina in dobršen del Like v rokah srbskih upornikov, ki so resnično južni del Hrvaške spremenili v slepo črevo.

Tako se ponavlja ena izmed poglavitnih značilnosti hrvaške države od njenega nastanka do današnjih dni, to je vprašanje jurisdikcije na celotnem državnem ozemlju. Že v 9. stoletju, dve stoletji po prihodu Hrvatov na Balkan, je Dalmacija ostala bizantinska, celinska Hrvaška pa je brez večjega odpora postala podložnik Frankov. Vzponi in padci, zmage in porazi so znamenje domala slehernega stoletja v zgodovini Hrvatov do dandanes. Pri čemer tudi zaradi aktualnih hrvaško-slovenskih odnosov ne smemo pozabiti, da so se Hrvati in Slovenci kot vojaki izkazali nič kolikokrat, najbolj pa 22. junija 1593 v zgodovinski bitki pri Sisku, samo leto dni potem, ko so Turki prav tam porazili hrvaško vojsko.

No, v zgodovinski bitki pri Sisku se je zlasti izkazal poveljnik Vojne krajine Andrej Turjaški na čelu karlovške posadke, kranjskih in koroških brambovcev. Za to sta se mu zahvalila papež Klement VIII. in cesar Rudolf, slednji je v posebnem pismu Kranjski deželi poudaril veliko zaslugo slovenskega ljudstva za zmago pri Sisku.

Za Hrvate pa je zmaga pri Sisku pomenila, da so si ustvarili okoliščine za ustanovitev posebnega obmejnega območja s Turki pod avstrijsko vojno oblastjo na bolj ali manj pusti zemlji, ki so jo naselili predvsem Srbi in tako prevzeli vojaško dolžnost krajine. Hrvaško plemstvo je prepozno uvidelo posledice svojega zanemarjanja Vojne krajine, predvsem tega, da bi srbske vojake naredili za kmete in da bi tam pobirali vsaj cerkveno desetino, oziroma da bi območje, naseljeno s Srbi, pridobili nazaj. Tedanja Hrvaška je bila po obsegu samo malo večja od Vojne krajine, komaj za 2600 kvadratnih kilometrov, in z njo je že na začetku nastala trajna nevarnost za obstoj Hrvaške, ki je aktualna tudi zdaj. Zarota hrvaških in ogrskih velikašev pod vodstvom Petra Zrinjskega in Krsta Frankopana proti dunajskemu dvoru leta 1670 s tragičnim koncem je nastala tudi zaradi izgubljene oblasti v Vojni krajini, iz tradicije dobrih vojakov v bojih proti Turkom, ki jo je nemara – vsaj za kratek čas še najbolje udejanil ban Josip Jelačić.

Seveda je doslej zapisano premalo za razumevanje hrvaške evforije ob vrnitvi bronastega Jelačića na konju na osrednji zagrebški trg. Vodilna stranka HDZ je v času, ko je bila med bivšimi oblastniki še najbolj osovražena in ji je bilo onemogočeno, da 8. oktobra lani sodeluje pri zbiranju podpisov Zagrebčanov za vrnitev banovega spomenika, izdala razglas, ki nemara še najbolje pojasnjuje hrvaško vračanje k Jelačiću. »Usoda spomenika nesrečnemu banu je v socialistični Hrvaški postala simbol zatiranja hrvaških narodnih čustev, simbol politike brezdušnega sovraštva do lastnega naroda, njegove zgodovine, kulture, dediščine,« so zapisali v HDZ 8. oktobra lani, ta »pamflet«, kot so takrat ocenjevali oblastniki, pa je podpisal predsednik HDZ dr. Franjo Tudman.

Na to epizodo je v torek zvečer, med glavnim obredom posvečenem banu Jelačiću, spomnil sam Tudman, vendar tako, da so prireditev demonstrativno zapustili voditelji liberalne stranke, ki so pred letom dni organizirali podpisovanje peticije za banovo vrnitev. V trenutku kritike ne samo liberalcev, temveč drugih voditeljev hrvaških opozicijskih strank, ki jih je Tudman imenoval za politične šušmarje in ekshibicioniste, je hote ali nehote pozabil, da ni samo predsednik HDZ, temveč republike Hrvaške, s tem pa ne samo Hrvatov, temveč vseh prebivalcev Hrvaške. V usodnih trenutkih je tudi za mlado republiko Hrvaško – ki ima na lastnem terenu srbski oboroženi upor in grožnjo vojaške intervencije, ki jo lahko izzove posredovanje hrvaške policije v Kninski krajini in drugod, kjer so hrvaški Srbi vzeli oblast v svoje roke – lahko tako rekoč pogubno potiskanje vseh politično drugače mislečih v nasprotni tabor. Z nenehnimi podporami hrvaške oblasti za ohranitev ozemeljske celovitosti in suverenosti republike Hrvaške je hrvaška opozicija pravzaprav bila v položaju, da deluje kot nekakšen simpatizer in celo aktivni dejavnik konkurenčne stranke na oblasti, ki se nemara tudi zategadelj ni navadila na kritike.

Zato se zastavlja tudi vprašanje, ali vračanje k Jelačiću in v še bolj oddaljeno zgodovino pomeni ponavljanje napak iz preteklosti, ki jih je hrvaški narod zmeraj drago plačal, ali pa trenutno slabost novih oblastnikov, ki ob razvnetem hrvaško-srbskem konfliktu čedalje težje mirijo ponižane Hrvate, da na lastno pest ne obračunajo z oboroženimi Srbi. Konec koncev, ali vračanje v preteklost, na katero se čedalje bolj poskušajo opirati kot hipnotizirani verniki, ne megli preveč sedanjosti, da o prihodnosti niti ne govorimo?

Če je res tako, kot dokazujejo zgodovinska dejstva, potem je Jelačić, ki je združil vse hrvaške pokrajine in dosegel celo to, da so ga hrvaški Srbi imeli za svojega voditelja, povsem aktualen za današnjo rabo, četudi je njegova moč trajala pravzaprav kakšno leto, dokler je ni zlomil Bachov absolutizem (1849–1859), ki je spet prisilil Hrvate, da so se morali nasloniti na Madžare. Jelačićevega duha pa seveda ne more ponovno oživiti njegov spomenik v središču hrvaške prestolnice, še manj pa prireditev na visoki kulturni ravni, ki se mešajo s cenenimi veselicami v banov spomin, niti ne novi hrvaški izdelki, ki dobivajo ime po banu in naj bi po novem nosili oznako Made in Croatia. V domačem neredu je težko najti rešilno bilko za povezavo z Evropo na podlagi gospodarske in politične liberalizacije, pri čemer tudi Hrvatom šlepa zaverovanost v nacionalne velikane, četudi so že tako impozantni, ne more kaj prida pomagati. To pa velja tudi za hrvaško opozicijo, posebno za njeno jedro, ki težko sledi poskusom evropeizacije hrvaškega prostora kot pravzaprav edinega zdravila za globoke rane, ki niso nastale samo pod bivšim režimom.

PETER POTOČNIK

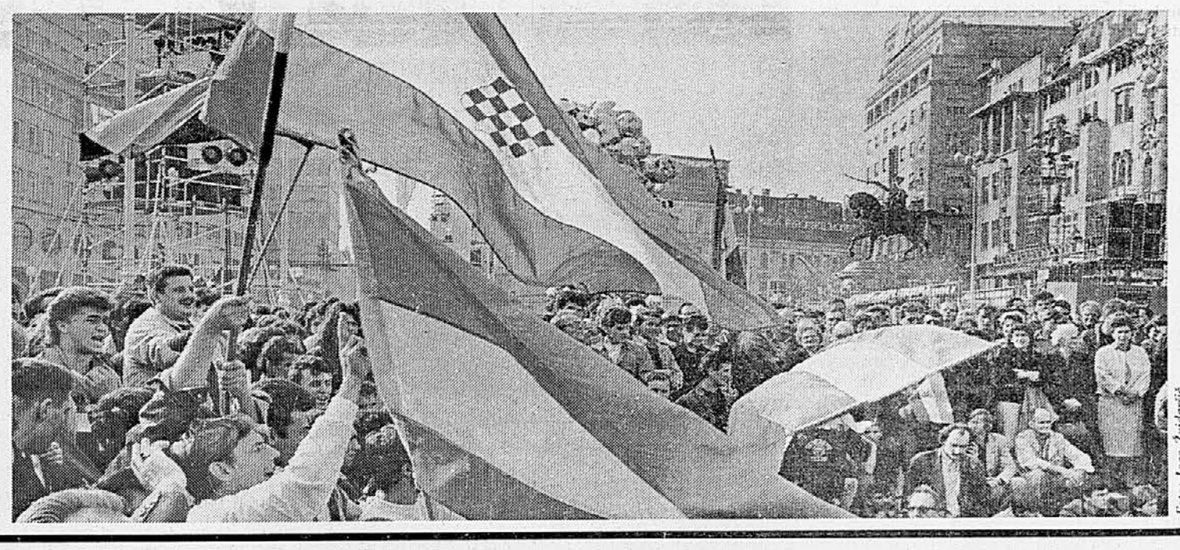

Foto: Jovo Žnidaršič

ALEKSANDER BAJT

Privatizacija in učinkovitost

Dialektiko mišljenja dokazujejo tudi predlagane metode, kako naj bi se to doseglo. V vsakem primeru na horuk, pri nas predvsem s podržavitvijo družbenih podjetij in njihovo razprodajo zasebnikom, domačim ali tujim vseeno. Samo negacija negacije lahko pripelje do nove kvalitete. O etiki novega nasilja, ki je vključeno v tem, in zgodovinski odgovornosti zanj se očitno ne razmišlja.

Kaj ni sporno

Ker je s tem očitno, o čem nameravam razpravljati, naj povem, kaj ni sporno in bom zato obšel. Prvič, ni dvoma, da je zasebna lastnina v poprečju mnogo učinkovitejša od danes poznanih alternativnih oblik, tem bolj za čim manjša podjetja gre, in da bi bilo koristno, če bi postala prevladujoči tip lastnine tudi pri nas. Drugič, vsakdo, ki ima denar, mora imeti možnost investirati po svoji volji, država pa mora zagotoviti trajno varnost investicije (omejitve le iz varnostno-obrambnih razlogov). Tretjič, bivšim lastnikom pripada za odvzeto nepolno plačano premoženje odškodnina po vrednosti v času odvzema. Temeljni dolžnik je država. Pravno-moralna podlaga za takšno ureditev je solidarnost, podobno kot pri elementarnih nesrečah. Ker plačilo ni možno v denarju, se izvede v dolgoročnih državnih obveznicah in postopnem odplačilu v naslednjih 10 do 20 letih. Če zahtevajo vrnitev dediči, se odračuna dedni davek. Ex post je treba v ta namen določiti (progresivne) davčne stopnje, kakršne so običajne v kapitalističnih deželah. Odišlega dobička in obresti za čas do ureditve obveznosti za odvzeto premoženje ne bi priznaval nikomur. Subsidiarno lahko bivši lastnik ali njegov pravni naslednik zahteva udeležbo v kapitalu podjetja, ki gospodari z odvzetimi sredstvi, če bistveno ne prizadene poslovanja podjetja tudi vrnitev odvzetega dela premoženja. Kmetijska zemljišča bodo najčeški primer. Četrtič, tehnično najenostavnejša privatizacija družbenih stanovanj se izvede takoj – tržne najemnine so predpogoj vsem možnim oblikam.

Poslednje je potrebno tudi zaradi kredibilnosti celotne privatizacije. Kot sem nekoč že pripomnil, bi se sicer lahko zgodilo, da bodo koristniki družbenih stanovanj z dohodkom, ki jim ga s prenizko najemnino desetletja poklanja družba, financirali sedaj še prenos družbenih podjetij v svojo zasebno lastnino. Dodam naj le še, da spada očitno največji del teh stanovalcev v dosedanji in novonastajajoči establishment. Sicer stanovanja že davno ne bi bila več družbena.

Omejitve lastninjenja

Ostane družbeno premoženje, nastalo z akumulacijo na podlagi veljavnih predpisov socialističnega gospodarstva. Predvsem se je treba zavedati nekaj omejitev objektivnega značaja. Prva je dejstvo, da bi po nominalni vrednosti prebivalstvo moglo odkupiti kapital šele po več kot pol stoletja. Če je kapitalni količnik 4, delež mezd in plač v družbenem produktu 50%, od česar gre za odkup kapitala 10%, bi bilo potrebnih 80 let za popolno privatizacijo sedanjega kapitala. Nominalna vrednost je v povprečju kljub visoki amortiziranosti najbrž pretirana. Toda tudi če jo zaradi 30% manjše učinkovitosti (Bergson, 1987) znižamo na polovico, smo še vedno blizu pol stoletja. Glede na to, da je precej družbenega kapitala že »zasebnega« (npr. bančnega), so številke še posebej pretirane. No, previsokih je najbrž tudi 10% plač in mezd, ki bi se uporabile za nakup obstoječega družbenega kapitala. Ljudje bodo investirali tudi v stanovanja, nova podjetja in podobno, žal tudi v tujini.

Seveda je mogoče dati ves kapital na trg kar takoj, zastonj ali za ceno, kakršno pač izirži. Takšni so v bistvu vsi radikalni predlogi, na primer »ekonomskega cowboya« (U. S. Information Agency) in njegovega saksofonskega orkestra. Predvsem zadevajo na socialno-moralne omejitve. Po tej poti bi družbena lastnina prešla v roke ozkega sloja finančnih špekulantov in s tem za dolge čase opredelila socialno strukturo družbe. Čeprav je ne le v komunistični ideologiji, ampak tudi krščanski morali kapital akumulirano delo (za socialdemokratsko to ni gotovo – Rus v Delu, 6. okt. 1990), in bi prizadete politične stranke najbrž težko prevzele zgodovinsko odgovornost za takšno lastninjenje, in čeprav je na Češkem in Slovaškem Havel z izjavo da »družinske zlatnine menda ja ne bomo prodajali«, najbrž zaustavil najradikalnejše privatizacijske načrte na Vzhodu (Economist 1990, 7671) prav zaradi tega, lahko moralno plat zanemarimo. Pomembno pa je, da takšno lastninjenje nikakor ne zagotavlja učinkovitosti gospodarjenja.

Zdi se, da je spet napočil eden velikih trenutkov mnogih naših ekonomistov. Z istim znanstvenim žarom in izvirnostjo, s katerima so nekdaj zagovarjali centralno planiranje sovjetskega tipa, kasneje decentralizacijo in še kasneje združenodelsko samoupravno-sporazumno in družbeno-dogovorno ukinjanje trga, izpričujejo zdaj neomajno privrženost zasebni lastnini in njeni takojšnji uvedbi. Spet je enkrat povsem jasno, kaj potrebujemo, da se bosta cedila med in mleko.

Ljudje, ki imajo denar, niso nujno niti podjetniki niti menedžerji, čeprav si domišljajo, da so, podobno kot nekdaj člani vladajoče kompartije. Edina racionalizacija poslovanja, ki bi se je lotili po ceneni pridobitvi kapitala, bi bilo radikalno odpuščanje odvečnih delavcev. To bi lahko opravili tudi sedanji direktorji, le da jim ni (bilo) dovoljeno. Za vsako temeljitejšo racionalizacijo pa bodo morali lastniki pridobiti primerne menedžerje, pri čemer bodo v glavnem omejeni na sedanji »fond« direktorjev, pa še dodatni kapital, ki ga ne bo, kakor ga ni zdaj. Dokler ne bo pričel nastajati iz dobička, se stvari ne bodo izboljšale. Zasebna lastnina sama po sebi jih gotovo ne bo.

Podobno je z državo, ki naj bi po predhodni nacionalizaciji razprodajala družbeno premoženje. Tudi če ni komunistična, ima po logiki moči »funkcionalno pamet«, ki jo prepričuje, da lahko sama vse najbolje uredi. Si res ne more predstavljati konfuzije, ki bo nastala, in množičnih nepravilnosti, ki jim bo botrovala? Se ne more zavedati, pod kakšnimi pritiski bodo morali delati njeni organi, posebno glede na familijarnost, ki je neizbežna pri naši majhnosti? Poleg tega šele nastaja, ljudje, ki odločajo zanjo, so isti kot doslej, še preoblekli se niso vsi, znano pa je, koliko je bilo ravno v odnosu do zasebnega sektorja podkupovanja in državne mafije, nasploh je nesposobnosti. Tudi če imajo vodilni najboljše želje in namene, česar pa o političnih aktivistih katere koli branže ne bi trdil, bo resničnost povsem drugačna.

*Bistveno pa je, da je lastnina pri nas družbena in ne državna. Celo Friedman šteje naše razmere za izjemo in predlaga prenos lastnine na zaposlene (Privredni Vjesnik 1990, 2665/6 in 2673). Predvsem so podjetja polnopravni osebki, tudi popolnoma samostojni naj bi bili. Zaposleni imajo do njih niz lastninskih pravic (property rights v nasprotju z ownership right). Ne glede na mnoge omejitve upravljajo s sredstvi in delijo dohodke kot kvazi lastniki. To, da pri tem ne sodelujejo vsi, ali celo le njihovi menedžerji, ni resen ugovor, saj je enako z delničarji. S hranjenjem in investiranjem lastnega dohodka so pridobili tudi materialne pravice. Bila bi prava ironija, če bi jim jih zanikali samo zato, ker jim niso mogli dati normalne civilno-pravne oblike in zaščite. Podržavitev zato ne bi pomenila le razlastitve, torej **nasilja**, podobno kot nacionalizacije po 1945. letu, ampak tudi precej nemoralno izkoriščanje formalnih pomanjkljivosti, ki so jim bile vsiljene v zadnjih desetletjih.*

V welfare teoriji javnega odločanja velja aksiom, da prihaja kakršnakoli sprememba v poštev edinole, kadar povečuje blaginjo celote. V liberalni ekonomski teoriji je to izraženo še ostreje v obliki Paretovega optima, ki je zagotovljen le, če se povečuje koristnost vsakega člana družbe. Nobelovec Buchanan poudarja, da velja to od kakršnega koli začetnega stanja, na izrecno vprašanje pa odgovarja, da sedanje spremembe v vzhodni Evropi niso nobena izjema. Vsako gibanje po optimumu predpostavlja dogovor (kontrakt), četudi le implicitен. Če liberalcu ne dela težav komunistična ideologija in krščanska etika, mu jih morata svoboda in nenasilje, ki sta mu najvišji človeški vrednoti.

Temu bodo ugovarjali, da je delavcem samoupravljanje eno samo breme in le čakajo, da bi se ga znebili. To je povsem nepreverjena trditev, ki v nekaterih primerih drži, v mnogih pa ne. Zakaj jih ne bi vprašali? Pri tem je treba vedeti, da celo najbolj odločnemu nasprotovanju ne bi smeli verjeti na besedo. Je bilo samoupravljanje, v katerem so o najpomembnejših rečeh, kot so kadri in investicije, odločale politične strukture, res samoupravljanje? Kako naj kdorkoli v takšnih razmerah pridobi pravilno mnenje? V Tuzli so delavci v prepričanju, da jim le država lahko zagotovi stalno visoke plače, zahtevali takojšnjo podržavitev. Bi bili enakega mnenja, če bi vedeli, da gre za iluzijo? V stiski še vrag muhe žre.

Ne glede na sedanji delavski odnos do samoupravljanja ne smemo spregledati, da bi se po nasilni privatizaciji bistveno spremenil. Pri vsaki težavi bodo samoupravljanje kovali v nebo, za vse večne čase bo izgubljeni raj, naj so ga še tako preklinjali. Vodenje podjetja po tridesetih letih samoupravljanja, četudi navideznega, zato ne bo nikoli takšno, kot bi bilo brez njega. Vsak lastnik in njegov direktor bo moral računati s tem kot močno omejitvijo.

Poleg tega ne bi smeli spregledati nekaj dejstev v zvezi z učinkovitostjo samoupravljanja, kakršno je pač bilo. O nizki učinkovitosti našega gospodarstva, čeprav manjši kot realnega socializma (EIPF, 1974), sem prve podatke objavil prav jaz (1985). Mnogi, ki bi danes na vrat na nos v privatizacijo, so še 1979. leta dokazovali, da je najučinkovitejše. Isti podatki kažejo, da je neučinkovitost slovenskega gospodarstva pol manjša kot jugoslovanskega, obeh pa je bila signifikatno blažja v menedžerskih šestdesetih letih. Ni povsem realno računati, da bi se po uvedbi gospodarskega in političnega trga, kar je zdaj skoraj dejstvo, bistveno povečala? S tem seveda nočem trditi, da bi bila enaka kot v primerljivih kapitalističnih gospodarstvih, prav lahko pa bi bila večja kot ob vsesplošni privatizaciji na mah.

Prav tako ne smemo spregledati, da je vpliv lastnine na učinkovitost v najbolj razvitem svetu, posebno v večjih podjetjih, skoraj obroben in da je odločilen menedžment. Berle in Means sta to dokazovala že v 1932. letu. V japonskih korporacijah je le 30% kapitala individualnega (40% je bančnega), nima pa »nobene dejanske besede v strukturi delniškega odločanja« (Aoki, 1990), tako da je menedžment zaščiten pred njegovo »kratkovidnostjo« (Yoshitomi, 1990), ponavadi pripisovano delavcem. Podobno je v drugih kapitalističnih deželah, tudi v Nemčiji (Schütte, 1990).

Po drugi strani se razvijajo trendi v smeri vse večjega delavskega sodelovanja pri odločanju (Mitbestimmung) in delavskega lastništva (ESOP v ZDA). Japonsko firmo mnogi predstavljajo kot kombinacijo neoklasičnega modela in Domar-Wardovega delavskega upravljanja (Aoki, 1984). Celo konservativni Alchian poudarja, da je upravljanje podjetja lahko uspešno ne le na podlagi kapitala, ampak tudi na podlagi dela. V vsem poznani LA LAW je lastnina funkcija dela. Po najsplošnejši property rights teoriji je za učinkovitost pomembna dosledna in izčrpna individualna imputacija lastninskih pravic, ne pa to, komu pripadajo. Alokacija faktorjev bo v vseh primerih enaka (Coase, 1960).

SLOVENSKA MIGRACIJSKA POLITIKA IN DRŽAVLJANSTVO IMIGRANTOV

Med nacionalno državo in evropsko integracijo

Začele so se razprave o državljanstvu. Povezane so z nastajajočimi procesi, ki naj bi pripeljali do državne samostojnosti Slovenije, hkrati pa tudi z opozorili o uveljavitvi migracijske politike.

V Sloveniji je malo imigrantov, ki prihajajo iz nejugoslovanskih okolij, večina je iz drugih jugoslovanskih republik. Zastavlja se vprašanje, kakšno migracijsko politiko voditi v prihodnje do novih imigracij v Slovenije in kakšno do imigrantov, ki že bivajo v Sloveniji. Slovenija je izjemno majhen družbeni prostor in šele oblikuje svojo nacionalno državnost, hkrati pa se skuša bolj odpreti v Evropo in povezati z njo. Oba sklopa procesov utegneta biti protislovna. Ali bo močno etnično mobilizacijo, okrepljeno z nacionalizmom, mogoče preusmeriti v evropsko odprtost, še posebej glede na slabe izkušnje dosedanjih jugoslovanskih povezav? Ali bo slovenska nacionalna država v nastajanju, ujeta v dolgotrajno razpletanje jugoslovanskih zapletov, sposobna uveljaviti intenzivne zunanje stike, še posebej z Zahodno Evropo v smeri integriranja v Evropsko skupnost?

Predvideni imigracijski tokovi in njihovo reguliranje

Nobenega dvoma ni, da odpiranje Slovenije v razvito Evropo in svet zahteva hkrati tudi odprtost za imigracije iz tega okolja, ki ne bodo množične. Gre za prilive tujih strokovnjakov, morebitnih vlagateljev kapitala, podjetnikov, detaširanih uslužbencev mednarodnih podjetij, ekonomskih, informacijskih, znanstveno-raziskovalnih in drugih inštitucij ter organizacij. Te kategorije imigrantov bi utegnile pritekati s tujim kapitalom in z intenzivnim odpiranjem Slovenije v svet, povezanim z njenim razvojem.

Hkrati pa bo Slovenija izpostavljena močnim imigracijskim pritiskom iz manj razvitih jugoslovanskih republik in okolij, v katerih bodo, ob dolgotrajni ekonomski krizi, intenzivni medetnični konflikti z represijo in počasnim prodorom politične demokracije. Poleg pritiskov za množične imigracije nekvalificirane, priučene delovne sile, je mogoče pričakovati tudi naval kvalificirane nezaposlene delovne sile, pa tudi morebitne množične imigracije političnih imigrantov in azilantov. Pri tem je treba omeniti, da se med morebitnimi azilanti utegnejo skrivati tudi ekonomski imigranti. Če bi šel ekonomski razvoj Slovenije v smeri tržnega gospodarstva in sproščene zasebne iniciative hitreje kot v drugih področjih Jugoslavije, ni mogoče izključevati tudi imigracij interesentov za zasebne, podjetniške dejavnosti.

Kar zadeva množične imigracije delovne sile iz drugih okolij Jugoslavije, obstaja v Sloveniji javnomnenjsko nerazpoloženje do prihodnjih imigracij zaradi zaposlitvene in kulturne ogroženosti. Lahko sodim, da se stopnjuje z naraščajočo nezaposlenostjo v Sloveniji, pa tudi spričo zaostrovanj med srbsko in slovensko politiko, ki poglabljajo in širijo medsebojno etnično distanco. Slovenci pa so kot pripadniki majhnega naroda, ki je v svoji težavni zgodovini narodnega preživetja doživljal številne asimilacijske napade na svojo etničnost, izredno občutljivi za svojo kulturo in jezik. To pojasnjujejo občutki kulturne ogroženosti ob množičnih imigracijah pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov z močno drugačnimi navadami in kulturo.

Prezreti ne kaže imigracijskih tokov, ki pritekajo v Evropo iz Azije in Afrike, in to ne več samo v bivše kolonialne metropole. Ni mogoče izključiti tudi možnosti teh imigracijskih tokov v Slovenijo, če bi se politične razmere stabilizirale, ekonomija pa začela kazati znake oživljanja.

Vse kaže, da bodo nekatere vzhodnoevropske države preživljale še daljšo krizo na poti do blaginje in razvoja, kar odpira možnosti za imigracijske ponudbe in pritiske na Slovenijo iz teh držav.

Opozoriti velja na dokajšnje število albanskih imigrantov v Sloveniji, med katerimi so močne patriarhalne družinske vezi in visoka stopnja medsebojne solidarnosti. Razvite intenzivne socialne vezi med njimi in tudi imigranti drugih etničnih skupin v Sloveniji bodo nenehno vzpodbujale verižne, sekundarne migracije (združevanje družin).

Slovenija ima ugoden geografski položaj med vzhodom in zahodom, tako da se morejo vanjo stekati tudi kategorije gibljivih imigrantov, ki čakajo na priložnost, da se preselijo v drugo družbo, kjer se jim obetajo boljše zaposlitvene in promocijske možnosti.

Razumljivo je, da lahko majhna Slovenija prenese le manjše količine imigrantov, odvisno od njenih gospodarskih zmogljivosti. V Luksemburgu se je na primer zgodilo, da je leta 1974 bilo od vsega prebivalstva kar četrtina imigrantov (350.000 prebivalcev, 90.000 imigrantov). Njihovo število je leta 1984 padlo na 53.000, a to še zmeraj pomeni visok odstotek v razmerju za avtohtonim prebivalstvom. Ta primer predstavlja opozorilo, da v majhnih družbah število imigrantov zelo hitro postane neprimerno, glede na avtohtono prebivalstvo. V zahodnih imigrantskih družbah se odstotki imigrantov gibljejo največkrat močno pod 10% celotnega prebivalstva.

Imigrantske države z administrativnimi ukrepi preprečujejo nove imigracije, regulirajo jih s časovno omejenimi dovoljenji za delo in bivanje ter z remigracijami. Vendar ti ukrepi niso dovolj učinkoviti, ker ne morejo preprečiti ilegalnih imigracij, močno razširjenih v imigrantskih družbah kakor tudi v donedavnih emigrantskih družbah, ki na ta način postajajo imigrantske (Italija). Imigrantske države so izdelale obsežne sklope sredstev za omejevanje in preprečevanje ilegalnih imigracij, vendar so njihovi učinki skromni. Neuspeh pri omejevanju ilegalnih imigracij doživljajo razvite in urejene države, zaradi tega si je mogoče predstavljati, da bi ta morebitna aktivnost v Sloveniji, če bi jo prizadevale množičnejše ilegalne imigracije, gotovo bila še manj uspešna. Eden od argumentov za to bi mogel biti, da je v Sloveniji že močno uveljavljena siva ekonomija. Prehajanje družbe v tržno gospodarstvo ustvarja plodna tla za delovanje sivega trga delovne sile, ki podaljšuje obstoj nekontrolirane sive ekonomije.

Morda bodo spremenjene politične razmere povzročile remigracije nekaterih slovenskih izseljencev, ki so odšli iz političnih razlogov pa zaradi omejenih strokovnih in ekonomskih možnosti delovanja v prejšnji Sloveniji. Ni mogoče izključiti, da bi lahko dinamično spreminjajoča se Slovenija vzbudila remigracijske interese tudi pri drugi generaciji emigrantov in pri kasnejših generacijah potomcev slovenskih emigrantov.

Ker se Slovenija z medrepubliškimi jugoslovanskimi imigracijami že postopno spreminja v imigrantsko družbo, velja, da socialno nezaželena delovna opravila ostajajo imigrantom. Imigracije predstavljajo vzrok za vertikalno mobilnost avtohtonega prebivalstva, ki se teh opravil, kot kažejo dogajanja po svetu, ne lotijo tudi ob višjem deležu nezaposlenosti. Zaradi tega je mogoče pričakovati manjše potrebe po imigrantski nekvalificirani delovni sili za opravljanje socialno nezaželenih delovnih opravil tudi v prihodnje. Po drugi strani pa obstaja realna nevarnost, da bo Slovenija še zmeraj ostajala emigrantsko področje zaradi dolgotrajnih pojavov politične negotovosti, težavnega oblikovanja nacionalne države in prestrukturiranja gospodarstva. Iz nje se bodo nadaljevali ali celo krepili emigracijski tokovi strokovnjakov, kvalificiranih kadrov ipd., ki jih tujina zmeraj rada sprejema. Neusklajeni interesi med emigrantskimi in imigrantskimi družbami se bodo tako v Sloveniji križali in obstaja bojazen, da bodo odhajali razvojno pomembni kadri, k nam pa prihajali ilegalni imigranti, politični azilanti ter pritiskali druge razvojno problematične kategorije imigrantov.

Migracijska politika do trajnih imigrantov

Razmišljanja o migracijski politiki pa napeljujejo tudi na ravnanje imigrantov iz drugih jugoslovanskih republik, ki že dalj časa bivajo v Sloveniji, in na sklope razmerij med avtohtonim in imigrantskim prebivalstvom. Na pomoč velja poklicati sodobna načela migracijske politike, ki se začenjajo uveljavljati v razvitih zahodnih imigrantskih družbah. Slovenija si namreč zaradi evropskih integracijskih teženj, nikakor ne bi mogla dovoliti, da bi v svoji migracijski politiki zaostajala za njimi.

Bistvena načela sodobne politike imigrantskih družb do trajnejših imigrantov bi bila:

- Etnični kulturni pluralizem, ki omogoča obstoj in gojenje kulture imigrantov, v nasprotju z zavrženo, bolj ali manj prisilno asimilacijo. Etnični kulturni pluralizem je treba povezati z adaptacijsko akulturacijo, ki nalaga imigrantom obveznosti, da se priučijo jezika v imigrantski družbi in adaptirajo na njeno kulturo, ne da bi bili prisiljeni opustiti svojo izvorno.
- Zagotavljanje avtonomije delovanja imigrantskih etničnih skupnosti brez pritiskov s strani imigrantske ali emigrantske družbe.
- Zagotovitev večje enakopravnosti različnih kategorij imigrantov, ne glede na njihov etnični izvor, s čimer bi presegli neskladnost med socialno-ekonomsko vključenostjo in politično nevključenostjo imigrantov.
- Zagotavljanje možnosti korektnega sodelovanja imigrantov z njihovimi izvornimi družbami, kakor tudi sodelovanje med imigrantskimi in emigrantskimi družbami, povezano tudi z iskanjem alternativnih rešitev mednarodnim migracijam.

Naši dosedanji raziskovalni rezultati kažejo, da je uresničevanje teh načel v Sloveniji mogoče, še posebej v normalnejših razmerah od sedanjih (te verjetno vzbujajo strah, da bi imigranti mogli postati sredstvo manipulacij in provokacij). Slovensko javno mnenje ne zaznava izrazitejših konfliktov med avtohtonim prebivalstvom in imigranti iz drugih okolij Jugoslavije in se zavzema za omejeni razvoj kulturnega pluralizma.

Med načela, ki zadevajo trajne imigrante, štejemo tudi priznanje socialno-ekonomskih, delovnih in kulturnih pravic ter osebnih svoboščin imigrantom. Ne gre le za priznavanje teh pravic, ki so zagotovljene v popolnejšem obsegu le trajnim imigrantom s priznanim imigrantskim statusom in trajnim dovoljenjem za bivanje in delo, marveč tudi za zagotavljanje uresničevanja teh pravic in za odpravljanje omejitev , do katerih prihaja. Imigrantske države priznavajo začasnim imigrantom le omejen obseg nekaterih socialno-ekonomskih in človekovih pravic.

Iz povedanega sledi, da je celoten gornji sklop priznavanja in zagotavljanja omenjenih pravic pomemben za migracijsko politiko, da pa ne kaže prezreti političnih pravic, ki so povezane s pridobitvijo državljanstva imigrantov le eden od (pomembnih) vidikov migracijske politike. Le kategorija imigrantov z državljanstvom ima namreč priznane politične pravice in ne doživlja omejitev pri pridobivanju državnih služb in lastnine, pri ustanavljanju združenj ipd., skratka ta kategorija ima zagotovljene celovite pravice, lahko sodeluje v družbi in je deležna vseh dobrin države blaginje.

Verjetno ni kaj dodati, če razmišljamo o migracijski politiki Slovenije – upoštevati kaže prikazane koncepte, veljavne za imigrante s priznanim imigrantskim statusom in jih uveljavljati. Hkrati pa je treba reševati probleme kategorij začasnih imigrantov, za katere se kažejo različne rešitve in prakse migracijskih politik, vidne na primer v pogojih za njihov prehod iz kategorije začasnih v kategorijo trajnih imigrantov s priznanim imigrantskim statusom.

Načini pridobivanja državljanstva trajnih imigrantov

Kar zadeva podeljevanje državljanstva imigrantom s priznanim imigrantskim statusom, se zavzemam za koncept liberalne politike, ker so vzvodi migracijske politike številni, kot to sledi iz že povedanega. Sodnim namreč, da neskladje med socialno-ekonomsko vključenostjo in politično izločenostjo trajnih imigrantov povzroča mnoge probleme, in sodobna sociološka teorija takšno ločevanje zavrača. So zamisli, da bi imigrantom s priznanim statusom, ki jih je treba šteti za stalne prebivalce ali sprejete tujce, brez bojazni za politični sistem podelili politične pravice. Številni predlogi se zavzemajo za dvojno državljanstvo imigrantov, saj analize ugotavljajo prevladujoče prednosti nad pomanjkljivostmi tega pojava. Nordijske države uveljavljajo zamisel o priznanju volilne pravice imigrantom za lokalne volitve in o kolektivnem nordijskem državljanstvu, ki utegne biti vzpodbuda za razvijanje ideje o evropskem, nadnacionalnem državljanstvu. Sodobne migracije so namreč preoblikovale klasična načela državljanstva o enačenju državne in etnične pripadnosti (model nacionalne države) v ločevanju obeh pripadnosti in v nepovezanost naturalizacije z asimilacijo, kar je treba pripisati načelom o etničnem pluralizmu kot izhodišču vključevanja imigrantov v imigrantsko državo in družbo. Imigracije so razširile demokratično odprtost v zvezi s pridobivanjem državljanstva.

Na kakšne načine bi mogli imigranti s priznanim statusom pridobiti državljanstvo v specifičnih razmerah Slovenije, če upoštevajo liberalna načela in politiko zahodnoevropskih držav?

- **Avtomatično:** otroci, rojeni v Sloveniji iz etnično mešanih zakonov (starši avtohtoni in imigranti), alternativna možnost: trajni jugoslovanski imigranti z jugoslovanskim državljanstvom;
- **Z registracijo:** alternativna možnost: trajni imigranti z jugoslovanskih državljanstvom. Način pridobitve državljanstva z registracijo je ugoden, ker ga v bistvu ni mogoče zavrniti s strani državnih organov.

Diskrecijska pravica države z možnostmi zavrnitve pa prihaja v poštev pri tretjem načinu pridobivanja državljanstva, pri naturalizaciji.

- **Z naturalizacijo:** V Sloveniji naj bi naturalizacija temeljila na blažjih pridobitvenih pogojih: krajša doba stalnega bivanja. V Zahodni Evropi se ti razponi gibljejo od 3 do 5 let v Veliki Britaniji, 5 let na Švedskem, v Franciji, Holandiji, 10 let v Nemčiji, do 12 let v švici. Predlagano 15-letno obdobje je ekstremno in močno presega vse evropske norme. Za določene kategorije bi mogla biti doba stalnega bivanja kot pogoj naturalizacije krajša: npr. za zakonce imigrantov, ki se poročijo z zakoncem, ki ima slovensko državljanstvo, za Slovence s tujim državljanstvom, za kategorije, katerih dejavnost je pomembna za Slovenijo ipd. Liberalna načela naturalizacije (Švedska, Velika Britanija, Francija ipd.) poznajo ob minimalnih pogojih še enostavne postopke. Med temi pogoji so poleg krajše dobe stalnega bivanja še zahtevane nizke takse, določena starost, znanje jezika (ustrezno prosilčevemu statusu) in primerno vedenje (brez zagrešenih resnejših kaznivih dejanj).

Nekateri predlogi, sporočeni v tisku (poleg že omenjenega 15-letnega stalnega prebivališča), npr. zavračanje dvojnega državljanstva ipd., kažejo na protekcionistično politiko v zvezi z naturalizacijo. Protekcionistične politike postavljajo še integracijske zahteve, v bistvu z asimilacijo (Švica), socialno-ekonomske zahteve, ki zadevajo družino (Nemčija), sprejemanje političnega sistema in načina življenja, določajo visoke takse in zapletene celovite postopke v zvezi z diskrecijskimi odločitvami o naturalizaciji.

Naj na koncu pripomnim, da je liberalna politika naturalizacije smiselna za vse tiste imigrante, ki so prestali dolgo pot selekcije od začasnih do trajnih imigrantov s priznano pravico trajnega bivanja. Težišče migracijske politike je na sprejemu in selekciji imigrantov in na zagotavljanju možnosti za vključevanje sprejetih imigrantov ter na razvijanju sodelovanja med avtohtonim in imigrantskim prebivalstvom. Naturalizacija je le sredstvo za celovito vključevanje imigrantov, katerega del je tudi njihova politična vključenost.

Peter Klinar

Foto: Joco Žnidaršič

Tega ne pripovedujem, da bi zaustavljal privatizacijo, kjer lahko, uvedena s tržno-demokratičnimi metodami, doseže večjo učinkovitost, pač pa, da opozorim na zmoto, da jo zagotavlja kar sama. Pred dvema letoma sem pisal o delničarskem iluzionizmu, mnenju, da je treba le uvesti delnice, pa bodo imela podjetja kapitala na pretek (EP, 1891). Danes vidimo, da kapitala res ni. Pred letom sem svaril pred »šok« terapijo. Zdaj, ko je mesečna inflacija ponovno dvoštevilčna (10.9% v čistem septembru), postaja jasno, da smo plačali izredno visoko ceno (depresija) za dosežek, ki je bil privid. »Šok« terapija pri odpravi družbene lastnine je še bolj dvomljiva; če je nimamo za cilj po sebi, ampak jo gledamo v funkciji učinkovitosti, najverjetneje neuspešna. Konec koncev se v sistemu zasebne lastnine stvari resda zanesljivo uredijo, žal pa živimo na kratke roke, prav tako pa ni gotovo, na kakšni ravni učinkovitosti bi se uredile. Skoraj polstoletna paša po gmajni je močno utrdila prvine X-neučinkovitosti, značilne za manj razvite dežele. V strahu pred skokom v neznano predlaga zato celo madžarski svobodni demokrat Soós (1990) uvedbo samoupravljanja kot prehodno fazo do dokončne uvedbe zasebne lastnine.

Kako in kdaj privatizirati

Na podlagi gornjega lahko priporočim naslednje. Za spreminjanje družbene lastnine v zasebno naj bi veljala tale pravila:

1. Redni postopek spremembe družbene lastnine v zasebno naj se začne, ko se za to odločijo zaposleni ustreznega podjetja. Menedžerji spadajo med nje. Sklep zahteva kvalificirano večino vseh zaposlenih.

Izjema je primer, ko rezultati pokažejo, da zaposleni niso sposobni za gospodarno odločanje. Tu intervenirajo upniki in sprožijo ustrezne postopke (zamenjava menedžmenta, prevzem, stečaj).

2. Zaposleni se prosto odločajo o obliki zasebno-lastniškega podjetja, vse od individualnega lastništva do delniške družbe.

Od tod dalje razločujem dva primera lastninjenja: čisto lastninjenje z namenom ugotovitve lastninskih deležev v podjetju udeleženih fizičnih in pravnih oseb, ter lastninjenje zaradi pridobitve novih lastnikov in s tem dodatnega kapitala.

3. Temeljno pravilo čistega lastninjenja je ugotovitev prispevkov fizičnih in pravnih oseb pri nastanku njegovega premoženja. Idejo je za hrvaško gospodarstvo konkretiziral Kalodjera. Razločevati je treba vsaj štiri skupine lastniških kandidatov:

a) Kapital, nastal s samofinanciranjem (vključno z odplačilom dolgov), postane lastnina za časa investiranja zaposlenih delavcev, živih v trenutku lastninjenja. Obseg investicij v posameznem letu in prispevek posameznika, merjen z njegovim osebnim dohodkom v istem letu, je temeljni podatek. Lastninjenje je možno po dveh predpostavkah, iz česar izhajata dve varianti (nista pa edini):

aa) Predpostavlja se, da bi bili delavci celotni dohodek, ki so ga investirali, lahko namesto v investicije prelili v osebne dohodke. Lastniki postanejo v višini celotnih (avto)financiranih investicij.

ab) Po deležu osebnih dohodkov v čistem dohodku panoge se ugotovi, kakšne osebne dohodke bi si zaposleni lahko izplačevali. V višini presežka nad dejansko izplačanimi postanejo zasebni lastniki ustreznega dela kapitala podjetja. V tem primeru lahko pride do presežka investicij nad delom, do katerega so upravičeni zaposleni. Možnih je več rešitev; o njih tu ne bi razpravljal.

Sedanje interne delnice bi uporabil kot dokaz o investiranem dohodku delavcev.

b) Kapital, ki ga je podjetje pridobilo od države (na kateri koli ravni) in državnih investicijskih skladov brezplačno, postane državna last. Prav tako postane državna last podržavljeno premoženje, za katero da odškodnino država, ali je upravičenec ne zahteva.

Država bo preko borze ta kapital prodala zasebnikom, ko in če se ji bo zdelo primerno.

c) Kapital, ki si ga je podjetje izposodilo od banke ali druge osebe, pa ga ni vrnilo po realni vrednosti ob vrnitvi (z dogovorjenimi obrestmi), postane last banke oziroma druge osebe.

Ker je računati, da bodo banke pridobile precejšnje dele premoženja podjetij, pa tudi zaradi njihove kasnejše vloge v njihovem upravljanju, bo treba ustanoviti močne investicijske oddelke, če ne tudi samostojnih investicijskih bank.

č) Namesto odškodnine od države (s tem se ji odpovedo oziroma jo vrnejo), lahko bivši lastniki subsidiarno zahtevajo vrednosti njihovega odvzetega premoženja (po pravilih za državno odškodnino) ustrezno udeležbo v kapitalu in upravljanju prizadetega podjetja. S tem aktivirajo svoje dotedanje sicer prisilno kapitalsko sodelovanje v njem, in pripoznajo bona fide posedovanje in poslovanje v smislu dobrega gospodarja po dotedanjih upravljalcih (delovnih kolektivih). Subsidiarnost pomeni, da se za to lahko odločijo le, če in ko pride do čistega lastninjenja.

Pri vseh navedenih lastnikih gre za kapital po sedanji vrednosti. Praviloma se pri njenem ugotavljanju ne bo izenačil s knjigovodsko vrednostjo podjetja, vendar so bistveni deleži posameznih skupin lastnikov od a do č. V vseh primerih gre tudi za revalorizirano vrednost kapitala. Do realno nevrnjenih kreditov zaposleni nimajo nobene lastninske pravice. Pri revalorizaciji posameznih investicij in obveznosti v sedanjost bo treba upoštevati bodisi revalorizacijske faktorje kakršni so se dejansko uporabljali za ostalo premoženje, bodisi vsa aktiva in pasiva preračunati po naknadno ugotovljenih (pravilnejših) faktorjih. Večji problem bodo leta z visoko inflacijo, za ta pa obstajajo sorazmerno dobri podatki.

Tako ugotovljena vrednost aktiv služi za določitev nominalne vrednosti deležev (delnic). Na trgu kapitala bi se ugotovila njihova dejanska vrednost, ne da bi se lastninski deleži spremenili.

*4. Pri lastninjenju zaradi pridobitve novega lastniškega kapitala, domačega ali tujega, bo potrebna ugotovitev dejanske vrednosti aktiv in pasiv. Ta je enaka v sedanjost diskontirani vsoti **pričakovanega** toka dobičkov podjetja v prihodnosti. Če se za to vrsto lastninjenja odloči podjetje z že opravljenim čistim lastninjenjem, bo pri ugotavljanju dejanske vrednosti pomagala tržna vrednost, če se je že oblikovala.*

Poudarek, da gre za pričakovani tok dobičkov, je potreben iz dveh razlogov. Prvič je zaradi stabilizacijske deprezije dobičkanosnost kratkoročno umetno znižana, zaradi intervencijskega uvoza pa struktura cen deformirana, tako da ni mogoče vedeti, katera podjetja bi v normalnih razmerah prinašala dobiček in katera ne. Drugič je zaradi dosedanjega sistema, ki je navajal podjetja na prekomerno zaposlitev, dobičkanosnost umetno nizka tudi dolgoročno. V nobenem primeru ne gre za diskontiranje pravega podjetniškega dobička v ceni podjetja. V takšnem primeru podjetja nihče ne bi kupil.

Iz prvega razloga bi bilo potrebno to vrsto lastninjenja odložiti do konjunkturne normalizacije gospodarstva. Ni namreč mogoče ad hoc ugotavljanje normalnih cen, pa tudi če bi bilo, možni novi lastniki ne bi pristali nanje. Morebitni ugovor, da uvoz najjasneje pokaže, kakšne so normalne cene in dobičkanosnost ne drži, ker so mnoge panoge, celo ne le ves domači sektor (storitve), še vedno močno zaščitene (poljedelstvo). Sektorska stabilizacija (industrija) je nujno navidezna.

Drugi razlog zahteva, da se pričakovani tok dobičkov vrednoti po velikosti, kakršno bi imel, če bi bile odpravljene najočitnejše posledice sistemskih nenormalnosti. Konkretno gre za zmanjšanje delovne sile, kar bi lahko izvedli sedanji direktorji takoj, če bi jim bilo le dovoljeno. Zasebnim lastnikom je to dovoljeno avtomatično. Brez takšne korekture bi novi zasebni lastniki prek podcenjenega kapitala preko noči obogateli za povečanja dobičkanosnosti, ki so to le zasebnogospodarsko, ne pa tudi narodnogospodarsko.

Glede na že obstoječo veliko brezposelnost se odpuščeni delavci namreč ne bi mogli zaposliti kje drugje, zato nikakor ni gotovo, da je njihovo odpuščanje sploh smiselno. Če je njihov mejnih produkt še tako majhen, je pozitiven in ne nič, kot v primeru brezposelnosti. Ne da bi spregledal negativne vplive prevelike zaposlenosti na produktivnost, ne smemo pozabiti, da je treba financirati (podobno kot plače) tudi brezposelnostne podpore, predvsem pa pokojninske sklade, na breme katerih gre največ normalizacije zaposlenosti. Da bi plačali največji ceh privatizacije prav redni upokojenci, skoraj ni treba poudarjati. Zdi se, da bi bila optimalna politika pritisk na menedžerje, da s povečanjem produkcije kar najbolj zaposlijo sedaj odvečne delavce in povečajo dobičkanosnost po tej poti. Za zasebne menedžerje je to najbrž pot, ki ne obstaja. Takšna politika predpostavlja odpravo stabilizacijskega uvoza, zaščito domače produkcije, kot ustreza splošni stopnji produktivnosti, in njeno sistematično vsakoletno zmanjševanje. Nenadna izpostavitev doslej visokozaščitenega gospodarstva tujemu trgu ga nujno uniči.

Do obravnavanega tipa lastninjenja bi prišlo tudi v primerih, ko podjetje ni sposobno plačevati anuitet, kreditor (banka) pa ima interes, da postane njegov (so)lastnik. Poleg nesposobnosti za gospodarno odločanje (1) je to druga izjema od pravila, da začne postopek lastninjenja po sklepu zaposlenih. Bivšim lastnikom dela premoženja, s katerim gospodari podjetje, ne bi pripadala podobna iniciativa.

V načelu bi tuji kapital obravnaval enako kot domači, pod predpostavko seveda, da gre res za kapital, ne pa trojanskega konja tujega nacionalizma. To ne velja le za lastninske udeležbe, ampak tudi za kredite, saj se lahko spremenijo v lastništvo. Glede na novo geopolitično karto Evrope je to posebno važno.

5. Splošna pravila za lastninjenje po navedenih smereh izda država. Ona tudi nadzira lastninjenje in ga v vsakem konkretnem primeru odobrava. V desetih letih po izvršenem lastninjenju lahko zahteva revizijo vsakega postopka, po izvršeni reviziji pa odvzem neustrezno pridobljenega premoženja.

Kako povečati učinkovitost

Za povečanje učinkovitosti družbenih podjetij se zdi koristno priporočiti naslednje:

*Za njihovo popolno samostojnost je bistvena učinkovita delavska kontrola nad menedžerji. Celo Pejovich, ki poudarja investicijsko kratkovidnost delavcev, misli, da je lahko zelo učinkovita (1966). Odpraviti je treba državne sindikate, v samoupravnih podjetjih tudi vse politične sindikate, spodbujati pa kontrolni funkciji primerno delavsko organiziranost znotraj podjetij. Delavski sveti so lahko izhodišče. Razmere v nekdanjem socialističnem svetu so tako spremenjene, celo gola zaposlitev tako odvisna od uspešnosti podjetja, da ni verjetno, da delavci ne bi bili zainteresirani za gospodarjenje podjetja, kaj šele za svoje plače, prav tako pa da ne bi podpirali menedžerskih odločitev za povečanje produktivnosti. Skladno z izvajanji pod 4. naj bi se to doseglo predvsem z **večjo produkcijo**, s cenenimi izboljšanji produkta in dizajna, specializacijami ter boljšim marketingom.*

Treba se je sprijazniti z dejstvom, da trga delovne sile ni, in da so zato kolektivni dogovori arbitrarni, posebno določanje »vrednosti delovne sile«, in bolj škodijo kot koristijo. Delavci z menedžerji vred morajo biti čim bolj prepuščeni samim sebi. V začetnih fazah ni koristno določati niti minimalnih mezd. Podjetja morajo prosto izbirati med višjimi mezdami in večjo brezposelnostjo. Tako bo postopoma nastajal trg delovne sile.

Boj za obstanek bo omogočil menedžerjem, da dokažejo svoje sposobnosti, to pa bo hkrati ekonomsko edino sprejemljiva selekcija med njimi. Pravo ceno jim bo dal trg menedžerjev. Njihovi zaslužki bi morali biti kar najbolj vezani na uspešnost podjetja, za kar bi se bilo najprimerneje dogovoriti vnaprej, ob njihovem angažiranju. V vsakem primeru pripada sposobnim menedžerjem dostojno plačilo. To hkrati nakazuje pot, po kateri bi prišlo do najbolj naravne privatizacije.

Ne pa tudi nepravne. Skoraj odveč je poudariti, da je nujen takojšen sprejem civilno in kazenskopravne zakonodaje, ki bi utrdila poslovno zvestobo podjetju in sankcionirala njeno kršitev, kot na primer protipravno in protidogovorno (v pogojih zaposlitve) prilaščanje, sklepanje pogodb v škodo lastnega in korist tujega podjetja, naklepno in po malomarnosti, izdajo poslovnih tajnosti, kot so know how, poslovne zveze, novoodkriti trgi, ustvarjanje novega podjetja z izkoriščanjem položaja v podjetju zaposlitve, zaposlitev v podobnem podjetju po odhodu iz podjetja (konkurenčna klavzula), in podobno. V razvitih kapitalističnih državah je ta zakonodaja skrbno izdelana, zelo stroga, pogosto pa si pomagajo tudi s kodeksi poslovne morale. Glede na družbeno lastnino bi bila primerna posebna strogost, daljši zastaralni roki i. p. Pravniki vse to dobro poznajo, in jih ni treba učiti.

Če kratko povzamem smisel podanih predlogov, je v zagotovitvi enakopravnosti vseh oblik lastnine, v tem cilju odpravi vseh omejitev samostojnosti samoupravnega sektorja, ki so ga doslej negirale kot takšnega, hkrati pa v ustvaritvi možnosti, da posamezni njegovi deli tekoče prehajajo v privatno lastnino, in to ne le kot posledica nesposobnosti za enakopravno konkurenco, ampak tudi zgolj za izkazano željo zaposlenih. Ves proces bi potekal brez državnega nasilja in rokov, v mejah možnosti in spoznanih potreb gospodarskih osebkov, kakršni obstajajo in nastajajo, predvsem pa v celoti v funkciji povečevanja učinkovitosti gospodarjenja in minimaliziranja socialnih pretresov.

(*) Članek je bil napisan pred objavo vsebine osnutka zakona o privatizaciji.

EDO RAVNIKAR: SEPARATIZEM NI GREH

Zašiljena klobasa ima dve polovici, dr. Rupel

Skupščina lombardske regije je nedavno izglasovala podporo Republiki Sloveniji v njenih prizadevanjih za samostojnost. Iz odmevov na dogajanja v italijanski politiki pa je razvidno, da Lombardska liga razbija uveljavljeni strankarski sistem v tej državi. Prvo sporočilo o podpori Lombardske lige Sloveniji smo dobili ob dogodkih na Prežihovi ulici, teleks pa nam je poslal Edo Ravnikar ml.

Z Edom Ravnikarjem se pogovarjamo o novi politični sili v Italiji, ki je v svoji deželi vse močnejši trn v peti ustaljeni politiki. Očitno je, da imajo Lombardska liga in dogajanja v Sloveniji neko stično točko.

Kaj se pravzaprav dogaja v Italiji?

Za razumevanje, kaj se dogaja, moramo potegniti korektne analogije: propadli enostrankarski sistemi na Vzhodu so ekvivalent sistemom etabliranih strank na Zahodu. Zahod je hinavsko zazrt samo v spremembe v vzhodni Evropi. Dela se, da ne vidi, kako nenadna odsotnost »nevarnosti z Vzhoda« povzroča vakuum tudi pri njem doma. Naenkrat se mu z vso ostrino kažejo nakopičeni problemi, ki jih je doslej lahko ignoriral zaradi udobne prisotnosti »zunanjega sovražnika«.

Mogočno magnetno polje svetovne prisotnosti ruskega imperija je temeljito deformiralo politično dogajanje v neposredni bližini – Evropi. Po njegovem izginotju sledijo potresi vračanja v normalno stanje. Treba je razumeti, da se potresi ne ustavljajo na nekdanji železni zavesi, ampak se širijo proti Zahodu. Dramatičnim spremembam v vzhodni bodo zato sledile enako dramatične v zahodni Evropi.

Strankarski establišment v zahodni Evropi izgublja svoj raison d'etre, Evropska politika namreč do vzhodnega bloka nikoli ni bila nevtralna. Manjšina je bila za komunizem, večina proti njemu. Zdaj ko je komunizem diskreditiran, ni več oportuno biti zanj. Tisti, ki so stali na braniku pred brezbožnim komunizmom, ostajajo brez svojega zunanjega sovražnika. Strankarske ideologije, ustvarjene na teh odnosih, so preživete enako kot komunizem. Naveličanost ob etabliranih strankah na Zahodu, ki so se skvarile v štiridesetletnem vladanju, enako kot se je skvarila bivša oblast na tej strani Evrope, je vedno bolj očitna.

Presunjeni smo zaradi »nepričakovanega« razpada realsocializma. Enako presunjeni bomo tudi ob neizogibnem razpadu strankarskih establišmentov v zahodni Evropi. Novi evropski red ne bo samo zadeva vzhodne Evrope. Po zahodni Evropi lomastijo dinozavri, etablirane stranke z zastarelimi ideologijami, ki bolj subtilno, a vendarle, počenjo natančno to, kar so na Vzhodu počeli komunisti: onemogočajo alternative, bojkotirajo nove politične ideje, zapirajo informacije, zlorabljajo državne finance in se razumljivo družno napenjajo, da bi potres ostal v okvirih vzhodne Evrope.

Osvobajanje izpod zahodnoevropskih centralizmov, torej?

Naivna interpretacija dogajanj v letu 1989, češ da gre le za zamenjavo enostrankarskega komunizma z večstrankarsko parlamentarno demokracijo, povzroča težave levim in liberalnim intelektualcem. Ti se težko sprijaznijo z mislijo, da so sodelovali v veličastnem eksperimentu za to, da bi na koncu sprejeli, kar so ves čas odklanjali.

Gola zamenjava enostrankarstva za strankarski pluralizem po etabliranem zahodnoevropskem kopitu bi res bila razočaranje, če to ne bi bil samo začetek, če se ne bi ob tem procesu razkadile megle. Naenkrat vidimo, kar nam je bilo prej prikrito: dnevi so šteti tisti panevropski ureditvi, ki je bila odtis vojaško in ideološko agresivnega Vzhoda. Če namreč represija ni več mogoča niti v današnji Jugoslaviji, potem je v zahodni Evropi naravnost smešna. Če je tako, imajo vsi procesi osvobajanja prosto pot. Zadostuje izražena večinska volja v svobodno formirani politični enoti, ki razpolaga z ekonomsko močjo.

Težko si predstavljamo, kako močne so zahteve po osvobajanju izpod centralizmov v zahodni Evropi.

V zadnjem letu je zanimivo opazovati močno meddržavno povezovanje, vzajemno podpiranje in nabiranje zaveznikov med strankami na oblasti v zahodni Evropi, o čemer se v prejšnjih desetletjih nikakor niso mogle zmeniti.

Kaj je narobe s centralizmi, ali ni nasprotje tega razpad na srednjeveške državice?

Lokalni centralizmi klasičnih evropskih držav so krivi za relativno zaostajanje Evrope za razvitim svetom. Evropa se nam zdi mogoče nedosegljiv ideal, v svetovnem merilu pa je mastodont, obremenjen z lastno zgodovino in zastarelo politično ureditvijo. Tako je, ker se ogromen del razpoložljivih sredstev zapravlja za vzdrževanje preživelih političnih ravnotežij. Zato bo razpad Sovjetske zveze najprej pospešil politično, takoj za tem pa tudi ekonomsko modernizacijo oziroma spremembo Evrope.

Različni sistemi prelivanja denarja od tistih, ki ga zaslužijo na svetovnem trgu, k tistim, ki so politična baza oblasti, so imeli ves čas po vojni (tudi v zahodni Evropi) moralno opravičilo v socializmu solidarnosti, bratski pomoči. Recimo, iz severne Italije v južno.

Danes vidimo le še, kako imajo vse evropske države na tak ali drugačen način osla, ki vleče, in »jug«, ki parazitira, čeprav je lahko na katerikoli drugi strani sveta, ter stabilna razmerja moči, ki se obnavljajo s prelivanjem denarja od enega pola k drugemu.

Iz teorije »sleparske promocije« (angleški termin fraudulent promotion) vemo, da viri za prerazporejanje presahnejo, ko projekti, ki so instrumenti prelivanja denarja, postanejo rentabilni. Drugače povedano, le dokler je sod brez dna, je opravičljiv oziroma potreben stalen dotok denarja. Tak sistem z visokodonečimi pretvezami koncentrira denar na mestih, kjer kontrolira vzvode razdeljevanja (tako v »Beogradu« kot v »Rimu«), nakar z denarjem upravlja, tako da ta najde pot v pravi žep. V malem za sebične potrebe posameznikov, predvsem pa na debelo za vzdrževanje oblasti. Gospodarska neučinkovitost političnega klientalizma je kriva za evropsko zaostajanje za svetom.

Kje tukaj nastopa Lega Lombarda?

Lombardska zveza se bori za ekonomsko in politično suverenost Lombardije, Lega Nord (Severna zveza) pa združuje zveze severnih regij Italije (Lombardija, Benečija, Piemont, Ligurija, Emilia, Toscana).

Za Italijo predlaga tri konfederalne enote na treh sorodnih stopnjah razvoja. Hoče torej isto, kar hočeta Slovenija in Hrvaška. Prav nič presenetljivega ni, da se v obeh »severih« poraja ista politična misel o učinkoviti moderni Evropi, ki bo kos ostalemu svetu in bo nastala iz fragmentov sedanje Evrope držav. Evropa mora najprej razpasti v sestavne dele, iz katerih se bodo na novih izhodiščih formirale nove politične enote.

Za doktrino novega evropskega reda velja, da nikomur ne bo treba biti privezan na sistem, ki ga pri njegovem legitimnem razvoju samo ovira; svetovni trg in svetovni kapital sta na voljo vsem.

Predstavljajmo si Jugoslavijo in Italijo v jedru evropskega procesa, simetrično na obeh straneh Jadranskega morja. O tem procesu zaenkrat govorimo v grobem političnem jeziku: kaj zahtevamo, česa nočemo, za koga ali kaj in proti čemu smo. Brez dvoma pa bo ta politična filozofija kmalu dobila uglajeno obliko.

To postaja nočna mora evropskega političnega establišmenta, ki ne ve, kaj narediti, da bi ob navideznih spremembam vse ostalo pri starem. Lombardska liga je testni primer, ki bo morda radikalno spremenil Evropo.

Kje so vzporednice z nami?

Je cela vrsta paralel. Da je zahodna Evropa za »enotno« Jugoslavijo, nam gre na živce. Vendar ali ni za nas samoumevna »enotna« Italija? Suverena Slovenija da, suverena Lombardija ali Bavarska pa pravzaprav ne! Kam pa pridemo? Čeprav ima prva dva milijona prebivalcev in šibko ekonomijo, drugi dve pa po devet milijonov prebivalcev in svetovno razvito gospodarstvo.

Lomimo ga, ko premišljujemo, kdo je v Evropi na oblasti, da bi nam pomagal. Namesto da bi premislili, kdo bo na oblasti, ko se bo dim razkadil in bo treba začeti na novo. Premišljujemo, kako bi prišli v Evropo, namesto kako bi Evropa morala biti drugačna. Kakšno Jugoslavijo hočemo, da bo vredna idealne Evrope, ne kakšno Evropo hočemo, da nas bo vredna.

Slovenci smo se spet enkrat v zgodovini znašli v centru kristalno čistega evropskega političnega procesa na pravem mestu. Ta dogodek moramo izrabiti v svoj prid s sodelovanjem pri političnih procesih v zahodni Evropi. Pomagati jih moramo aktivno krojiti, zato da bo nova Evropa končno tudi po naši meri. In prvič v zgodovini smo – nevede, nehote, skromno – prispevali nekaj, kar bo v retrospektivi zapisano med pomembne evropske politične misli, da namreč separatizem ni noben greh.

Ali Slovenci stopamo v Evropo s priznavanjem ideje separatizma?

Če je Evropi ne bomo lansirali mi, bo ta misel prej ali slej formulirana v razpoznavni obliki drugje; zakaj si je Slovenci ne bi prilastili javno? Veliko prednost imamo, saj razumemo, kaj se dogaja, ker smo to na svoj kmečki način doživeli na lastni koži.

Za nas je pomembno sodelovanje z »regijami«, ki bodo tisti konstitutivni substrat, iz katerega bo nastala nova Evropa brez meje. Grozi nam, da bomo v ključnem zgodovinskem trenutku spet po neumnosti z ritjo podrli, kar smo pravkar z rokami z muko zgradili.

Slovenija in Lombardija zahtevata iste spremembe in imata isto vizijo bodočnosti. Bilo bi zgodovinsko dejanje, če bi v tem trenutku znali suvereno ter prepričljivo nadaljevati v smeri novega evropskega reda in nehali iskati podporo pri stebrih starega reda, ki se podirajo.

Po mojem nam bo Evropa kmalu ponudila – potem ko se bo prepričala, da nas Srbi ne morejo zatreti – karkoli, priznanje in možnost za vključevanje po naši želji – samo da nehamo s širjenjem nevarnih idej in dajanjem »slabega« zgleda Lombardom, Kataloncem, Bavarcem in tako naprej. Pri navijanju za enotno Jugoslavijo jih ni strah samo za denar, ki so ga posodili Jugoslaviji.

Kako naj se torej pogovarjamo z Evropo?

Etablirana politika v posameznih evropskih državah je ujeta v star evropski red, zato je za nas dialog z njimi lahko le stvar pragmatične akcije. Njihova podpora pa je vredna le toliko, kot bo trajala njihova oblast. Kratkovidna je servilnost osvobojenih Vzhodnoevropejcev (torej tudi nas), ki sprejemajo Evropo kot od boga dano tistim, ki jo trenutno obvladajo in ki so dolga leta delali uslugo že pokojnim stalinističnim režimom s tem, da se niso vmešavali v njihove notranje zadeve.

Ignoriranje procesov osvobajanja regij izpod dominacije centralističnih držav v imenu kratkoročnih interesov takojšnjega priznanja Republike Slovenije je kratkovidna politika. Cena, ki jo bomo za tako priznanje plačali, bo previsoka. Osvobodili smo se, tako kot vedno do zdaj, popolnoma sami. Uporabimo enkrat v zgodovini svoje karte, tako kot je treba!

Ni naš problem »nažicati« najprej politično, potem pa gospodarsko pomoč pri brezhibnem zlatem Zahodu. Podpora Sloveniji s strani Lombardske zveze oziroma Severne zveze Italije ter njim enakovrednih gibanj v Evropi je dolgoročno daleč pomembnejša zadeva. Zato:

Ko zunanji minister Slovenije govori o prebujajočih se narodih, namreč Slovencih, Hrvatih, Estoncih in Letoncih, naj ne pozabi na Lombarde in Katalonce, tudi če mu bo zato kaj priletelo v glavo. Bodoča Evropa bo Evropa Lombardov, Kataloncev, Slovencev, Hrvatov . . .

Če drži Ruplova teza, da v Evropo ne bomo šli prek Beograda, v Vatikan pa ne prek Zagreba, ostajamo na pol poti, ko ne rečemo še tega, da v Milano ne bomo hodili prek Rima. Zašpiljena klobasa ima dve polovici, dr. Rupel.

Končno nas gospoda Andreotti in De Michelis – sicer skromno, a vendarle – podpirata z lombardskim denarjem; vidita nas kot svoj »jug«, medtem ko se mi imamo za sever. Te neudobne resnice se naš zunanji minister, kot je razvidno iz njegovih izjav, dobro zaveda. V tej navezi bomo lobardski denar dobili, če bomo pridni in ne bomo podpirali lombardskega separatizma. Zakaj ne bi z Lombardijo torej sodelovali neposredno, brez sramu, kot izvirni separatisti?

Lombardija, ki proizvaja direktno za svetovni trg, rabi Italijo bistveno manj, kot Slovenija rabi Jugoslavijo. Njihov separatizem je torej bolj zdrav od našega. Če je Italija sedma ekonomska sila na svetu, bi bila samostojna Lombardija mogoče dvanajsta. Lombardija, ki šteje sedem odstotkov prebivalcev Italije, ustvari 28 odstotkov narodnega dohodka Italije. Primerjava s Slovenijo v Jugoslaviji je očitna.

In še to: program Lege Lombarde je skoraj enak majniški deklaraciji. Naj tukaj neham. Seveda je naš končni cilj močna in enotna Evropa brez meja. Pot do nje je prek povezovanja oslov, ki vlečejo, ne prek povezovanja papirnatih centralizmov. Tudi če so ti zbrani v Evropskem parlamentu.

Ali želite kaj posebnega sporočiti ministru Ruplu?

Seveda. Prvi ljubljanski kongres leta 1820 je z restavracijo reakcionarnih režimov v marsičem prispeval k sedanji deformirani podobi Evrope. Drugi ljubljanski kongres prihodnje leto naj to popravi. Na ta kongres spadajo ne le že povabljeni, ampak tudi Rusija (Ruska federacija), ki bo zagotovo prišla, Ukrajina in Belorusija vsaka posebej, Lega Lombarda, Lega Nord in vsa podobna separatistična gibanja ekonomskih velesil v malem, ki se bodo medtem še pojavila, evropski strankarski establišment pa samo kot opazovalec.

Ljubljane ni treba posebej olepševati, ker je čisto prijazno mesto, lahko pa v tradiciji prvega ljubljanskega kongresa na primernih krajih zgradimo nekaj posebnih utic za neformalna srečanja vseh tistih evropskih politikov, ki se jih po preživelih političnih normah v javnosti ne sme videti skupaj.

Lada Zei

PRED AVTONOMNIM SLOVENSKIM KMETIJSTVOM

Med pametno zaščito in avtarkijo

Ni več časa za moledovanje in čakanje, ali in kako bo Jugoslavija z ustreznejšo zaščitno politiko pomagala domačemu kmetijstvu, kako bo mimo zahtev ene federalne enote (ne)hote na kmetijskem področju kopala jamo sebi in drugim pridelovalcem hrane. Slovenija je trdno odločena, da v procesih osamosvajanja oblikuje tudi svojo, bolj samostojno kmetijsko politiko. Prvi korak k avtonomnejši kmetijski politiki naj bi bil že zakon o dodatni obdavčitvi poceni uvoženih živil.

Poceni uvoz živine in mesa, še prej pa mlečnih izdelkov, s katerim je zvezna vlada želela umiriti cene na domačem trgu in prisiliti domačo proizvodnjo, še bolj pa predelavo k zniževanju proizvodnih stroškov in s tem končnih prodajnih cen hrane, je pomenil dobesedno nož v hrbet slovenskemu kmetijstvu. Nič čudnega, če so reakcije po neuslišanih zahtevah slovenskih pridelovalcev in uradne slovenske kmetijske politike, ki je bila v Beogradu izigrana, zdaj take, da silijo v samozaščitno kmetijsko politiko. In kakšne so razmere v slovenskem kmetijstvu ta čas, ko zaradi zastoja v odkupu domače spitane živine, nespoštovanja dogovorjenih odkupnih pogojev visi v zraku kar 60 odstotkov celotne kmetijske proizvodnje – tolikšen je namreč delež živinoreje v naši kmetijski pridelavi?

»V zadnjem času smo res izjemno angažirani z reševanjem tekoče problematike. V času žetve smo se ukvarjali z vsem, kar se je dogajalo okrog odkupa in cen ob letošnjem izjemno dobrem pridelku. Najbrž še nikoli doslej Slovenci nismo pridelali na enem hektaru toliko pšenice, v povprečju seveda, kot prav letos, ko je bil povprečen pridelek okrog 4500 kilogramov. Tudi odkup je bil rekorden, saj se je približal 100.000 tonam. Bolj točnega podatka še ni, saj še zdaj, ko pridelovalci zamenjujejo merkantilno pšenico za semensko, prihaja nekaj te pšenice v silose. Zamenjava poteka brez zapletov, saj smo se dogovorili za enostaven način menjave: 1,5 kilograma merkantilne pšenice za kilogram semenske. Reševali smo tudi zaplete pri odkupu hmelja, se dogovorili za kredit, ki je hmeljarjem omogočil nakup nafte za dosuševanje, pa zaplete pri odkupu sadja in grozdja, ki so se pojavili zaradi pomanjkanja denarja. Že ves čas pa se ubadamo z živinorejsko problematiko,« pravi dr. **Jože Osterc**, republiški sekretar za kmetijstvo, ki poudarja, da so že julija dosegli v zveznem sekretariatu za kmetijstvo sporazum o ukrepih, ki so potrebni za zaščito jugoslovanske živinoreje. To so namreč ustrezne zaščitne cene, uvedba ustreznih prelevmanov za zaščito domače proizvodnje, omejeni kontingenti iz uvoza itd.

Od vsega tega je ZIS zelo malo uresničil, odobril pa je dodatne uvozne kontingente, da bi vplival na nižje cene na domačem trgu, pravi slovenski kmetijski minister. Tako se je domača predelovalna industrija preusmerila na nakup cenejšega uvoženega mesa in živine ter je praktično povsem obrnila hrbet živinorejcem, ki spitanih živali nimajo kam prodati. »Razmere so zdaj izjemno kritične. Na terenu je nekaj sto spitanih živali, ki bi morale biti odkupljene. Morali bomo poiskati denar za kompenzacije pri odkupu živine po dogovorjeni ceni 25 dinarjev za kilogram prve kakovosti. Upam, da bomo s premostitvenim posojilom dobili potreben denar za to kompenzacijo, kar pa bo šlo že na račun interventnih sredstev v prihodnjem letu. Sočasno pa intenzivno pripravljamo zakon, ki bi ustrezno zaščitil slovensko pridelavo.«

Ni sporno, da poceni uvoz živine in mesa ni dosegel svojega namena ali pa ga dosega samo polovično. V Sloveniji je že tako, da se prodajne cene zaradi tega niso znižale. Prizadet je osnovni pridelovalec, medtem ko mesna industrija služi s predelavo cenejšega uvoženega mesa. Tako ji tudi ni potrebno razmišljati o racionalizaciji (slovenska klavnična industrija ima komaj več kot 50 odstotno izkoriščene proizvodne zmogljivosti) in lahko preživi taka, kot je. Vsaj za zdaj. In kakor koli obstaja nevarnost, da bo zakon, ki ga pripravljata sekretariata za tržišče in kmetijstvo (o posebnih dajatvah pri prodaji oziroma nakupu nekaterih kmetijskih pridelkov in živil, ki niso proizvodeni v republiki Sloveniji) dajal zaščito in potuho vsem neracionalnostim (prireja na kmetijah z dvema, tremi kravami, slaba produktivnost v predelavi), je tudi res, da to lahko pomeni za potrošnike večje tveganje. Pomeni, da mu bo slovenski proizvajalec lahko zaračunal več, ker pač ne bo izpostavljen konkurenci. Hkrati pa se bo, seveda če se bo še lahko, slovenski potrošnik še bolj usmeril na nakupe živil drugje, kjer bodo pač cenejša. Vedeti namreč moramo, da ni uvedba dodatnih prelevmanov (davkov) nič drugega, kot da se z dodatno obavčitvijo uvozna cena izenači s ceno domačega proizvoda.

Neizbežna zaščita

»Mi si preprosto ne moremo dovoliti, da bi trg na področju kmetijskih pridelkov in hrane povsem sprostili, tudi če gremo ali mislimo v Evropo, saj lahko to povsem uniči našo pridelavo. To ima lahko škodljive posledice tudi za našo poseljenost, politično neodvisnost ipd. Realno nimamo možnosti, da bi v kratkem času profesionalizirali večino slovenskih kmetij, zato je tudi nemogoče, da bi povsem posnemali izkušnje drugih držav.« Da bi bile naše kmetije konkurenčne, da bi se po proizvodnji lahko kosale z zahodnoevropskimi, bo treba še veliko narediti in presekati s prakso dosedanjih kmetijskih politik. To je tudi minister v novi slovenski vladi docela jasno in prav zato, da ne bi bila škoda, ki jo zdaj dela Markovićeva vlada slovenski kmetijski politiki, še večja in težje popravljiva, je nujna zaščita.

Res je, da denimo lahko dobimo v trgovini kilogram uvoženega sira po nižji ceni, kot je cena za sir iz mariborske ali kakšne druge domače mlekarne. Toda ob opazovanju, kaj se dogaja in ob nikakršnem konkretnem ukrepanju za zasuk, pa se nam prav lahko zgodi, da bo ob propadu slovenske živinoreje propadla tudi predelovalna industrija. Potem bomo za vsak liter mleka, za vsak dekagram sira in vsak kos mesa plačevali bistveno več. Brž ko tujina ne bo mogla več konkurirati z nizkimi cenami domačim proizvodom, bodo cene uvoženih živil bistveno višje.

Nezadovoljstvo slovenskega kmečkega življa je doseglo tisto točko, ko zaradi neposredne prizadetosti ljudi, ki živijo od kmetovanja, prihaja tudi do najrazličnejših očitkov novi slovenski vladi in ministru, ki je v njej zadolžen za področje kmetijstva. Tudi takih, da nova oblast dela prepočasi, da je kmetijski minister premalo odločen in zato tudi premalo uspešen in ne dosega pričakovanih rezultatov, skratka, da ne daje od sebe tistega, kar ljudje, ki so ga izbrali, pričakujejo. »Vem, da bomo mi potrebovali 50 let, da bomo na kmetijskem področju dohiteli ostalo Evropo. Imamo težave s posestno sestavo, naše kmetije so izredno majhne, njihova primerna opremljenost s stroji in vsem, kar potrebujejo, pa zvišuje proizvodne stroške. Sem proti kakršnemukoli prisiljevanju v spreminjanje te posestne sestave in vem, da bo potreben daljši čas za te spremembe,« pravi **Ivan Oman,** član predsedstva republike Slovenije in prvak Slovenske kmečke zveze, ki meni, da sedanja vlada s svojo politiko do kmetijstva »najbrž ni dovolj naredila in prav tako pričakujem, da bo v nekaj naslednjih mesecih naredila dovolj.« Ogromno bo že, pravi, če bi uredili trg s kmetijskimi pridelki tako, da bodo proizvajalcem zagotovljene cene, s katerimi bodo pokrivali primarne stroške pridelave. »Ta cena je lahko še vedno nekaj nižja od one v sosednji Avstriji. Nikjer v Evropi država ne subvencionira cene mleka toliko kot pri nas, pa kljub temu pri nas mlečni izdelki niso cenejši od tistih v sosednjih deželah. Zapleta se pri mesu, kjer smo nekako izsilili od vlade, da je odkupna cena živine 25 dinarjev za kilogram. Mesarska industrija pa je logično ravnala po svoje. Zato zdaj zahtevamo od slovenske države, da zaščiti svojo živinorejo z uvedbo uvoznih dajatev,« pravi Ivan Oman in zavrača očitke, češ da preveč rešujemo živinorejo, ne pa tudi drugih dejavnosti, saj je »za večino kmetov dohodek iz živinoreje glavni dejavnik. Tudi pridelovalci pšenice imajo pri nas pretežni del dohodka iz živinoreje.«

Zamere zaradi premlačnega ukrepanja, kot nekateri očitajo kmetijskemu ministru v novi vladi, pa vsaj po Omanovi plati niso pretirano hude, saj, kot pravi, ceni njegovo preudarnost, ko se odloča za ukrepe. »Ko gledaš stvari od blizu, jih drugače vidiš. Zdaj, ko imamo možnost dejanskega vpliva na odločitve, moramo vse bolj premisliti. Drugače je napadati in kritizirati nekaj, ko si v opoziciji. Pa sem še vseeno prepričan, da bi nekatere stvari lahko hitreje uredili, kot jih urejamo.« Je pa res, pravi Ivan Oman, da se stvari vendarle hitreje premikajo kot v prejšnjem režimu.

Vem, da nekateri, ki so pričakovali takojšnje preobrate in učinke takoj potem, ko smo bili izvoljeni, niso zadovoljni, priznava minister Osterc. »Moram reči, da sem doslej doživel v vladi, pri drugih ministrih, kar zavidljivo podporo za zahteve, ki smo jih pripravili. Seveda pa je jasno, da se o vseh stvareh ne strinjamo. Osnovne pripombe drugih ministrov so, da v nedogled in vsega pa tudi ni mogoče zaščititi in da vsakemu ne moremo dajati potuhe. Nekaj več zaščite kot bi bilo normalno, pa bo potrebno še nekaj časa preprosto zato, ker naši pridelovalci doslej niso imeli možnosti, da bi se racionalno obnašali. Bile so določene zavore, zato se niso mogli organizirati tako, kot bi bilo najracionalneje. Ni njihova krivda, če nekoliko dražje proizvajajo, saj je to posledica spleta okoliščin. Preprosto tudi ne moremo čez noč presekati in dovoliti, da bi bilo naše kmetijstvo izpostavljeno, nezaščiteno pred konkurenco zahodnoevropskega kmetijstva, saj ga lahko to čez noč uniči.«

Drži, da tega ne dovoli niti zahodnoevropski trg, ki ima visoke zaščitne prelevmane za uvoz našega mesa, pa imajo v svoji pridelavi precej drugačno učinkovitost, so veliko bolj produktivni, kar velja tudi za predelavo. Drži pa tudi, da imajo težave s kmetijstvom tudi v teh državah. Nič čudnega, ko pa je »kmetijstvo najtežje rešljiv problem v vsaki nacionalni ekonomiji. Delež problemov, ki jih ta dejavnost povzroča v nekem nacionalnem gospodarstvu, je premosorazmeren z razvitostjo gospodarstva v celoti. Revnejše in neuspešnejše je gospodarstvo, večji je ta problem ter obratno. V vsakem primeru pa je problem in pred tem ne smemo nikoli bežati. »pravi **Zdenko Glumac,** v. d. direktorja poslovnega združenja prehrane Slovenije. Zato, pravi, je potrebno vzporedno z razvojem ostalega gospodarstva gledati tudi na usklajen razvoj kmetijstva. »Zgrešena je teza, da lahko kmetijska proizvodnja reši slovensko gospodarstvo, kot je zgrešena teza, da lahko turizem reši slovensko gospodarstvo – oba sta preprosto odvisna od siceršnje stopnje razvoja in blagostanja v državi.«

Po kopitu Vojvodine

Uvoz poceni mesa, mlečnih izdelkov iz razvitejših in gospodarsko ter kmetijsko uspešnejših držav po močno subvencioniranih (izvoznih) cenah je, tako pravi Glumac, svojevrsten pojav, da država sama sebe uničuje z dumpinško politiko proti sebi. Kakorkoli je razumeti dobronamernost Markovićeve vlade, da z mednarodnim prepihom onemogoči avtarkijo, kakršna je bila v Jugoslaviji, jo izpostavi mednarodni konkurenci in prisili proizvodnjo, da bi bila stroškovno bolj racionalna, pa niti približno ne deluje vse tako, kot naj bi in kot so vladni ljudje pričakovali. Ni nadzora, ni potrebne dobre informatike, ki bi ta nadzor omogočala (podobno kot je to v državah Evropske skupnosti) in ki bi na podlagi tržnih cen spreminjala prelevmansko zaščito. Narobe je tudi, da je intervencijska politika zastavljena na jugoslovanskih povprečjih, zaradi katerih uvoz mesa denimo slovensko kmetijstvo dobesedno uničuje, na drugi strani pa so z njim zadovoljni na območjih, kjer živinoreje skorajda ni več.

Sedanja dogajanja v našem kmetijstvu, še posebej pa v živinoreji, so neposredna posledica državne kmetijske politike, kakršna je bila tudi vsa prejšnja leta. Če hočemo to priznati ali ne, je jugoslovanska kmetijska politika temeljila na pridelavi žita v Vojvodini in Slavoniji, pravi dr. Jože Osterc. Živinoreja je bila drugotnega pomena. »Rezultat tega je, da ima danes Vojvodina samo še 70.000 krav, da se je število krav v zadnjih nekaj letih v Jugoslaviji zmanjšalo kar za nekaj sto tisoč, mislim, da za okrog 300 do 400 tisoč. Samo v Sloveniji se je stalež kolikor toliko obdržal, zahvaljujoč uspešnim intervencijam, premijam, spodbudam ipd. Osebno menim, da takšna skupna jugoslovanska politika, kot je bila doslej tudi v prihodnje ne more potekati brez večje škode za slovensko kmetijstvo.« Zato, pravi slovenski kmetijski minister, bo morala Slovenija voditi bolj avtohtono kmetijsko politiko in preprosto vzpostaviti lastno zaščito svojega kmetijstva.

Zakon, ki ga zdaj pripravljajo in ki naj bi v mesecu dni prišel v obravnavo poslancem republiške skupščine, naj bi bil nekakšen mejnik in napoved začetka avtonomnejše slovenske kmetijske politike in uresničevanja nacionalnega programa kmetijstva. Kaj to natančneje pomeni? Da bo Slovenija med drugim morala natančneje določiti stroške proizvodnje za najpomembnejše pridelke v republiki, da bo zanje morala realneje določati republiške zaščitne cene, vzpostaviti paritetna razmerja do drugih pridelkov in na podlagi teh potem določiti zaščitne davščine, izvozne spodbude . . . »Pred nami je kup novih del, ki jih bomo morali začeti s prihodnjim letom, če hočemo voditi avtonomnejšo kmetijsko politiko. Na to, da bomo morali sprejeti svoje ukrepe za zaščito domače proizvodnje in da to pravzaprav pomeni rušenje jugoslovanskega skupnega trga kmetijskih pridelkov, sem v Beogradu nekajkrat opozoril,« meni dr. Osterc, ki mu je tudi jasno, da celotnega sistema zaščite slovenske kmetijske pridelave ni mogoče izpeljati v kratkem času. Dejstvo je, da se kot majhen narod lahko obdržimo le, če ohranimo poseljeno vso Slovenijo. Obdržati poseljenost pa pomeni tudi priznavanje različnih proizvodnih stroškov in zaščito tistega, ki v manj ugodnih hribovitih območjih še kmetuje. Temu je potrebna zaščita tako pred pridelovalci, ki lahko ceneje pridelujejo v Jugoslaviji, pa tudi pred onimi v Evropi. »Seveda pa te zaščite ne more opraviti slovensko kmetijstvo samo, ampak mora biti to sestavni del nacionalnega gospodarskega programa. Nekatere stvari so v sedanjih razmerah pri nas bolj kritične od drugih. Potrebno bo narediti nekakšen vrstni red reševanja. Prepričan sem, da brez intervencij v kmetijstvu ne bo šlo, morali pa se bomo pametno in premišljeno odločiti za intervencije v stvareh, ki prinašajo največje učinke.«

Marjeta Šoštarič

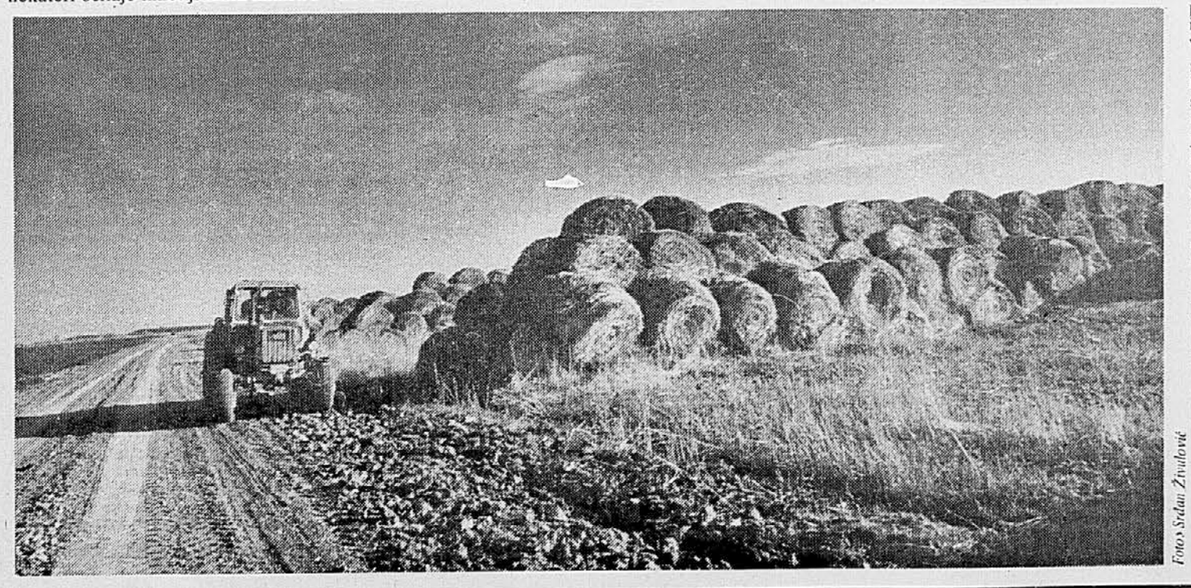

Foto: Srdan Živulović

POLITIKA — GOSPODARSTVO

V primežu politike in strokovnosti

Položaj vodstev v naši družbi bi lahko poenostavljeno označili kot gibanje od močne javne podrejenosti politiki do močne interne liberalizacije pooblastil v odločanju. Tako ena kot druga skrajnost sta povzročali deviantnosti, ki so se kazale v obliki neposrednega političnega postavljanja in odstavljanja vodstev ali pa kot njihovo sistematično kršenje predpisov poslovnih norm čez vsako razumno mejo.

Prva skrajnost je privedla do političnega konformizma vodstev in do pojava javnih političnih delavcev v gospodarstvu. Druga pa je privedla do efektivnega agresivnega menedžmenta, ki je na osnovi načel, da cilji opravičujejo sredstva, mlel družbene norme. Tako ena kot druga skrajnost položaju vodstev podjetij pa nista zagotovili možnosti za svetovno primerljivo učinkovitost in uspešnost poslovanja naših podjetij.

V naši družbi bomo morali nesporno oblikovati takšne mehanizme kadrovanja vodstev podjetij, da bodo neodvisni od neposrednega vpliva politike in bodo preprečevali malverzacije na osnovi širokih internih pooblastil posameznikov. Poleg tega pa bomo morali s kadrovsko politiko zagotoviti personalne razmere za učinkovito in uspešno vodenje naših podjetij. V zvezi z navedenimi cilji kadrovske politike izstopa vprašanje, kateri družbeni subjekt naj bi imel pri tem odločujoči vpliv in kako naj bi se ta vpliv kazal. To vprašanje je aktualno tudi zato, ker posamezniki iz vrst nove oblasti deklarativno zahtevajo zamenjavo rdečih direktorjev, oziroma zahtevajo neposredno posredovanje politike in države. Poleg navedenega pa izstopa tudi vprašanje, kako zagotoviti politično neodvisno kadrovsko politiko in kontrolo ravnanja vodstev podjetij v skladu z normami poslovne etike ter morale.

Družbenopolitični delavci v gospodarstvu

Ena od vidnejših značilnosti naše socialistične samoupravne družbe je bila prevlada politike nad gospodarstvom. Izražala se je tudi tako, da je politika imela velik vpliv na kadrovanje pomembnejših funkcij v podjetjih. Praktično se je izvajala na osnovi moralno-političnih kriterijev, ki jih je prek kadrovskih komisij določala in kontrolirala partija na oblasti. Na osnovi takšnega sistema kadrovanja je bilo možno na vodilna mesta v gospodarstvu postavljati ljudi ne glede na njihovo strokovnost. Zato je partija predstavljala pomemben vir napredovanja ne samo v politiki, pač pa tudi v gospodarstvu, šolstvu, znanosti, kulturi, zdravstvu itd. Vse to je zahtevalo družbenopolitično aktivnost in lojalnost vodstev podjetij do uradne politike. Vodilni ljudje v gospodarstvu so bili tako predvsem družbenopolitični delavci, ki so si zaslužili zaupanje, da vodijo družbena podjetja. Lojalnost do vladajoče elite je tako predstavljala temelj kadrovanja in napredovanja v gospodarstvu, čeprav so bili običajno upoštevani pri izborih tudi strokovni in izkustveni kriteriji. Vendar pa je imela politika moč, da je neposredno ali pa posredno posegla v podjetja in zamenjevala vodstva, če so izgubila zaupanje, oziroma niso bila dovolj lojalna, kljub temu da so uspešno poslovala. Tako smo bili pogosto priča odstavljanjem tudi uspešnih vodstev, istočasno pa ni bilo praktično nikakršnih kadrovskih intervencij v podjetjih, ki so dolga razdobja poslovala slabo. Uvedba političnih aktivistov v podjetja je pogosto privedla do voluntarističnega in nestrokovnega vodenja, kar je tudi prispevalo k propadanju našega gospodarstva. Predvsem pa so te posledice vidne v velikem zaostanku naših podjetij v razvitosti poslovnih procesov.

Osvobajanje menedžmenta od politike

S postopnim uvajanjem tržne ekonomije se je politika v veliki meri odpovedala svojemu neposrednemu kadrovskemu posredovanju v gospodarstvu. S tem so bile podane možnosti, da se je v gospodarstvu pričel uveljavljati nov tip emancipiranega menedžmenta, ki je običajno dokaj agresivno poskušal na hitro dokazati, da je možno tudi v samoupravnem socializmu uspešno poslovati. Ker pa normativni sistem tem predstavam in ciljem ni ustrezal, smo bili priča številnih večjih ali manjših malverzacij. Iskanje lukenj v normativnem sistemu je postalo pomemben faktor poslovnega uspeha. Doseganje uspehov na takšen način je zahtevalo zavzetost strokovnjakov ustreznih profilov, ki so običajno imeli izjemno široka pooblastila za svoje delovanje. Poleg tega pa je postala tudi naša država nenormalno tolerantna do sistematičnega kršenja predpisov, zlasti do vodstev uspešnih podjetij. Zaradi vsega tega je mladi emancipirani menedžment v veliki meri vodil podjetja po načelu, da cilj opravičuje sredstva. Le hitri in vidni uspehi so zagotavljali družbena priznanja in primeren status. Poleg tega pa so uspešna podjetja zagotavljala družbi bogate vire splošne porabe. Zato je tudi razumljiva tolerantnost države do najboljših davkoplačevalcev. Za hitre in vidne uspehe pa so bila potrebna obsežna pooblastila in ustrezni statusni simboli. Čeprav je novi emancipirani menedžment uvedel številne novosti v vodenje naših podjetij, je še vedno ostal pretežno na voluntarističnem in aktivističnem nivoju, ki ga je pogosto oplemenitil z afektiranimi poudarjenji posameznih privlačnih vidikov poslovanja npr. s priseganjem na vsemogočnost marketinga.

Reprofesionalizacija veščine vodenja

Z reformami političnega sistema smo upravičeno pričakovali, da bo nova oblast vzpostavila takšne mehanizme, ki bodo trajno preprečevali, da bi politika kadrovsko posegala v podjetja. Vendar se to ni dogodilo. Še več, priča smo tudi posameznim zahtevam iz vrst politike, da je treba rdeče direktorje nujno zamenjati. To pa so prav takšne zahteve, ki jih je čas že v enopartijskem sistemu precej povozil. Če jih bo vladajoča koalicija uresničila, bo pri kadrovanju namesto stroke ponovno uvedla načelo lojalnosti do dnevne politike.

S tem bodo vodstva podjetja prisiljena v konformizem do politike, pa četudi v poslovno škodo. Poleg tega pa bodo izpostavljena preverjanju lojalnosti z vsakokratno menjavo stranke na oblasti. Ker nobena stranka na volitvah ne more zmagati brez podpore gospodarstva, bodo vodstva podjetij izpostavljena dodatnim pritiskom s strani vladajoče stranke. Še več, stranke se bodo pričele posebej boriti za svoj vpliv v podjetjih in za dominacijo v posameznih podjetjih, čemur smo v določeni meri priča že danes.

Politiko bi bilo možno osvoboditi neposrednega vpliva na kadrovanje v podjetjih le tako, da v parlamentu s posebnim predpisom določi profesionalne kriterije za vodilne funkcije ter da določi postopke za pridobitev oziroma odvzem strokovnih certifikatov za izvajanje določenih vodstvenih funkcij, ki zahtevajo posebno državno pooblastilo. S profesionalnimi merili bi politika prek države določila vsebino, obseg in minimalni nivo strokovnih znanj, ki so potrebna, da posameznik dobi od države certifikat, da obvlada določene veščine s posameznega področja vodenja podjetja. Na ta način bi država tudi rešila problem nenormalno širokih pooblastil, ki jih glede na znanje nekontrolirano posedujejo nekateri menedžerji.

Seveda uvedba strokovnih javnih certifikatov oziroma licenc ne pomeni tudi obveze, da podjetja zaposlujejo na vodilnih mestih le posameznike, ki take javne certifikate imajo. Podjetja ostajajo svobodna pri odločitvah o zaposlovanju svojih vodilnih strokovnjakov. Dobila pa bi s tem možnost, da interna pooblastila s posameznega področja poslovanja prenesejo na strokovnjake, ki bi imeli preverjena znanja, oz. ki bi imeli o tem ustrezne certifikate. Ob morebitni zlorabi pooblastila bi podjetja imela možnost, da takšnim posameznikom pooblastilo odvzamejo. Istočasno pa bi jim bil na osnovi določenih postopkov odvzet tudi javni strokovni certifikat. S tem bi jim bila odvzeti pravica in možnost, da izvajajo takšna strokovno vodstvena dela, oz. jih bodo lahko izvajali le za tiste, ki strokovnega certifikata ne bodo zahtevali.

Čeprav morajo podjetja ostati povsem avtonomna pri kadrovanju svojega vodstva, bi bila z uvedbo javnih strokovnih certifikatov zaradi zahtev svojih partnerjev pogosto prisiljena, da angažirajo vodilne strokovnjake s certifikati. Bistvo javnega strokovnega certifikata zato ni izguba avtonomnosti pri kadrovanju oz. državna prisila, pač s strani države dana možnost, da od poslovnega partnerja zaradi zavarovanja lastnih interesov zahtevam poslovanje prek posameznikov, ki imajo to strokovno potrdilo oz. prek strokovnih profesionalcev. S tem bi bila odgovornost povsem personificirana na osnovi strokovno profesionalnih meril. Še več, z reprofesionalizacijo vodenja bi omogočili, da bi poslovni odnosi temeljili na vzajemni odgovornosti vseh partnerjev, kar pomeni, da bi moj uspeh pomenil osnovo uspeha mojega poslovnega partnerja in da bo omogočena profesionalna varnost, da so ravnanja mojega poslovnega partnerja tudi v mojo korist.

Z reprofesionalizacijo vodenja podjetij bi lahko menedžment trajno osamosvojili od politike. Istočasno pa bi politiki omogočili, da konstruktivno vpliva na kvaliteto vodenja in da sodeljuje pri oblikovanju temeljnih vrednostnih in moralnih postavk za izvajanje vodstvenih funkcij.

Za dosego zgoraj navedenih ciljev reprofesionalizacije veščin vodenja bi bilo koristno sprejeti ustrezen predpis o postopkih za pridobivanje in odvzemanje javnih strokovnih certifikatov ter pooblastiti ustrezno inštitucijo, ki bi te funkcije izvajala. Tak predpis bi lahko pomenil tudi osnovo za kodeks poslovne etike in morale, ki bi temeljila izključno na strokovnih merilih ne pa na lojalnosti do politike. S tem bi trajno izločili politiko iz kadrovanja v gospodarstvu in tudi omogočili samostojen, na stroki temelječ razvoj poslovne etike ter morale.

Dr. Miroslav Odar

MADŽARSKI PROGRAM PRIVATIZACIJE

Množičen napad na državno lastnino

Madžarska vlada je pripravila 1. strokovni osnutek triletnega programa oživljanja podjetništva, reforme lastnine in privatizacije. Konec septembra je bil predložen v parlamentarno obravnavo.

Cilj programa privatizacije madžarske vlade je ustvarjati lastninske, podjetniške in organizacijske oblike in razmere, ki so se izoblikovale v razvitih tržnih gospodarstvih. Preoblikovanje lastninske strukture in ustvarjanje novega podjetništva sta paralelna procesa. Osnovno načelo je, da država predaja del lastnine nepreklicno in brez plačila (toda ne brez bremen) pokojninskemu skladu in lokalnim upravam. Ostali akterji gospodarstva lahko pridejo do lastnine z nakupom ali z najemanjem in s sprejemanjem bremen, vezanih na lastnino.

Vlada se opredeljuje za načelo splošnega prevzemanja javnega dolga (bremena). Sprejemanje načela splošnega prevzema oziroma razdelitve javnih bremen vključuje obenem pravilo, da ni možnosti za fizično vrnitev bivše lastnine. Vlada je s pomočjo domačih in zunanjih strokovnjakov proučila pravne in finančne možnosti za vrnitev tovarn, obratovalnic in delavnic, trgovin, lokalov, najemniških stavb in hiš. Ugotovila je, da bi fizična vrnitev (reprivatizacija) sprožila obujanje preteklosti in »pomiritve« s preteklostjo po večletnih sodnih procesih, kar bi močno zadrževalo družbo in gospodarstvo v prizadevanjih, da se čim hitreje ustanovi moderne tržne inštitucije in vključi v Evropsko skupnost. Zunanje finančne inštitucije, vodilne finančne skupine za investiranje in zunanje vlade bi ob širši reprivatizaciji odklonilno reagirale na takšno preobrazbo madžarske družbe, saj bi retroaktivno postala negotova dosedanja vlaganja in izoblikovani sistemi poslovnih povezav. Namesto reprivatizacije vlada ponuja delno odškodnino v obliki vrednostnih papirjev za nakup nove lastnine. S tem so dane možnosti posameznikom za utemeljitev nove eksistence in za izoblikovanje lastninskih in podjetniških življenjskih razmer.

V razvitih tržnih gospodarstvih pokojninski skladi spadajo med najmočnejše lastninske inštitucije. Premoženje skladov nudi kritje za izplačilo pokojnin in za opravljanje drugih finančnih storitev. Pri oblikovanju samostojnega in panožno organiziranega sistema pokojninskega sklada država prenaša nanj z enkratnim dejanjem in brez povračila okoli 100 milijard forintov. To premoženje bo sestavljeno iz državnih podjetij, nepremičnin in vrednostnih papirjev. Nadaljnji prenos premoženja v okviru privatizacije bo urejen s posebnim zakonom.

Naslednja značilnost razvitih tržnih gospodarstev je, da je pomemben delež podjetniškega in zlasti neprofitnega premoženja v lasti javnih fondacij oziroma skladov. S tem je zagotovljena samostojnost te lastnine, pa tudi njeno izkoriščanje za javne potrebe. Prenos državnega premoženja na fondacije bo možen le tako, da se v istem razmerju zmanjšajo proračunska sredstva za posamezne naloge javnih potreb. Pobudo za postopek prenosa daje ustanova, ki opravlja takšno nalogo, v imenu države pa urejuje razmerja Državna premoženjska agencija.

Mednarodna praksa razvoja lastnine kaže, da grejo 2/3 do 4/5 lastnine v podjetniškem sektorju posameznega nacionalnega gospodarstva skozi pokojninske sklade, zavarovalnice, finančna združenja za naložbe oziroma skozi velike inštitucionalne naložbenike. Za njimi stojijo ostale finančne skupine oziroma sami državljani.

Strategija in izvajanje privatizacije

Strategija privatizacije predpostavlja, da bo istočasno z več strani mnogo udeležencev množično pričelo proces privatizacije državne lastnine. Stališče države je v tem postopku jasno: učinkovitost gospodarstva kot celote zagotavlja večja zainteresiranost v podjetniškem sektorju, zato pa so potrebni novi lastniki, nove oblike organiziranosti in delovanja. Udeleženci privatizacije so država kot spodbujevalka s svojim programom, z agencijo za premoženje in z ostalimi vladnimi organi; državno podjetje s svojim programom privatizacije; in končno podjetnik vlagatelj, ki prijavi svoj interes za določeno državno podjetje ali del tega podjetja, da ga reorganizira ali najame. Posebno področje privatizacije je preoblikovanje nedržavnih podjetij v družbe oziroma v delniške družbe. V tem procesu se z dajanjem delnic na trg pridobivajo novi lastniki in nov kapital.

V prvi fazi privatizacije, ki jo sproži država, se privatizirajo državna maloprodajna trgovska mreža, gostinstvo in storitve po posebnem zakonu. V teh sektorjih je podjetniški organizem le pravno enoten, z gospodarskega vidika pa ne, resnične enote podjetništva so trgovine in druge notranje enote. Del teh je v zadnjih letih praktično že postal samostojen tako, da so jih pogodbeno ali najemniško prevzeli delovodje. Velik problem v okviru spontane privatizacije je, da so trgovske in storitvene organizacije svoje premoženje prenesle (rešile) v družbe, nekatera podjetja pa so zamenjala premoženje z obveznicami, ki niso v sorazmerju s premoženjem. S tem da so podjetja prenesla, prodala svoje premoženje pod prometno vrednostjo gospodarskim družbam, so precej oškodovala državo. Zakon o privatizaciji bo urejal tudi področje spontane privatizacije, brez veljavnosti za nazaj, za najbolj očitne primere pa bodo ustanovili parlamentarne komisije, oziroma bodo naložili ustanovitelju, da prouči privatizacijo in po potrebi sproži postopek za zaščito državnega premoženja.

Naslednji krog privatizacije na pobudo države je izvedba t.i. Prvega privatizacijskega programa. V okviru tega se privatizira 20 do 30 firm s stabilno finančno situacijo, za katera se zanimajo domači in tuji naložbeniki. Pri tem želi vlada pridobiti določene izkušnje, zato v ožji izbor pridejo podjetja, za katera se uporabljajo zelo različne privatizacijske tehnike. Privatizacijske tehnike so naslednje:

– javni razpis, v katerem so določeni pogoji udeležbe, začetna cena, bremena in pogoji za izrabo premoženja;

– tajni razpis za posebej izbrane udeležence z željo, da ne pride državno prmoženje v last neznanih naložbenikov;

– dvigovanje kapitala, kjer ostane velikost državnega premoženja nespremenjena, njegovo razmerje do celote pa se zmanjša, predvsem v industrijskih podjetjih, kjer potrebujejo svež kapital za razvoj;

– javna vnovčitev delnic na borzi s predpogojem, da se podjetje pred tem preoblikuje v delniško družbo, pri čemer so zagotovljeni še drugi pogoji (predstavitev bilanc prejšnjih let, cenitev premoženja, izdelava prospekta itd).

Tretji krog privatizacije na pobodo države je dajanje majhnih in srednjih državnih podjetij v pogodbeno obratovanje, v najem, v leasing in v druge podjetniške oblike. Prvi korak je, da posamezne notranje enote večjih horizontalnih državnih velepodjetij oddajajo v pogodbeno obratovanje zunanjim podjetnikom. Ob uspešnem delu podjetnik lahko odkupi državno premoženje.

V letih 1991 do 1993 bodo 3 do 4-krat letno pripravljeni razpisi za 40 do 60 podjetij, tako da bo ob koncu triletnega vladnega programa privatiziranih 500 do 600 pretežno večjih državnih podjetij, kar pomeni tretjino državnega premoženja.

Finančni viri privatizacije

Osnovno finančno načelo privatizacije je, da se prihodki od privatizacije povežejo z odplačilom državnega dolga. Za državni dolg v višini 1300 milijard forintov in zunanji dolg v višini 20 milijard dolarjev je kritje državno premoženje, zato je smotrno usmerjati prihodke od privatizacije v takšnem razmerju, kot je razmerje med državnim premoženjem in državnim dolgom.

Za množičen in hiter potek privatizacije in po odkupu državnega premoženja je podjetnikom potrebno zagotoviti ugodna finančna posojila kot vir za podjetniško dejavnost brez posebnih garancij, ki bi bremenile zasebno lastnino. V ta namen bo vlada kmalu razglasila novi vir »privatizacijskega posojila«, ki bo ob 25-odstotni udeležbi na razpolago kot neomejeno posojilo glede višine vira. Ustanovi se finančni sklad, ki bo prilagojen pogojem nemškega eksistenčnega sklada za posojilo podjetnikom z ugodnimi obrestmi. Eksistenčni sklad bo zapolnjen z nemškim in madžarskim kapitalom in bo večinoma kreditiral na novo začeto malo podjetništvo.

Vlada bo s privatizacijo začela uvajati nove privatizacijske obveznice, ki dajejo državljanom možnost za realno varčevanje nad inflacijsko stopnjo. Privatizacijska obveznica je vrednostni papir, ki se lahko uporablja le za nakup premoženja v okviru privatizacije in ga je treba obvezno porabiti v petih letih po nakupu. Proračunski prihodek od prodaje obveznic namenja država delno za postopno napajanje eksistenčnega sklada, delno za odplačilo državnega dolga.

Celotno premoženje države je delno nacionalna dediščina, delno akumulacija, ostalo je zunanje posojilo, nemalo pa je rezultat dela delavcev v podjetjih. Izhajajoč iz tega in v skladu z načelom pravičnosti vlada sproža program delavskega delničarstva. Delavci državnih podjetij lahko postanejo delničarji, delnice bodo lahko kupili s posojilom z ugodnimi obrestmi in popustom. Na ta način bodo delavci sposobni delno ali v celoti odkupiti podjetja. Ta program zajema predvsem tisti krog podjetij, v katerihh sta imela bistveni vpliv intelektualno delo in manualna spretnost zaposlenih in je od tega odvisna tudi bodoča uspešnost podjetja. Celotni odkup pa verjetno pride v poštev za ožji krog predvsem projektantskih, storitvenih firm ali obratov lahke industrije. Za nakup delnic program predpisuje tudi lastno denarno udeležbo, zaradi krepitve lastninske motivacije. Kjer delavci ne bodo v celoti odkupili podjetja in ko se ta preoblikuje v delniško družbo, bodo delavci lahko odkupili največ 10 do 20% delnic s popustom in obročnim odplačevanjem oziroma s posojilom z ugodno obrestno mero.

Ob izteku triletnega obdobja vladnega programa bo število delničarskih lastnikov v madžarskem gospodarstvu naraslo na več sto tisoč. To pomeni, da bo ob uspešni privatizaciji razmerje delničarjev doseglo nemško in avstrijsko (5 do 7% prebivalstva), ne bo pa se približevalo švedskemu, angleškemu ali ameriškemu razmerju (20 do 30%).

Menijo, da bo ob ugodnih in stabilnih političnih in gospodarskih razmerah znašal tuj kapital v različnih oblikah vlaganja letno 1,5 milijarde dolarjev in ga je možno šteti v celoti kot realen zunanji vir privatizacije. Upoštevajoč druga posojila, pomoči in podpore vlada meni, da bo možno v prvi polovici devetdesetih let znižati delež državnega premoženja pod 40% (sedanji delež je 90%), s tem da bo tudi preostali del začasnega državnega premoženja deloval po podjetniških pravilih; za tisti del, ki bo dokončno ostal državno premoženje, pa se uvedejo moderni upravljalsko-vodstveni prijemi.

Jože Konc

DENARNA POLITIKA

Pred likvidnostnim polomom?

Svet guvernerjev NBJ je pred kratkim sprejel vrsto ukrepov, s katerimi naj bi čim prej zajezili preveč izdatno napajanje podjetij z bančnim denarjem brez zdrave podlage in tako po tej strani prispevali tudi k uravnoteženju denarnih tokov. Vendar je največ pripomb slišati zaradi nekaterih nedoslednosti ukrepov – tako med drugim spet grozi velika nelikvidnost v gospodarstvu in bankah, če se bojo v resnici držale omejitev.

Kaj je kdaj bolje, kaj pa slabše, je v takih razmerah zelo negotovo napovedovati. Denarna politika naj bi resda bila eden od stebrov Markovićevega gospodarskega programa, ki pa se je začel dokaj kmalu sesedati. Poznavalci pravijo, da je najmanj, kar je mogoče očitati osrednji denarni oblasti, prav to, da spet zamuja. Svoje ukrepe je namreč pripravila tudi na podlagi že zastarelih podatkov, kar po mnenju nekaterih pomeni, da bi razmere zato terjale drugačno ravnanje. Resnica bo očitno spet nekje v sredini, saj se zdaj pritožujejo kar vsi. Celo kmetje (oz. območja, kjer jih je največ) se pritožujejo, da je kreditna politika do njih še kar naprej mačehovska, pa četudi je selektivno kreditiranje na tem področju še naprej najbolj izdatno. Več kot štiri milijarde dinarjev najbolj poceni kreditov prav za kmetijsko področje pa je na primer zadeva, ki zelo buri duhove tam, kjer imajo manj kmetov. Torej tudi pri nas. Predvsem pa gre v tem primeru za staro in še vedno nerazčiščeno vprašanje, kdo naj zavre selektivno kreditiranje prek Narodne banke Jugoslavije in njej podrejene poslovne banke in kdo naj v tem primeru poskrbi za kakšno drugačno pomoč prizadetim. Očitno pa še niso mogli razplesti tega vozla, saj se sicer zdaj ne bi ponavljale enake pripombe kot vsa leta doslej. Spomnimo se lahko na čas, ko je bilo že glasno in jasno rečeno, da selektivnih kreditov pri nas ne bodo več zagotovaljali nikomur, pač pa naj ustrezno nadomestilo zanje priskrbi kar zvezni proračun (recimo za regresiranje dela obresti ipd.).

Zdajšnje omejitve na denarnem področju so seveda večplastne in jih je mogoče ocenjevati z več izhodišč. Odločilno je seveda, kako kje občutijo te probleme. Gotovo jih na primer v Sloveniji zaznavamo drugače kot kje drugje, zato so na primer v Narodni banki Slovenije do marsičesa na tem področju zdaj bolj nejevoljni, kot so kje drugje.

V Narodni banki Slovenije med drugim pravijo, da je projekcija denarne politike za zadnje četrtletje kombinacija ukrepov, ki bi jih po vsebini lahko razdelili na tri sklope. Prvi se nanaša na delno izboljšanje položaja bank, saj so se nekoliko zmanjšali stroški, ki jih imajo z obvezno izločeno obvezno rezervo (vpliv povečanja eskontne stopnje s 14 na 25 odstotkov ob večjem deležu v primerjavi z eskontno stopnjo za obrestovanje obvezne rezerve). Drugi sklop se nanaša na zaostritev uravnavanja dinarske likvidnosti bank, medtem ko gre pri tretjem za ukrepe, ki so sicer povezani z uravnavanjem količine denarja v obtoku in na novo postavljeno rastjo neto domače aktive vseh bank za 19,5 odstotka. NBS je ukrepom, ki so povezani s prvima dvema sklopoma, pritrdila, medtem ko je pri stvareh, ki vplivajo na likvidnost, mnogo bolj zadržana, oz. nekaterim ukrepom sploh nasprotuje. In kot povedo, so imeli pri tem vsaj dva načelna razloga: ti ukrepi so namreč do nekaterih (gre pa nedvomno tudi za banke v Sloveniji) izrazito diskriminatorni, zdi pa se jim tudi, da bodo nekateri denarni agregati tudi v zadnjem četrtletju preseženi enako kot že v tretjem.

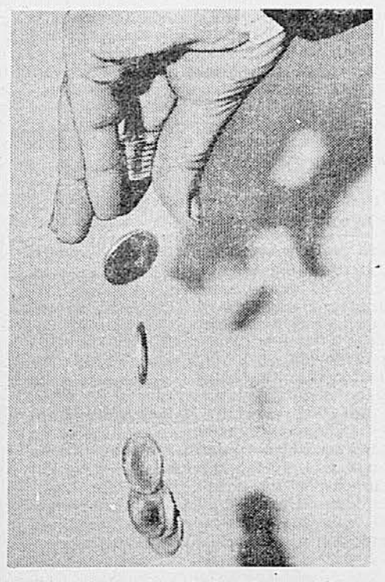
Kot trdijo v NBS, naj bi bila denarna politika raje selektivna upoštevaje boniteto posameznе banke, ne pa glede na določen namen in s tem tudi po različnih regijah različno. Taka denarna politika bi bila po njihovem tudi pravičnejša in narodnogospodarsko uspešna, medtem ko izsiljeno selektivno kreditiranje kar naprej spodbuja k prerazdeljevanju finančne akumulacije v Jugoslaviji. V tem primeru gre namreč za večje obremenjevanje tistih bank, v katerih gospodarijo predvsem z zbranim denarjem. Te se zato tudi slabše odrežejo kot tiste, ki so utemeljene predvsem s tem, da izkoriščajo posojila iz primarne emisije. Gre pa tudi za prerazdeljevanje dohodka, ki spremlja tako selektivno kreditiranje. Posojila iz primarne emisije so namreč veliko cenejša kot druga, predvsem pa so tam obrestne mere res vseskozi pod inflacijskimi stopnjami. Toda denar, s katerim napajajo ta posojila, izvira v glavnem iz obvezne rezerve, ki je na drugi strani bankam le v denarno breme.

Glede na pričakovane učinke novih ukrepov – ti so medtem že začeli delovati – je razumljiv tudi strah pred posledicami neugodnih gibanj v bankah in z njimi povezanim gospodarstvom. Resda so marsikje, preporsto povedano, s svojimi posojili pretiravali, toda očitno je velika tudi druga nevarnost: da denarni tokovi prej ali slej popolnoma presahnejo. Menda se še ni zgodilo tako kot minuli teden, ko je v petek popoldne sklicala pogovor z novinarji celo guvernerka Narodne banke Slovenije Milica Ozbič in napovedala mračne čase, če se nekatere stvari vendarle ne bodo hitreje uredile. V NBS namreč po dnevnih podatkih o likvidnosti bank vidijo, da je celoten jugoslovanski bančni sistem v veliki krizi in da slovenske banke pri tem niso nič na boljšem. Tudi v Sloveniji se namreč lahko hitro zgodi, da marsikje ne bodo mogli izplačati niti plač, če si bodo morali zanje izposojati denar v bankah. Vprašanje je tudi, kako naj ukrepajo v centralni banki, če že zdaj vedo, da bankam ne bo lahko ali pa sploh ne bodo mogle izvajati odlokov in drugih zapovedi na denarnem področju. K vsemu pa seveda dodatno prispeva pospešeno nadaljevanje spreminjanja dinarjev v devize in selitev obojega iz banke v nogavice in sefe (celo ti so menda že vsi oddani, čeprav niti niso tako poceni, kot nam pravijo v bankah).

V Narodni banki Slovenije ob teh ukrepih sveta guvernerjev pravijo, da imajo sami v tem organu en sam glas in da ni nujno, da glasuje enako kot drugi. Tudi tokrat, pravijo, da se niso strinjali z vsemi ukrepi. Predvsem so se zavzemali, da se bistveno zmanjša selektivno kreditiranje oz. da se ga sploh odpravi. Pri tem pa že zaradi drugačnih interesov po Jugoslaviji niso mogli uspeti. V ozadju naših pomislekov, kot dodajajo v NBS, je predvsem to, da gre v bistvu za diskriminatorno politiko.

V NBS vedo, da se bo likvidnostni položaj v bankah zelo zaostril, to pa lahko povzroči, da se banke sploh ne bodo mogle držati ostrih monetarnih določil. To na drugi strani povezujejo s posledicami deviznih transakcij v naših bankah v zadnjem obdobju. Kot razlagajo v NBS, gre le za na prvi pogled nerazumljivo zadevo: žiro račune bank polni predvsem denar občanov, in če začne ta denar odtekati, se praznijo torej tudi žiro računi bank. Medtem ko je pred časom naš dinar iskal predvsem blago na trgu in je zato uhajal iz bank, se je vseeno vrtel v bančnem sistemu, je zdaj položaj drugačen: dinar se pretaplja v devize, devize pa ostajajo večinoma doma, se pravi zunaj obtoka. Zaradi tega je ogrožena tudi dinarska likvidnost bank.

Guvernerka NBS Milica Ozbič dodaja, da gre za zelo resno zadevo, vendar v NBS sami ne vedo, kaj naj naredijo. Vedo le, da nima pomena pozivati ljudi, naj prenehajo dvigovati svoj denar, saj to ne bi veliko zaleglo. Vsekakor se utegne po njenem mnenju zgoditi, da bo bankam preprosto zmanjkalo denarja za kreditiranje gospodarstva, prav tako pa ni jasno, koliko časa bodo tudi same likvidnostno zdržale zdajšnje zahteve občanov po devizah. Če namreč kdo prinese v banko svoje dinarje in zanje kupi devize, je za banko nevtralen posel; je pa povsem drugače, če devize kupi z denarjem, ki ga je poprej imel shranjenega v banki. In zdaj se nam očitno dogaja prav to. Banka namreč kupi devize na trgu, zanje da dobljene dinarje, njej pa se dinarska likvidnost s tem seveda zmanjšuje. Jasno pa je, da bo lahko posredovala (posodila) naprej le toliko denarja, kot ga bo imela v svojih depozitih. Podobno je seveda tudi tedaj, ko dvigamo le devizne vloge, saj tudi to zmanjšuje bančno likvidnost. Spet namreč lahko govorimo o posledicah pretirane odvisnosti bank od sredstev prebivalstva, na kar v NBS večkrat opozarjajo, saj je njihov delež v vsem bančnem denarju izjemno visok. Zato so naše banke še toliko bolj občutljive glede dvigovanja hranilnih vlog. Delež depozitov prebivalstva v naših bankah namreč presega dve tretjini vseh depozitov, pa tudi med vsemi bančnimi viri je ta delež izjemno visok, saj se suče med 20 in 30 odstotki. Vsekakor lahko pričakujemo, da bodo banke začele od gospodarstva zahtevati, naj jim hitreje vrne posojila, da bodo lahko denar spet posojale tudi za druge namene. Pri tem se ni mogoče pretirano zanašati, češ da mora biti v bankah veliko denarja, saj je resnica dokaj prozaična: ta denar je praktično v celoti posojen gospodarstvu, medtem ko je znano, da so posojila prebivalstvu v velikem nesorazmerju z njegovimi vlogami v bankah. Znano je tudi, da so v bankah začasno odpravili kreditiranje občanov na nekaterih področjih, denimo za plačilo prometnega davka ali carine.

Položaj je nedvomno precej zapleten in ga na hitro gotovo ne bo mogoče urediti. Zato so tudi posledice lahko precej hujše, kot se nam zdi na prvi pogled. Kaj pomeni, denimo, preplah med občani glede deviz in varnosti njihovih vlog, dobro vidimo te dni tudi pred bančnimi okenci. Toda ali se lahko zaplete tako zelo, da se bo finančni krog povsem zaprl, je že drugo vprašanje, na katero ne vedo dokončnega odgovora niti v Narodni banki Slovenije niti verjetno v poslovnih bankah, ki te dni te probleme najbolj občutijo. Vsi skupaj lahko ugotovimo le to, da če bodo denarni tokovi še naprej taki – znano pa je, da se medsebojnemu plačevanju obveznosti oz. terjatev v sili odpovedujejo že tudi številna slovenska podjetja, bodo zapleti še večji. Milica Ozbič temu slikovito pravi, češ da se ne da izogniti posledicam, če en potoček odteka drugam in se zato struga prazni. Prav to pa se nam zdaj očitno dogaja v vsej svoji resnosti.

Napovedi za naslednje bližnje obdobje so kajpak precej negotove, še posebej, ker je likvidnostni položaj enako slab v vsej državi. V najslabšem primeru bi se nam utegnilo zgoditi, da pride do popolnega zastoja pri plačevanju terjatev, kar bi seveda povzročilo hude posledice. Likvidnostnega poloma gospodarstva si zato raje ne želimo.

Stojan Žitko

NOVI PURITANCI

Tudi to je Amerika

Na očiščevalni sodobni grmadi sežigajo dandanašnje salemske čarovnice, ki jih je dala družba permisivnosti, seksa in narkomanije.

New York, kino Paris pred hotelom Plaza, na vogalu Oseminpetdesete in Pete ulice. Dolga vrsta samih belcev čaka na vstopnice za film Whita Stillmana **Metropolitan.** Zgodba pripoveduje o skupini fantov in deklet iz newyorške visoke družbe. Stanujejo na Park Avenue, dobivajo se na staromodnih plesih za **débutantes,** poslušajo evergreene, zaplešejo kvečjemu kakšen čačača, oblačijo se pri Brook's Brothers, stanovanjska oprema je takšna kot v starih številkah revij **Harper's Bazaar** ali **House and Gardens.** Dialog v filmu je skoraj nerazumljiv za ljudi, ki ne pripadajo privilegiranim družbenim plastem, živečim na Park Avenue in njeni bližini. V njih se čuti snobizem **Now Yorkerja,** Ivy League, imenitnih dekliških kolidžev. Nad skupino ne lebdi prostaški parfum velikih znamk, marveč blago dišeča vodica doktorja Harrisa. Razen revnejšega prijatelja, črne ovce v družbi, nihče ne nosi oblek iz butikov, ki so že nekaj časa status in simbol jare gospode in **pusherjev.** To je svet UHB, **upper haute bourgeoisie,** kot pravi eden izmed junakov v filmu. Ta mladina z izjemo enega ne pije žganih pijač, marveč le velike kozarce ledenega san pellegrina (»Nocoj sem zvrnila vase preveč vode,« pravi neko dekle na koncu zabave za rojstni dan.) Videti je, kot da so mamila milje in milje daleč od teh bledikavih salonov na Park Avenue. Nosijo samo **drop out** z italijanskim suknjičem in frak. V kuhinji je videti zelenjavo in naravno hrano. Od drznih avtorjev prebirajo kvečjemu Fouriera in Saint-Simona. Raje kot Trumana Capota imajo Leva Tolstoja. Na dolgo in široko razpravljajo o moralizmu Jane Austen, o njeni viziji zakonske zveze, o strogih izpitih iz moralnih vedenjskih predpisov. Nekdanje lepe manire, za katere **melting pot** sploh ne ve več, so pretirano obvezne. V vsem filmu je videti en sam poljub.

Metropolitan je že **cult movie** novih puritancev, premožnih belcev iz srednjih in višjih razredov, ki so siti obleganja drugih kultur in ki so pripravljeni odločno braniti po eni strani dobre stare čase in po drugi strani novo treznost. Zavzemajo se za tiste verske in moralne vrednote, ki so jih v Novo Anglijo prinesli utemeljitelji Amerike.

Vse, kar je belo, anglosaško, protestantsko in tradicionalno, je dobilo novo vrednost. Na zahodni obali, predvsem pa v Washingtonu in New Yorku, ne gori več ogenj ničevosti, marveč en sam velikanski puritanski kres, nova »odrešilna« salemska grmada, na kateri se žgejo dandanašnje salemske čarovnice: permisivna kultura, prestopništvo vseh vrst, glasba, afro-rap-rock, politična miselnost tretjega sveta, prostaška razuzdanost, homoseksualska kultura, mamila, alkohol, **junk food,** tobak, lahka in težka mamila. Z moralo in etiko, nestrpnostjo do izprijenosti in s kulturnim izročilom, trdno stoječim bogastvom in lepimi manirami, se gradi zaščitni zid, obramba pred uniformiranostjo, manjšinami, pokvarjenosti, grdemu vedenju, holesterolu.

Gre za novi puritanizem, ki je bil deležen nenavadno kritične naslovnice v sicer dokaj strpnem **Economistu.** Takole piše angleški tednik: »Amerike se polašča konformistična tiranija večine, nestrpnost do sleherne ekscentričnosti.«

Vendar ima novi puritanizem tudi svoj obraz: v glavnem stanovalcu Bele hiše, v sodnikih vrhovnega sodišča, ki so večinoma konservativci, v celi vrsti profesorjev na Princetonu, Harvardu, Yalu, Columbii, v uvodničarjih, kakršen je George F. Will, in esejistih, kakršna sta John Casson (»Robatost in uglajenost, manire v mestni Ameriki 19. stoletja«) in Alfred Balk (»Mit ameriškega zatona«). Kdor hoče biti pravi novi puritanec, mora biti ne le izredno strog v reševanju lastnega telesa in okolja, marveč mora tudi izjemno spoštovati lastnega duha in tradicijo. Novi ameriški sen o trdnem zdravju, o življenju brez holesterola in drugih strupenih snovi, mora spremljati stari mit o svobodi o varnosti in spoštovanju. Strpnost se ne sme mešati z upravičevanjem arbitrarnega in napadanjem na splošno moralo, s pravili igre, ki so jih postavili utemeljitelji Amerike. Novi puritanci mislijo, da ameriška država ne bi smela zapraviti niti centa za podpiranje nekaterih umetnostnih dejavnosti, ki so v popolnem nasprotju s starimi moralnimi normami. Vse, kar poziva k prestopništvu in nasilju in grehu, bi moralo biti »kaznovano« ali vsaj »nepodpirano«. Javni ljudje bi morali biti zgled za skupnost ter imuni za napake in sume. Torej sta sramota in prezir namenjena atlantskemu katoliškemu škofu Eugenu Marinu, ki je imel ljubezensko razmerje z redovnico Vicki Long; torej je treba izžvižgati igralko Roseanne Barr, ki kot častna gostja na basebalski tekmi začne pljuvati kot igralci, brž ko je konec državne himne; torej je treba zaničevati Madonno, ki jo je glasnik novih puritancev **The New Republic** razglasil za »duhovno dedinjo Barnumovega cirkusa, Brunhildo, ki se postavlja v zanosne poze svete Terezije«.

Za pokvarjence ni denarja

Novi puritanizem že nekaj mesecev pritiska na NEA, National Endowment for the Arts), ki daje denar umetnikom in muzejem. Najprej so puritanci v Washingtonu preprečili razstavo fotografa Mapplethorpa, orgijo zadnjic in mišičastih golih teles, nato pa so v zadnjih tednih nastopili proti drugim umetnikom, tako da so izgubili podporo. Niti dolarja več ne bodo dali igralki Karen Finley, ki je od leta 1984 dobivala denar za svojo predstavo **Wee keep our victim ready,** ker so jo obtožili žalitve dobrega okusa in pameti. Sredi predstave je Finleyeva začela jokati, slekla se je, tako da je obdržala na sebi le hlačke in črn modrc, med prsi si je zlivala želatino, kar naj bi pomenilo polivanje s spermo, v vagino si je skušala stlačiti krompir, s čimer »naj bi pokazala svoj agresivni feminizem«, kot je zapisal konservativni David Gergen v tedniku **U. S. News and World Report.** Tudi za priljubljenega komika Andrewa Dicea Claya, nekakšnega današnjega Lennyja Brucea, kmalu ne bo več denarja. Puritancem niso všeč njegovi izzivalno nespodobni monologi.

Konec julija se je George F. Will v **Newsweeku** lotil tistih »radikalcev«, ki so branili rapovsko skupino 2 Live Crew. V juniju je bil novi album te črnske skupine **As nasty as they wanna be** zaplenjen, ker je tako ukazal sodnik v Fort Lauderdalu na Floridi. Po njegovem mnenju je v pesmih preveč mamil, nasilja, seksa in kletev. Will je zapisal, da je imel sodnik čisto prav. Najslavnejši ameriški glasbenik, belec Bruce Springsteen, pa meni, da cenzorji nimajo prav. Pa čeprav 2 Live Crew pojejo v svojih pesmih: »Uživala boš, ko ti bomo s prsti raztrgali p . . . Bruhala boš, ko ti bomo stlačili k . . . v usta.«

George in Barbara

Will pravi, da je mogoče imelo v ušesih takšno lepo rapovsko glasbo tistih šest temnopoltih fantov, ki so 19. aprila 1989 v Central Parku posilili spodobno mlado bleko, staro 30 let, stanujočo na Park Avenue, zaposleno kot **merchant banker** pri Salomon Brothers. Žrtev se je ukvarjala z joggingom, ko so rablji planili nanjo, jo posilili, jo pretepli z opekami in železnimi cevmi, nato pa golo pustili pod drevesom. Ko je bil pred kratkim proces na newyorškem sodišču, so črnski odvetniki, črnske radijska postaje kot WLIB, črnski tedniki kot **Amsterdam** divje napadli ubogo tekačico. »Kurba, kaj pa si počela sama v parku?« so v sodni dvorani kričale matere posiljevalcev. Na procesu je bruhnilo na dan vse silno sovraštvo manjšin, namenjeno premožnim belcem, pripadnikom WASP. V Washingtonu, v sodni dvorani, v kateri se je črnski župan Marion Bary moral braniti obtožbe, da je kokainoman in kadilec cracka, je v zraku visela nestrpnost belih neopuritancev, namenjena manjšinam in njihovi pregrešnosti, njihovim prestopniškim vrednotam, ki utegnejo spodkopati svete zakone domovine. **Melting pot,** mešanje ras, ki so ga še včeraj povzdigovali kot enega stebrov novega sveta, zdaj pogosto velja za nevarnost. In nevarnost so celo filmi črnskih intelektualcev, kakršen je **Mo Better Blues** Spika Leeja, ki so ga pred kratkim začeli predvajati in ki so ga obtožili rasizma.

Vse preveč kultur, pogostoma konfliktnih in alternativnih, je obdajalo in slabilo ameriško moralo. Za konservativne belce je junak, kakršen je Barry, simbol pokvarjenosti. Za liberalne belce je človek, kakršen je Spike Lee, vendarle problem. **Village Voice** piše: »Filozofsko vzeto je kulturni nacionalist našega časa, ki proizvaja zabavo, temelječo na črnski glasbi.«

Seveda je čisto drugačen kot nadvse zmerni George Bush, patriarh velike družine, garač, ki je vsako nedeljo pri maši in ki vsak trenutek lahko citira sveto pismo ali Thomasa Jeffersona. Sally Quinn, avtorica dela **Regrets only** in stroga kronistka gibanja New Puritan, pravi: »To so dolgočasni ljudje, ki ne marajo lahkomiselnosti, so nekoliko pusti, bežijo pred seksom, grozno jih je strah bolezni, radi bi večno živeli, da bi uživali v lastni uspešnosti, ne marajo, da jih motijo težave drugih ljudi, hočejo živeti v svetu, v katerega se nihče preveč ne vmešava in ne vsiljuje. Natanko tako kot Bush.«

Mladi igralci v **Metropolitanu** se smehljajo kot predsednik, dekleta pa nosijo rumene jopice za golf iz šetlanda, ki so tako zelo všeč **first lady** Barbari.

Carlo Rossella Panorama, Milano

INTEGRACIJA RAZVOJNO PRIZADETIH

Strah pred drugačnimi

V posebnih razmerah in inštitucijah razvojno prizadeti otroci in mladostniki dokončajo osemletko, priučijo ali izučijo ali si pridobijo navade, ki naj bi jim pomagale pri osamosvajanju. Problematično je, da se s tem oddaljujejo od končnega cilja – da bi zaživeli v normalnem okolju.

Od 18. do 20. oktobra 1990 bo Ljubljana gostila defektologe oziroma specialne pedagoge iz vseh dežel Skupnosti Alpe–Jadran, pa tudi številne strokovnjake iz drugih evropskih držav. Pedagoška akademija v Ljubljani skupaj z Društvom defektologov Slovenije prireja posvet na temo družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varnost razvojno motenih otrok in mladostnikov s poudarkom na integraciji, alternativah in inovacijah. Pričakujemo prek 400 udeležencev iz Slovenije, Hrvatske in zamejstva.

Na posvetu so izpostavljene tri teme: integracija, alternative in inovacije. Med njimi je nedvomno najbolj aktualna in hkrati izpostavljena, konfliktna in sporna tema integracije. Integracija razvojno prizadetih otrok in mladostnikov in tudi odraslih v normalno okolje, – v normalno šolo, v internate, v podjetja, v klube in društva, v družino in sosesko. Največ bomo na posvetu razpravljali o šolski integraciji.

To je občutljiva, konfliktna tema. Za integracijo se danes po svetu in pri nas mnogi zelo zavzeto zavzemajo, drugi ji prav tako zavzeto nasprotujejo. Zagovorniki integracije so dostikrat starši prizadetih, pa tudi sami razvojno prizadeti. Še zlasti telesno invalidni so bili v zadnjih petnajstih letih v razvitem svetu zelo zagnani pri iskanju možnosti vključevanja v normalno socialno okolje. Integracijska gibanja podpirajo politiki, ki vidijo v razvojno prizadetih nezanemarljivo, največkrat doslej politično indiferentno množico volilcev. Integracijska gibanja podpirajo tudi različna humanitarna društva, združenja in strokovnjaki, ki bi jih lahko na splošno označili kot alternativce.

Nasprotujejo pa ji pogosto pedagogi v osnovnih in srednjih šolah, ki se ne čutijo kos problemom, ki bi se lahko v integriranih razredih pojavili. Tudi ne vedo, kako bi integracijska prizadevanja uskladili s storilnostno naravnano, tekmovalno in prestižno šolo, ki postaja vse bolj selektivna in daje prednost nadarjenim, in ne razvojno prizadetim učencem. Nasprotujejo ji tudi defektologi, saj se jim z integracijskimi gibanji podira sistem, ki so ga z veliko zavzetostjo in trudom ustvarjalnosti nekaj zadnjih desetletij. Nasprotujejo ji tudi politiki, ker se bojijo dodatnih zahtev za financiranje, pa tudi strokovnjaki, ki poznajo šolo, njene pomanjkljivosti, predsodke in strah javnosti zlasti pred huje razvojno prizadetimi.

Vsekakor dovolj razlogov za konfliktnost teme, čeprav dileme, še posebej med strokovnjaki, niso razumljive. Z ustavo in zakoni namreč v vsem razvitem svetu zagotavljajo vsem otrokom ne glede na njihovo različnost enake pravice. Tudi razvojno prizadetim. Ko pošiljamo le otroke v posebne zavode in šole, utemeljujejo to z njihovo pravico, da si pridobijo osnovnošolsko ali srednješolsko izobrazbo (pod posebnimi pogoji), da se deloma ali v celoti usposobijo za delo oziroma za poklic (pod posebnimi pogoji), da se deloma ali v celoti usposobijo za življenje (zopet pod posebnimi pogoji). Končni cilj je torej delna ali popolna integracija. Problematično pri tem je, da v posebnih razmerah in v posebnih inštitucijah razvojno prizadeti otroci in mladostniki največkrat dokončajo osemletko, se priučijo ali izučijo ali pa si pridobijo veščine in navade, ki naj bi jim pomagale pri osamosvajanju, vse bolj pa se oddaljujejo od končnega cilja: da bi se vključili in zaživeli v normalnem okolju. Dolgoletno, segregirano življenje v inštituciji pušča posledice; razvojno prizadeti postajajo socialni invalidi lažje ali težje stopnje. Zavzemanje za segregirano obravnavanje v imenu končnega cilja – integracije je spričo današnjega poznavanja negativnih posledic inštitucionalnega obravnavanja sprenevedanje in licemerstvo. Seveda pa to ne pomeni, da bi lahko kar vse vrste in stopnje razvojno prizadetih vključili v normalne šole in v normalno socialno okolje. Prizadetost nekaterih je tako huda, da potrebujejo stalno zdravniško pomoč in nego ali pa stalno socialno in tudi pedagoško pomoč. Dostikrat vsega, kar huje prizadet otrok ali mladostnik potrebuje, ni mogoče zagotoviti nikjer drugod bolj kvalitetno kot v specializirani ustanovi. V takih primerih si ne moremo postavljati integracijskih ciljev. Umakniti se morajo ciljem preživetja, ne več socialne, pač pa osebnostne integracije.

Tako razmišlja Evropa, posebej razviti del Evrope zadnjih dvajset let. Pri tem so nekatere države ukrepale bolj, druge pa manj rigorozno. Italija je na primer že konec 60. let ukinila vse specializirane inštitucije, težje prizadetim pa priznava pravico do osebnega spremljevalca. Pa ne le spremljevalca, pač pa tudi strokovno nego in pomoč na domu, če se izkaže za potrebno, in to doživljenjsko. Nemčija išče in preizkuša integracijske šolske modele. Nizozemska in Švica razvijata celo vrsto različnih alternativ klasičnim zavodskim rešitvam. Največ so na tem področju storile skandinavske dežele. Za vzhodne države v glavnem nimamo verodostojnih podatkov. Dostopni podatki za Romunijo pa so prav grozljivi.

In kako je pri nas? V Sloveniji se nam vsaj inštitucij ni treba sramovati. Premalo pa smo prožni pri iskanju novih, alternativnih in bolj diferenciranih oblik obravnavanja. Preveč se oklepamo zastarelih in preživelih konceptov in modelov ter zato integracijska gibanja sprejemamo preveč previdno in s preveč distance.

Pričakujemo, da bomo na posvetu v Ljubljani dobili dovolj informacij in pobud za intenzivnejše in bolj zavzeto reševanje teh problemov. Vendar imamo našim zamejskim zagotovnikom tudi kaj pokazati pri teoretičnem snovanju, pri iskanju in preizkušanju novih pristopov in modelov. Tudi dosedanje obravnavanje razvojno prizadetih in družbena skrb zanje sta lahko vredna posebne pozornosti, saj pri tem nismo zaostajali in ne zaostajamo za visoko razvitimi evropskimi državami, pa čeprav nismo nikoli imeli dovolj denarja, da bi se lahko hitro prilagajali novim tokovom. Pričakujemo tudi, da bo posvet priložnost, da pridemo iz anonimnosti in vzbudimo nekaj več zanimanja pri družbeno političnih dejavnikih, ki so razvojno prizadete doslej obravnavali bolj ali manj kot marginalno skupino oziroma področje.

Ker pa je integracija čustveno obarvana tema, bi nemara ne bi bilo prav, če bi vlada oziroma pristojne oblasti sprejele integracijo v nacionalne programe kot prednostno nalogo. Lahko bi se zgodilo, da bi v praksi preživelim rešitvam nadeli le nove nalepke in da bi inštitucije dokazovale, kako se že od nekdaj zavzemajo za integracijske ideje in da jih vnašajo in so jih vnašale v svoje operativne koncepte. Ali pa bi se lahko prizadeti postavljali v odprt obrambni položaj. Češ da je integracija zgrešena usmeritev in bi ji odkrito nasprotovali. In prav to bi se lahko kaj hitro izkazalo kot resnično, če bi pri uvajanju integracijskih idej in modelov hiteli, poenostavljali in ne bi prej ali vsaj hkrati ustvarjali primernih kadrovskih razmer, oblikovali diferenciranih didaktičnih modelov, izposlovali drugačnih normativov v šoli itd. To bi bil preveč tvegan množičen poseg in bi se lahko izrodil, kot se je to do neke mere zgodilo italijanskemu modelu. Zato bi lahko pristojne (šolske) oblasti priporočile in sprejele v programe in usmeritve integracijo, kot dolgoročnejšo opcijo. V začetnih fazah bi jo bilo treba vzpodbujati s preizkušanjem različnih že znanih in tudi novih, originalnih modelov, metod in pristopov, utemeljenih z znanstvenim raziskovanjem in operativnimi projekti. Zavzemamo se vendarle, da bi bila integracija sestavina politike šolskih oblasti, toda ne v obliki klasičnih, administrativno določevalnih, unitarnih ukrepov.

Vinko Skalar

Z ADRIO NA NORDKAPP (konec)

Ustavljati in fotografirati – »zabranjeno je«

Oh, saj ni res, pa je: pred vojaško pametjo človek tudi na skrajnem evropskem severu nima miru. Na obeh straneh ceste postavljeni tabli v angleškem in norveškem jeziku (kaj pa vohuni, vas vprašam, ki ne znajo norveško in angleško) sporočata, da je turistične gostoljubnosti konec.

Popotniku, ki se brezskrbno pelje od Lakselva ob fjordu Porsanger proti Karasjoku ob finski meji in ki ne ve, da tu poteka obrambna črta pakta Nato, seveda ne pride niti na kraj pameti, da bi se ustavljal ter v ozki in pusti dolini fotografiral prazno (navidezno?) gorovje na obeh straneh ceste. Šele strogo sporočilo ga zdrami, da napne oči, če bi se dalo opaziti kaj prepovedanega. Tisti namreč, ki niso slučajni popotniki, tako že vse vedo in se jim ni treba ustavljati in fotografirati. Toliko pa tudi navadni smrtniki vemo o sredstvih sodobne tehnike in elektronike, zaradi katere strogo varovane vojaške skrivnosti sploh niso več skrivnosti.

Kljub temu je treba zapisati v dobro Norvežanom, da se do svoje ((vojaško) mogočne sosede, s katero si delijo Vzhodno morje in nanjo mejijo v pokrajini Finnmark, vedejo na moč miroljubno. Če se namreč peljete proti sovjetski meji, ne boste videli nobenih protitankovskih ovir, nobenih utrdb, še vojakov in graničarjev ne, samo kakšen osamljen Laponec vas bo začudeno gledal če se niste morda izgubili. Na meji je karavla. To je vse.

Na drugi strani meje je zadeva seveda popolnoma drugačna. Pravijo, da je polotok Kola največje vojaško oporišče na svetu. V 5-kilometrski obmejni pas ne sme vstopiti nihče, pred prvim mestom (Nikel) je še danes trojna ograja z električnim tokom. Björn se je pred tremi leti kot gost sovjetskih oblasti peljal z vlakom iz Nikla v Murmansk (ki ima približno toliko prebivalcev kot Oslo). Čeprav ni daleč, se je vozil vso noč, vlak se je pogosto ustavljal, da so vedno znova pregledovali prostore in osebne dokumente potnikov. Na polotoku Kola živi milijon prebivalcev – v primerjavi s 75.000, kolikor jih premore vsa pokrajina Finnmark. Razen vojaških oporišč sta tu še dva ogromna kombinata za proizvodnjo niklja, zaradi njiju je dobršen del pokrajine na severu Norveške, Švedske in Finske uničen, drevje posušeno in zemlja zastrupljena. Pred nekaj meseci so se zato tri skandinavske države dogovorile s Sovjetsko zvezo, da bodo za oba kombinata zagotovile sodobnejšo tehnologijo, da bi tako preprečile nadaljnje pustošenje ozemlja. Sicer pa je Murmansk tudi pristanišče sovjetske severne ribiške flote in središče velikanske ribje industrije.

Središče udarne vojaške moči v primeru strateškega spopada

Zunanjepolitični inštitut v Oslu je leta 1986 objavil študijo na podlagi fotografskih posnetkov, ki so jih napravili s civilnih satelitov. S pomočjo teh posnetkov so odkrili celo neko letališče in podmorniško oporišče, ki vojaškim krogom dotlej sploh nista bili znani. Kot je zapisano, je sleherni zaliv in sleherni fjord med Murmanskim in norveško mejo utrjeno vojaško oporišče. Skupaj so na tem območju našteli:

– oporišče strateških raket z jedrskimi konicami,

– devet podmorniških oporišč, med njimi dve za jedrske strateške podmornice,

– devet velikih pristanišč za bojno ladjevje,

– dvaindvajset letališč za reaktivne lovce,

– osemnajst manjših letališč,

– dva protiraketna radarska sistema,

– sedemdeset izstrelišč zračne obrambe,

– na območju Murmanskega je stacionirana celotna sovjetska severna flota in dve tretjini vseh jedrskih podmornic.

Kljub tej pošastni vojaški moči ni na norveški strani začuda skoraj nikakršnega strahu pred Sovjetsko zvezo. Morda prispeva k temu tudi dejstvo, da se nista državi nikoli doslej vojskovali. Torej ni »prastrahu« zaradi slabih zgodovinskih izkušenj. In kot se sliši paradoksalno, je vendarle res, da kolikor bliže prihajate sovjetsko-norveški meji, toliko bolj naravna se zdi ljudem ruska soseščina na drugi strani. Zanesljivo ni nepomembno tudi sovjetsko prizadevanje, da bi bilo na obmejnem območju čim manj napetosti; zato sta na Kolu nameščeni le dve sovjetski diviziji, kar je premalo za invazijo, ki bi lahko ogrozila Norveško.

Previdnost zaradi bridkih izkušenj druge svetovne vojne

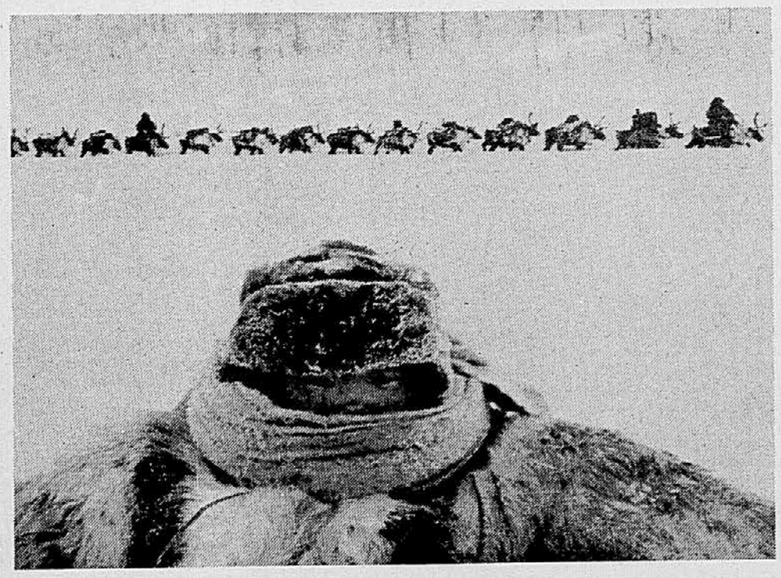
Med prvo svetovno vojno je bila Norveška nevtralna. Med drugo je bila napadena, zasedena in po improviziranem zavezniškem izkrcanju ter kratkotrajni vojaški pomoči prepuščena na milost in nemilost okupatorju. Poučena s temi bridkimi izkušnjami je vlada spoznala, da mora biti zunanja vojaška pomoč organizirana veliko bolj učinkovito, če naj bo vredno, da se nanjo zanašajo. Zato so se leta 1949 poskušali v Karlstadu dogovoriti o skandinavski obrambni zvezi, s katero pa zaradi švedske nevtralnosti ni bilo nič. Kmalu zatem je Norveška (podobno kot Danska) sprejela ponujeni dežnik pakta Nato. Petinšestdeset odstotkov to vojaško zvezo Norvežanov odobrava. Na Norveškem ozemlju ni ameriških oporišč niti jedrskega orožja.

Pusta, ozka in navidezno zapuščena dolina, po kateri se peljemo in kjer je prepovedano ustavljanje in fotografiranje, sodi torej v sklop prve obrambne črte vojaških sil pakta Nato. Vojaški strategi menijo, da ravninskega dela pokrajine na vzhodu ni mogoče zavarovati pred vdorom večjih tankovskih enot, zato se lahko tam ustavljate, kjer hočete, fotografirate, kar hočete, se postavljate na glavo, če vam je všeč, v tehle hribih, kjer bi se komaj lahko peljala vštric dva tanka in kjer imajo menda vse ceste in vse mostove podminirane, vrhove pa prevrtane in vanje vkopane utrdbe, ki jih sicer ni nikjer videti, a najbrž so, pa imajo prvo besedo pamet generalov – tudi v miru.

Čeprav je zapisano, da Norveška v miru predvsem zbira informacije za Nato, prestreza s svojimi radarji in prisluškovalnimi napravami gibanja na nebu in z verigo sonarnih naprav v morju odkriva tihotapljenje podmornic ter z vsakodnevnim letalskim patruljiranjem do Barentskega morja nadzoruje mejno območje, bi ob morebitnem vojaškem spopadu prevzelo poveljstvo nad norveško vojsko poveljstvo pakta Nato ter na tej prvi bojni črti skušalo zadržati napadalca. Ker se človek ne upa prevzeti odgovornosti, da bi z nepremišljenim ustavljanjem ali celo fotografiranjem uničil strateški pomen Norveške za obrambo Evrope, se peljemo torej poslušno naprej. Počuti pa se človek vendarle nekam čudno znano.

Pozdravljena dežela Jana Sibeliusa!

O Finnmarki in o Laponcih bi se dalo napisati dolga poglavja, pa ne iz perspektive laponskega etnografskega muzeja v Karasjoku – čeprav je ganljivo lepo urejen in ves prežet z nekakšnim zadovoljstvom, da je tako lepo poskrbljeno za identiteto izumirajočega ljudstva – marveč z vidika neprimerno otožnejše vsakdanje stvarnosti, kot jo popotnik videva oziroma ima priložnost, da ob poti po drobcih spoznava. Celovit prikaz je še toliko težavnejši, ker se kljub deklariranim uradnim politikam usoda tega ljudstva kaže različno na Norveškem, različno na Švedskem in spet drugače na Finskem. O tistem delu nacionalne manjšine, ki živi v Sovjetski zvezi, se pa tako komajda kaj ve.

Kot se ob prihodu na Norveško nismo mogli na meji pozdraviti z nobenim uradnim državnim organom, tako tudi ob izhodu ne moremo nikomur reči adijo. Šele na finski strani pokaže carinik nekaj malega zanimanja, ko vpraša, če imajo gospodje kaj za prijaviti. Ponudimo potne liste, a samo zmaje z glavo, češ, da ga ne zanimajo. Potem mu pogled obstane na zlatem grbu na rdečih platnicah in v trenutku je poln radovednosti in uradne prizadevnosti. Vse skrbno prebere, potem z zadržano vljudnostjo knjižice vrne. Če bi še salutiral, bi ga človek iz hvaležnosti poljubil.

Potem se ob cesti vrstijo gozdovi in gozdovi in gozdovi. Sama piškava drevesca, tanka in vsa malo nagnjena v smer, kamor piha veter. Začenjamo se spraševati, odkod Sibeliusu navdih o mogočnih gozdovih, ki vejejo iz njegove Finlandije. Človek bi jim najraje poslal pošteno pokljuško smreko, da bi videli, kaj je pravo drevo. Pozneje, na jugu dežele, smo se sicer lahko prepričali, da to ni potrebno, ampak do tja je tale trenutek še daleč. Prevrnjeni in polomljeni leseni vetrobrani ob cesti kažejo, da pošteno piha, kadar zapiha, in drugič, da se obnavljanj lotevajo po nekem sistematičnem voznem redu. Ograde so namreč vse na tleh ali pa vse stojijo obnovljene. Podobno se človek ne more načuditi, da so v dolžini sto in sto kilometrov gozdovi tako temeljito očiščeni, polomljena debla odžagana na poldrugi meter nad tlemi in lepo zložena na kupe. Saj to je nemogoče, si rečemo, nikjer človeka, nikjer naselja, nikjer hiše, kdo vendar opravlja vse to. Radovednost nas nažene, da ustavimo in gremo raziskovat. Odgovor je kmalu tu: sistematično čiščenje je le kozmetika, ki ne seže dlje kot nekaj deset metrov v globino bo cesti. Še enkrat se ustavimo in se čudimo: sredi divjine stoji majhen moder šotorček. Človeka pa nikjer nobenega, ne uro vožnje prej, ne uro vožnje pozneje. Zagonetna je tale Finska.

V Rovaniemiju se poslovimo od polarnega kroga. Veliki arhitekt Alvaro Aalto se mora zahvaliti Nemcem, ki so pred umikom popolnoma porušili in požgali tudi to mesto, da ga je lahko na to po vojni obnovil po svoji zamisli. V mestu gremo ležat na obrežje reke, kamor prihajajo v opoldanskem odmoru meščani, peš in s kolesi, slečejo srajco in ležejo v travo ali sedejo na velike granitne skale ob vodi. Po polurnem počitku se spet odpeljejo.

Ampak še prej se ustavimo v Božičkovem uradu; Božičkov urad je v nakupovalnem središču, nekaj kilometrov pred Rovaniemijem, kjer turisti kupujejo vse leto, domačini pa predvsem pred prazniki. V tej sodobni, izrazito finski arhitekturi, ki jo plemenitita les, skromnost, izvirnost in funkcionalnost, so pošta, banka, informacijski urad, restavracija, kavarnica in množica butikov, v njih pa pravzaprav vse, kar lahko Finska ponudi vrednega za trg široke porabe. Prvič po dolgem času naletimo na izdelke laponske ljudske umetnosti, ki so izdelani organizirano po osnutkih znanih laponskih umetnikov. Razlika med ljudsko obrtjo Laponcev na Švedskem in na Norveškem – kjer je prepuščeno posamezniku, da napravi, kar pač zmore, in ponudi, naprodaj tistemu, ki se pač ustavi ob njegovem zabojniku ali šotoru ob samotni cesti – ter industrijsko organiziranostjo izdelovanja in prodaje na Finskem je približno takšna, kot je razlika med prodajo lectovih src na vaški stojnici in ponudbo v dobri galeriji ali butiku.

Še malo tingl-tangla za slovo

Kot rečeno, ima v posebnem oddelku nakupovalnega središča svoj urad tudi Božiček. Pa da ne bi kdo pomislil, da so mu ga dodelili iz hvaležnosti, ker za uspešno trgovanje posoja svoje ime. Nikakor, za svoj vsakdanji kruh se mora pošteno preznojiti (v dobesednem pomenu besede), ko se ves dan razkazuje v debelem kožuhu in rdeči kučmi na glavi, se za nekaj finskih mark fotografira z otroci v naročju, podpisuje kartice, zbira naslove in poveljuje krdelu prikupnih Božičkovih hostes.

Nekoliko vstran v gozdiču stoji velik laponski šotor, v njem vas za nekaj deset finskih mark krstijo, za malo več mark pa dobite zraven še diplomo kot spomin na dan, ko ste spet prestopili mejo polarnega kroga. Z Mojco stopimo noter (po načelu, kamor je šel bik, naj gre še štrik). V šotoru je mračno. Na ognjišču sredi šotora gori ogenj, okrog njega so z jelenjimi kožami pokrite klopi. Imenitno se zabavamo. Šaljivec v laponski noši s še kar znosno angleščino vodi obred in nas širokogrudno prisili, da brez plačila tudi odrasli sodelujemo pri krstu. Pove, da mu je znano, da ima vsakdo maslo na glavi in da nas bo zato očistil nečiste krvi ter vseh slabih dejanj. Izza pasu potegne lovski nož in ga začne brusiti. Medtem ko sklonjenih glav slonimo na klopi, natrese za vrat malo ledu; potem nariše na čelo z ogljem znamenje, kjer bodo zrasli rogovi, kajti po smrti bomo vsi postali severni jeleni (največ, kar se v teh krajih po smrti da doseči) in obljubi, da nam bo zelo lepo, ker bomo vsi v njegovi čredi in bo dobro skrbel za nas itd. itd. . . . Kako malo je naposled treba, da posel teče in da se ljudje zabavajo!

V nekdanji, zdaj samo še spominski baraki so fotografije slavnih osebnosti, ki so v Rovaniemiju prestopile polarni krog. Jasno, da sta med njimi Tito in Jovanka pa še gospa Indira Gandhi, da o nepogrešljivem in na vseh koncih sveta prisotnem B. Lyndonu Johnsonu sploh ne govorimo. Ja ja, so bili pa res povsod zraven. No, zdaj smo še mi tu. Samo fotografira nas nihče za zgodovinsko dokumentacijo. Vrednost obiskov pač pada. Časi se spreminjajo. Z razvojem množičnega turizma se je tudi tu uveljavilo načelo; majhne ribe, dobre ribe.

Milan Maver

ŽIVLJENJE IN SMRT LEONARDA BERNSTEINA

Glasba kot vera, mistika, magija

Thomas Mann je napisal nekaj čudovitih strani o glasbi v Čarobni gori in Dr. Faustu. V Kontrapunktu življenja je Aldous Huxley pisal o Beethovnu in v Groteskнem plesu o Mozartu. Morda so prav ti avtorji in dela prepričali skladatelja in dirigenta Leonarda Bernsteina, da je poizkušal v svojih televizijskih oddajah gledalcem in poslušalcem osvetliti težko vprašanje, kaj glasba pomeni.

V svoji knjigi Srečne ure ob glasbi (1959) se je vprašal, ali se z golimi besedami sploh da opisati čudež, ki tiči v zaporedni vrsti not in v njihovi notranji skladnosti, ali nas besede lahko prepričajo o tem, da se morajo te note glasiti tako in nič drugače? »Četudi prisegamo na naš razum – na meji tega mističnega sveta se moramo ustaviti. Pri tem pa nikakor ni pretirano, da govorimo o mistiki ali celo magiji. Kdor ljubi umetnost, ne more biti agnostik, če je iskren. Ljubezen do glasbe je vera, kakorkoli se že izmikamo in obračamo.«

In najbrž je prav tu ključ do Bernsteinovega fascinantnega glasbenega in življenjskega uspeha: glasba kot vera, mistika in magija, pred katerimi naše spoznanje odpove. Poizkušamo prodreti vanj z znanstvenimi pripomočki in glasbo izraziti z zakoni fizike, akustike, matematike in formalne logike, empirizma in teleološke metode. Bernstein pravi, da so »magična« vprašanja vedno brez odgovora. »Stotine tém v isti obliki ali v različnostih te oblike si lahko izmislimo, toda le ena ali dve bosta zares lepi.«

Spominja se, kako je njegov nekdanji profesor Birkhoff na Harvardski univerzi objavil teorijo o estetskem merjenju, o matematičnem sistemu, s katerim naj bi se dala meriti lepota vsake umetnine. Njegov učenec (Bernstein) je takoj dojel, da je ta metoda obsojena na neuspeh. Vprašanja, ki si jih je z vso doslednostjo zastavljal, so ga vedno znova prepričevala o subjektivnosti in relativnosti meril in človekovega odzivanja na estetske pojave. O glasbi zares lahko kaj povemo le tako, da jo ustvarjamo.

Zgodba o upadanju ustvarjalnosti

V glasbenikovem življenju bo prav gotovo še dolgo vzbujala raziskovalno zanimanje biografov natančnejša podoba njegovega odnosa do družine, zlasti žene. Leta 1951 se je poročil s čilsko-ameriško igralko Felicio Montealegre Cohn in imel z njo dve hčerki in sina, vendar jo je še pred njeno smrtjo leta 1978 zapustil spričo nagnjenja do moških. Kot je ugotovila Joan Peyser v svoji monografiji o Bernsteinu, glasbenikova biseksualnost v opravljivih glasbenih krogih ni bila neznana. Homoseksualca sta bila tudi skladatelj Aaron Copland in dirigent Dimitri Mitropoulos. Toda kaj ima to skupnega z umetnostjo? Kako dolg bi bil seznam, če bi našteli vse umetnike s sifilisom ali tiste, ki so obiskovali prostitutke ali bili homoseksualci, kot na primer Čajkovski? Pravi problem ni v seciranju njegovega zasebnega življenja, ampak v upadanju njegove ustvarjalne moči. Bernstein je bil gotovo tako velik dirigent in kompleksna umetniška osebnost, da se je zavedal, kako malo je pravzaprav kot skladatelj napisal v primerjavi z velikimi imeni, katerih dela je intepretiral. Biografinja Peyser v svoji knjigi pravi, da je za dirigentskim pultom začenjal s svojimi otožnimi tempi in pretiranimi gestami postajati parodija samega sebe. Kot skladatelj pa je zapravil briljantno priložnost z West Side Story in baletom Fancy Free, kasnejša dela pa da so v bistvu priča o skladateljski tragediji. Nekaj malega bo kar res.

Bernstein se je o svojem odnosu do žene Felicie leta 1979 nekoliko podrobneje izpovedal Heleni Matheopoulos v njunih pariških pogovorih. Tedaj se je s posebno intimno refleksijo spominjal praznovanja svoje šestdesetletnice s koncertom v Washingtonu. Prišli so prijatelji: Yehudi Menuhin, Lauren Bacall, André Previn, Slava Rostropovič... Aaron Copland je dirigiral zadnji stavek njegove simfonije Jeremiah z mezzosopranistko Christo Ludwig kot solistko. Bernstein se je spominjal, kako je sam z največjim trudom dirigiral en stavek Beethovnovega Trojnega koncerta. Na smrt utrujen. Bilo je septembra 1978, nekaj mesecev po ženini smrti (16. junija).

Matheopoulosovi je pripovedoval, kako je decembra 1978 z otroki, sestro in prijateljem svojega sina odpotoval na Jamajko za božične počitnice. 16. decembra, natanko šest mesecev po ženini smrti, se je prvič dodobra naspal.

Prebujenje na Jamajki

»Pred tem sem trpel za popolno nespečnostjo, ki ti ne dovoli, da bi delal, te ovira celo pri branju. Ne veš, kaj bi dolgo v noč počel s svojim telesom; imaš napete mišice in te po vsem telesu srbi. Podnevi pa sem spal; tako sem bežal pred življenjem. Obsedala me je misel na Felicio in tlačil me je občutek krivde... Ali sem na neki način bil odgovoren? Kako lahko znanost, medicina izključi možnost, da raka spodbudi kakšno globoko notranje trpljenje, velik stres kot posledica emotivnih doživetij?« Bernstein se ni mogel potolažiti in zdravniki so ga zaman prepričevali, naj opusti takšna razmišljanja. Da, toda dokazov ni niti o nasprotnem. »Nikoli ne bom mogel opisati, kakšna destruktivna občutja povzroči zavest krivde.« Je tedaj bolj trpel zaradi svojih spolnih nagnjenj, ker je zapustil ženo, zaradi strahu, da bi se »vse izvedelo«? Je bila njegova žena res »najlepša, najbolj plemenita, najbolj simpatična in najbolj inteligentna«, kot je trdil. Podrobnosti njunega resničnega intimnega razmerja najbrž ne bodo nikoli pojasnjene do konca. Po ženini smrti se je zatekel k psihologom in psihiatrom. Vse zaman. Natančno šest mesecev zatem se je na Jamajki prebudil »osvobojen« in zdrav. Sam je pripovedoval, kako je za praznike popival in plesal dolgo v noč... Kasneje se je spraševal, zakaj se je to dogajalo samo takrat, in menda so mu prijatelji skušali to razložiti s pomočjo astrologije, sam se je bolj nagibal k mnenju, da si je šestmesečno žalovanje nekako vtisnil v podzavest, in ko je čas minil, je bilo trpljenja konec.

V Umetnosti dirigiranja je nadrobno analiziral zgodovino dirigiranja in hkrati pojasnil svoj dirigentski nazor. Če je Mendelssohn videl svojo nalogo v preciznem podajanju partiture z uporabo taktirke, je bil Wagner prepričan, da je dirigent le tisti, ki ob lastnem vživetju v partituro oživi glasbo s svojim poustvarjalnim impulzom. V križanju teh dveh naziranj se, po Bernsteinovem mnenju, začenja zgodovina dirigiranja. Mendelssohn je utemeljitelj tako imenovane »elegantne« formalne, Richard Wagner pa »emocionalne« šole dirigiranja, dejansko pa sestavljata umetnost dirigiranja obe strani; apolinična in dionizična. Idealni dirigent združuje obe plati v sintezo, toda samo izreden muzik je lahko velik dirigent.

Igranje na glasbenike

»Dirigent nima svojega glasbila; ne igra kakor glasbenik in ne poje kakor pevec, temveč je njegovo »glasbilo« sto človeških glasbil. Vsak od njih je izšolan glasbenik, vsak s svojo poustvarjalno voljo in s predstavo o glasbeni interpretaciji. Na te glasbenike naj bi torej dirigent »igral«. Vodil naj bi jih, da bi igrali kakor en sam človek. Zato mora imeti velikansko avtoriteto, da sploh ne omenjam psiholoških sposobnosti, ki jih potrebuje za ravnanje s tako veliko skupino ljudi. V glasbenih zadevah mora imeti znanje, katerega obseg si težko predstavljamo. Imeti mora veliko razumevanje za globlji pomen glasbe in kar skrivnostno zmožnost in sugestivno moč za sporočanje svojih zamisli. Kdor ima vse to, je zgleden dirigent,« pravi Bernstein.

Ali je ena izmed skrivnosti njegovega uspeha tudi v rigoroznosti samega študija, poznavanja del? Zahteval je natančno poznavanje partiture, vsega, kar je zapisano. Znana je njegova analiza začetka Brahmsove Prve simfonije, v kateri ima samo prvi takt v partituri petinpetdeset not, ki jih igra sto glasbenikov. Vse to mora dirigent poznati, predno ima pravico stopiti pred orkester. In to je le en takt med 1260 takti te simfonije.

Morda je tako izjemno uspel kot dirigent, ker se je vedno zavedal, da je glavna zahteva in pogoj dirigenta, da je do skladatelja ponižen, ves njegov trud in ves zunanji bliščnjegovega početja pa posvečeni temu, kar je hotel povedati skladatelj? S tem pa je dirigent posvečen glasbeni umetnosti sámi, kar je edini razlog za njegov obstoj.

Foto: Joco Žnidaršič

Kdor se je srečeval z Leonardom Bernsteinom, je moral priznati, koliko presenečenj je povzročal spričo svojega nekonvencionalnega in neformalnega vedenja, nepredvidljivosti, fantastičnih hipnih domislic (v vzhodnem Berlinu se je ob devetih zvečer spomnil, da bi šel rad v muzej in takoj so »alarmirali« celotno muzejsko vodstvo in mu ustregli), potegavščin, zamujanja »sestankov«, hkrati pa je znal v trenutku z vsakomer, tudi neznancem, prisrčno komunicirati. Za vsakega svojega glasbenika je našel pet minut, samo zanj in njegove osebne probleme.

Poslušalec na dnu duše

Kakšni so bili Bernesteinovi vtisi ob njegovih velikih izvedbah del?

»Po interpretacijah, ki jih imam sam za dobre, mora miniti nekaj minut, da se spomnim, kje sem: v kateri dvorani ali gledališču – ali kdo sem. Ob aplavzih se nepričakovano začenjam zavedati, da se moram prikloniti. To je huda izkušnja, a hkrati čudovita; neke vrste ekstaza, ki bi jo lahko primerjal z izgubo zavesti. Ne obstajaš več! Neki tip ekstaze, ustrezen trenutkom skladateljevega ustvarjanja ali trenutkom, ko ga prevzame navdih.«

»Ko pa komponiram, živim povsem drugačno življenje,« pravi skladatelj »zato, ker sem povsem sam; nikomur ne odgovarjam in dolgo časa nikogar ne vidim. Toda na dnu duše je vedno potencialen poslušalec. Imam nekakšen nedoločen vtis, da mi dejstvo, da sem tudi skladatelj, daje drugačne izkušnje pri dirigiranju, kot jih lahko imajo drugi dirigenti. Ne zaradi tega, ker bi morda bolje razumel glasbo. Prepričan sem, da so nekateri dirigenti z večjo analitično močjo, kot jo imam sam. Toda moja sposobnost, ne to ni prava beseda, moja nuja, da se identificiram s skladateljem, je tako avtomatična, da mi njegov stil postane takoj jasen. Medtem ko drugi dirigenti poizkušajo hvaliti zvok svojega velikega orkestra, sem sam prepričan, da se motijo. Zvok je en sam – skladateljev.«

Kako je Bernstein študiral partiture?

»V pravem pomenu besede je vsaka partitura nova vsakokrat, ko jo začenjaš študirati. Tako se mi je zgodilo, da sem se lotil ponovnega branja Beethovnove Devete simfonije že kakšnih petdesetič, in sem si dejal, da ji bom posvetil največ eno uro po večerji za osvežitev spomina, predno bom legel v posteljo. In kaj se je zgodilo? Pol ure zatem sem bil še vedno na drugi strani in ob dveh zjutraj pri Adagiu; kot da bi strmel v zvezde, ker sem v partituri odkril neskončno novih stvari. Težko si je predstavljati, koliko novega lahko odkriješ pri Beethovnu... Študirati partituro ne pomeni naučiti se jo na pamet, ampak analizirati razvoj, tok glasbe na način, na kakršen se uresničuje, in če je delo vredno, se ga avtomatično naučiš na pamet. Potem ko analiziraš strukturo in odnose vsakega posameznega dela do celote, začenjaš znova... To je neskončen proces in bolj kot je delo močno, bolj ga študiraš.«

Kako se skladatelj in dirigent v eni osebi srečujeta za dirigentskim pultom?

»Dejstvo, da sem skladatelj, me, ko sem za dirigentskim pultom, spontano zapelje, da bi poudaril te svoje kvalitete, se pravi, da bi dirigiral kot skladatelj; skladatelj slehernega dela, tako vsaj upam. In prav tako me dejstvo, da sem dirigent, vodi k temu, da skladam kot dirigent in namenjam kar največ pozornosti problemom izvedbe...«

Kot je Leonard Bernstein nekoč pojasnjeval, zakaj svojega izjemnega talenta ni usmeril samo k eni umetnosti, je med drugim dejal: »Življenje nisem hotel preživeti kot Toscanini tako da bi študiral in vedno znova proučeval istih petdeset glasbenih del. To bi me ubilo. Želel sem si dirigirati, želel sem igrati klavir, želel sem pisati simfonično glasbo, skladati opere in musicale. Želel sem biti to, kar sem, življenje preživeti v čudežnem svetu glasbe, raznovrstne in vseobsegajoče...

Marijan Zlobec

PRED SVETOVNIM OBLIKOVALSKIM KONGRESOM

Dobrohotna umetnost lepote

Lee Sung Man je svetovno znano ime na področju oblikovanja. Živi in dela v Seulu v Južni Koreji. Začel je izdajati mesečnik Design Journal in tednik Design Gazette; pri obeh opravlja odgovorne funkcije.

Diplomirali ste v Seulu, delali v ZDA. Kakšna je bistvena razlika med ameriškim in azijskim razmišljanjem o vlogi in pomenu designa?

Ameriško oblikovanje poudarja znanstvenost, spodbuja pa tudi pragmatizem in razvoj tehnologije. Moderno oblikovalsko umetnost postavlja v komercialni okvir in ni toliko naklonjeno tradicionalni umetnosti ali rokodelski spretnosti, ki je značilna za umetno obrt. Azijsko oblikovanje pa daje, podobna kot evropsko, prednost tradicionalnemu odnosu med človekom in okoljem.

Kako uspeva Aziji združevati tradicijo s tradicijami drugih dežel?

Čeprav je Azija še pred dvajsetimi leti capljala v razvoju na področju oblikovanja zaradi prevladovanja lokalnih in tradicionalnih posebnosti, išče sedaj kreativnejše oblike razvoja, in to s kombiniranjem odlik iz tradicije in moderne tehnologije. Mislim, da se bo moderna tehnologija na račun tradicije še okrepila.

V čem je danes univerzalnost oblikovanja – je to zaradi ekonomske prisile ali je to že oblikovan univerzalni estetski in funckionalni vzorec »svetovne vasi«?

Prepričan sem, da oblikovanje zajema oba vidika – sredstvo za preživetje, ki zadovoljuje dejanske želje, in ideološko sredstvo, ki uresničuje mentalno estetiko. Prednost enega pred drugim je odvisna od tega, kakšen pomen pripisujemo regionalnim kulturnim in ekonomskim vidikom. Azija se je nagibala k prvemu vidiku zaradi inferiornega ekonomskega položaja v primerjavi z Zahodom, toda sedaj se Zahodu približujemo, kar je pač posledica bolje ekonomske stabilnosti.

Južna Koreja je v svojem strmem gospodarskem vzponu dokaj občutljiva do oblikovanja. Kakšni vzgibi se torej botrovali ustanovitvi mesečnika Design Journal?

Od leta 1960 je korejsko oblikovanje vidno napredovalo, ker so ga spodbujale ekonomska rast, izobraževalna vnema in prebujajoča se nova tehnologija. Revijo sem ustanovil zaradi teh osnov in v želji, da bi svet postal lepši in svetlejši, če ga bo mogoče združiti in če bo mogoče oblikovalska sporočila z vsega sveta posredovati zainteresiranim. Tako lahko oblikovalci drug drugemu posredujejo svoje dosežke, vsi skupaj pa javnosti to, kar potrebujemo v vsakdanjem življenju. Revija omogoča pretok znanja, raziskovalnih dosežkov, okusov, tradicij in kultur.

Kako korejska industrija sprejema revijo in kakšni so odzivi iz drugih okolij, saj vidimo iz pisem, ki jih objavljate, da je tudi zelo velik individualni odziv?

Odkar sem ustanovil Design Journal, se držim tega pravila: ne skušam ničesar prodati, za kar sam ne čutim, da zasluži priporočilo. Priznanje reviji je veliko, od korejske industrije celo zelo veliko, in s tem bi tudi najbolj učinkovito strnil rezultate triletnega obdobja, kolikor revija izhaja. Če pa ocenjujem odmev iz drugih delov sveta, pa je najbolj presenetil tisti del publikacije, kjer so predstavljene posamezne nacionalne posebnosti. Še naprej si bom prizadeval za svetovno oblikovalsko komuniciranje in za predstavljanje posameznih nacionalnih oblikovalskih dosežkov.

Ste avtor mnogih teoretičnih razmišljanj in praktičnih projektov...

Oblikovanje je podvrženo nenehnemu raziskovanju, dopolnjevanju, nenehnemu stiku z naravo pa tudi tehnološkimi dosežki človekovega znanja. V preteklosti so oblikovali tako, da so uporabljali ročne pripomočke, recimo barve in svinčnike. Potem pa je nastopilo multimedialno oblikovanje s hkratno uporabo računalnika, videa, laserskega žarka in fototehnik. Nastopil je tudi nepogrešljivi interdisciplinarni vidik oblikovanja oziroma reševanja oblikovalskih nalog s kombinacijami elementov teorije oblikovanja s psihologijo, sociologijo, biologijo, fiziko, lingvistiko in drugimi.

Zaščitni znak vaškega Art Centra Inc je doprsni kip z zakrinkano glavo. Kaj pomeni?

V oblikovanju so pomembna dejanja, rezultati, torej nove oblike. Realizacije so pomembnejše od govorjenja samega. Zato sem izbral zakrinkano »agripo« za zaščitni znak Art Centra, kajti eno od naših načel je »manj besed, več dejanj«.

Kako skozi design občutite prebujanje narodov, tradicij? Kako to vpliva na oblikovanje izraza. Je to za design sploh važno?

Oblikovanje je »dobrohotna umetnost lepote«. To pomeni, da lahko zadovolji človekove umetniške instinkte, ki so se prilagodili kulturi in ekonomskim razmeram. Prej sem že omenil, da naj bo oblikovanje predvsem realizacija, manj govorjenje. Če imamo idejo in njen namen, jo je mogoče izvesti. Zato je oblikovanje pojem, ki zajema vse vidike: od ugotavljanja namena, torej funkcionalnosti, do njenega izraza in do razsvetljevanja javnosti. Če rečemo, da je oblikovanje komuniciranje, mislimo na to, da oblikovanje nenehno izumlja močan ustvarjalni tok, ki te dejavnike s pridom ponovno uporablja.

Kako gledate na oblikovanje v Jugoslaviji?

Ne vem mnogo o oblikovanju v Jugoslaviji. Bolj poznam uporabno grafiko. Do 19. stoletja so bila mesta, kot so Beograd, Zagreb in Ljubljana, že pomembna središča oblikovanja knjig, posterjev, časopisov in reklam. V času med obema vojnama pa se je gospodarsko življenje vedno bolj osredotočalo v teh treh mestih, kar je privedlo do tega, da so prevzela osrednjo vlogo grafičnega oblikovanja in potiskala druga središča v ozadje. Danes še posebej izstopa slovensko oblikovanje, zlasti na področju plakatov, knjig in katalogov, tipografije in zaščitnih znamk, kar je vse na evropskem nivoju. S pretokom informacij mednarodnih dosežkov oblikovanje v Jugoslaviji napreduje.

Kako vidite Evropo iz Seula? Nekateri sociologi namreč pravijo, da jo na novo odkrivajo...

Evropa ima staro tradicijo v oblikovanju. Njen položaj še utrjuje posebnosti v vsaki njeni državi. Dragocenost Evrope je bil Bauhaus, ki se je v Nemčiji uveljavil v začetku 20. stoletja in je močno vplival na svetovno oblikovalsko skupnost. Mnogi oblikovalci Bauhausa so nato odšli v Ameriko, nanje je vplival ameriški pragmatizem in oblikovanje je dobilo bolj komercialne, koristne in uporabne značilnosti. To je spet v nekem povratnem smislu vplivalo na evropsko in azijsko oblikovanje. Danes smo v postindustrijski družbi ponovno odkrili evropsko oblikovanje z oživljenim tradicionalizmom in individualnostjo. Po mojem je to dobro.

Ali menite, da se človek, ki kupuje izdelke, zaveda ob izbiranju tudi njihovega duhovnega in estetskega dometa?

V preteklosti smo izbirali pretežno funkcionalne izdelke. Mislim pa, da smo sedaj vse bolj nagnjeni k temu, da ob sicer občutni vrhunski tehnologiji vse bolj vrednotimo izdelke tudi po njihovi estetski plati. Dosegli smo točko, kjer jih izbiramo po kriteriju »izpolnitve našega mentalnega ali, bolje rečeno, duhovnega življenja« oziroma njegovih potreb.

Kakšna je po vašem prihodnost designa?

Ekonomisti napovedujejo, da bo razvoj v naslednjih dvajsetih, tridesetih letih večji, kot so bile spremembe od leta 3000 pred našim štetjem pa do danes. Bodoče oblikovanje bo preseglo po predrugačenju – po ponovni stvaritvi organske tradicije sodobnega življenja, da bi človek zadovoljil svojo duhovnost. Zgolj koristnost in čista funkcionalnost bosta bolj v ozadju kot doslej. Bolj bodo prišle do izraza tradicije posameznih narodov in njihove odlike. Te odlike bodo nova kakovost, in ne le posebnost zaradi razlike. Še bolj bo prišel do izraza organski odnos človeka do življenja in okolja.

Drago Medved

PP *poštni predal* **29**

Nadaljevanje z 18. strani

mi je bil povsod, nekje večji, drugje manjši. Naj navedemo samo primer vasi Lidice na Češkoslovaškem, ki je doživela popolnoma enako usodo kot Dražgoše, in to samo zaradi tega, ker so komandosi, poslani iz Londona v Pragi 1942. leta ubili namesnika državnega protektorja Češko-Moravske Reinharda Heydricha. Nihče danes ne postavlja vprašanja o upravičenosti akcije češkihkomandosov. Mogoče gospoda Tozona moti to, da so se v Dražgošah borili tudi komunisti, medtem ko so akcijo v Pragi izvedli komandosi iz Londona. Naj gospodu Tozonu (in njegovim somišljenikom) povemo, da verjetno danes ne bi imel možnosti pisariti tega, če ne bi bilo odpora v Sloveniji, Jugoslaviji in Evropi, v katerem so tudi borci komunisti imeli pomembno vlogo.

Pomen dražgoške bitke presega škofjeloške, slovenske in jugoslovanske okvire, kajti česa podobnega v tistem času v okupirani Evropi ni bilo. To pa seveda ni bila državljanska vojna, temveč odpor malega naroda zoper veliko močnejšega okupatorja. Ta odpor je močno odjeknil po vsej Sloveniji, pa tudi zunaj nje in je kot tak prišel v zgodovino.

Hitler je leta 1941 v Mariboru dejal »napravite mi to deželo nemško«. To je pomenilo preseljevanje Slovencev iz domovine v druge kraje, slovenski fantje pa naj bi umirali na vzhodnem in drugih bojiščih. Zgodovinska resnica je, da se to ni zgodilo zaradi oboroženega odpora slovenskega ljudstva, v katerem so Dražgoše 1941 – 42 njegov simbolični vrh. Verjamemo, da je ta Hitlerjeva želja danes mrtva, kljub različnim hotenjem in nameram glede naše prihodnosti in kljub paradam folksdojčarjev v Celovcu.

Ko gospod Tozon govori o dražgoških proslavah, je izredno piker in zlohoten. Vsak čas in vsako gibanje ima svoje proslave. Tako je tudi danes. Po vsebini in obliki so lahko zelo različne, s prapori in odlikovanji ali brez njih, z veselicami in srečelovi. Vrednost vsake prireditve se ceni po odnosu ljudstva do nje. Proslave v Dražgošah so bile vedno množične in dostojanstvene. Te proslave trajajo že leta in na njih prihaja, brez prisile , na tisoče ljudi iz vse Slovenije, ljudi različnih ideoloških in verskih prepričanj. Takšno pisanje o dražgoških proslavah je tudi žalitev vseh teh tisočev udeležencev patriotov. V ospredju je bil vedno pieteten odnos do žrtev in poudarjanje naše samobitnosti, samostojnosti in upornosti. Dražgoše so postale pojem – slovenske Termopile. Toje še toliko bolj pomembno danes, ko se zavzemamo za samostojnost in suverenost. Glede Tozonovega mnenja o estetski vrednosti spomenika pa bi ga spomnili na znani Prešernov izrek.

Vrhunec vseh »človekoljubnih in domovinskih« razmišljanj pa je predlog gospoda Tozona, da naj bi »za svoj občinski praznik izbrali 30. junij, zgodovinski dan, ko se Škofja Loka davnega 973. leta prvič pojavi v pisanih virih ob veliki delitvi posesti freisinškim škofom na območju današnje občine«. Ali res gospod Tozon ni mogel v tisočletni zgodovini najti primernejšega slovenskega datuma in ne tega, ki sicer pomeni začetek novega kulturnega in gospodarskega razvoja, hkrati pa tudi začetek germanizacije Škofje Loke in Slovenije. Mogoče se vežejo Hitlerjeve besede »napravite mi to deželo zopet nemško« tudi na ta datum!

Kje je toliko poudarjena zavest o slovenski samobitnosti in samostojnosti? Tisoč let smo se Slovenci umikali, da bi se ustavili na Karavankah. Po zaslugi NOB in tudi Dražgoš ter ob podpori vseh jugoslovanskih narodov smo dobili nazaj izgubljena ozemlja, in to ne zaradi mešetarjenja za pogajalsko mizo, temveč predvsem zaradi naših zaslug v NOB, ki imajo svoj začetek v Dražgošah. Mislimo, da danes v dneh usodnih odločitev za slovenski narod ne smemo pozabljati Dražgoš in vsega, kar je povezano z njimi. Svojevrstno svarilo naj nam bo tudi proslava 70-letnice plebiscita na Koroškem v Celovcu.

Na koncu, pobuda o spremembi občinskega praznika in krajanov Dražgoš, Železnikov, Selc in Selške doline, kjer je ta boj bil, temveč od drugje. Glede na pomembnost stvari bi morali o tem razpisati referendum.

Stane Pečar, predsednik, za občinski odbor ZZB NOV Škofja Loka

Delo, 2. oktobra

Hranilne knjižice tudi pri nas le še zgodovina

V »izložbenem oknu« Dela je avtor B. M. opisal nekatere novosti iz informatike. Med njimi je tudi nekaj takih, ki so po njegovem mnenju že presegle meje znanstvene fantastike. Avtor ni navedel virov, iz katerih je informacije povzel, niti ne držav, kjer že vse to deluje. Zaradi tega je mogoče njegovo besedilo uvrstiti med zgodbe iz »Indije Koromandije« ali futuristične napovedi za naslednje tisočletje.

Kljub njegovi trditvi v naslovu članka, da bodo hranilne knjižice pri nas in tudi v Zahodni Evropi zanesljivo odpravljene, sem prepričan, da bodo še nekaj let ali desetletij obstajale. Najbrž bodo opremljene z magnetnim zapiskom, kjer so marsikje že danes vpisani identifikacijski podatki o stranki in znesku hranilne vloge. Zato je netočna in izmišljena trditev, da so hranilne knjižice uvrščene med bančne muzejske eksponate.

Močno je pretirana tudi njegova trditev »še nekaj let in na Zahodu se bodo najbrž poslovili od papirnega denarja«. Tega v tem tisočletju zagotovo ne bomo doživeli, ker zamenjava sedanjega denarja za »plastični denar«, kot ga imenuje avtor, ni samo tehniško-tehnološko vprašanje, temveč predvsem kulturno-psihološki problem. Primer množične uporabe bančnih avtomatov in težnja po njihovem povečanju kaže na to, da se ljudje po svetu ne mislijo kar čez noč odpovedati vizualnim, slušnim in taktilnim užitkom ob štetju bankovcev.

Avtorju tudi niso znani slovenski strokovni izrazi, s katerimi opisuje posamezne dele kartice z magnetnim zapisom in njene funkcije. Tako npr. trdi, da imajo kartice širše ali ožje magnetne trakove in da se da nanje vpisati okoli 300 različnih znakov (najbrž tudi enakih?). Kartica nima magnetnih trakov, temveč eno, dve ali tri magnetne steze. Mere stez in njihov položaj na kartici ter gostota zapisovanja (število znakov) so standardizirani.

Močno pretirana in neresnična je tudi trditev o tem, da so v svetu kartice z magnetnim zapisom izpodrinile zdravstvene knjižice. Tovrstne kartice z njihovo sedanjo zmogljivostjo za te namene niso primerne. Zato v nekaterih državah delajo poskuse s tako imenovanimi chip karticami. Te poleg večje zmogljivosti pomnjenja podatkov omogočajo uveljavitev tudi nekaterih drugih funkcij. Za uresničenje avtorjeve zamisli bi morale biti najbrž vse ordinacije opremljene z računalniško opremo za branje kartic in za zapisovanje podatkov nanje. Denarja za nakup take opreme tudi v najbolj razvitih državah sveta še nekaj časa ne bo na voljo.

Tudi avtorjeve trditve, da se za kartice z magnetnim zapisom vse bolj zanimajo razna društva in organizacije, je malo verjetna, še zlasti pa to velja za njegovo trditev, da se menda za njihovo uvedbo zanimajo tudi naši svobodni sindikati. V težki organizacijski in finančni situaciji si take ekskluzivne novitete ne more privoščiti.

Informatika je zelo očarljiva stroka za ljubitelje in zanesenjake, ki jih najdemo tudi med znanstveniki. Zato se ne smemo čuditi, če nekateri med njimi izgubljajo občutek za realnost in zato ideje in laboratorijske poskuse razlagajo kot že uveljavljeno stvarnost. To, da s tem zavajajo bralce, jim očitno ne dela preglavic. Ker s tem ne škodijo samo svojemu ugledu, temveč tudi stroki, predlagam uredništvu, da ne ponuja v »izložbenem oknu« raznih fantazijskih navdihov in »nezrelih sadežev«, ne da bi jih kot take tudi predstavilo bralcem.

Prof. dr. Franc Križaj, Ljubljana

Delo, 19. septembra

Cesta bi uničila eno šestino slovenske obale

Novinar Boris Šuligoj sporoča, da je bilo dan prej kot pribito odločeno, da bo šla štiripasovnica med Žusterno in Izolo skozi predor, slovensko obalo se bo poslej obravnavalo kot izjemen nacionalni interes. 18. septembra je obiskal Obalo predsednik Republiškega komiteja za varstvo okolja in urejanje prostora gospod Miha Jazbinšek. Dan pred ministrovim prihodom sta geometra pri bodočem potencialnem izhodu iz tunela (varianta 1) napravila še nekaj meritev. Na sam dan ministrovega ogleda terena sta dve ženski prišli na kmetijo Božič z napisano izjavo, naj podpišejo, da dovolijo prek svoje kmetije zgraditi vodovod. Sodni izvedenec je takoj za tem pregledal nasade. Geološka merjenja – vrtanja – so naredili že prej. Po kmetiji in bližnji okolici so hodili ljudje, ogledovali in zapisovali, merili, vrtali, toda Božičevi niso bili obveščeni o ničemer.

Za osvežitev spomina in razmislek: O obalni cesti se govori približno 30 let. Prav toliko časa je debata za gradnjo ceste neposredno ob obali med Koprom in Izolo in proti njej. Pritožbe proti tej varianti so šle pred približno 20 leti tja do Beograda. Pa vendar je dosedanji del ceste zgrajen do Žusterne prav po tej varianti. Najmanj dve križišči sta zgrajeni prilagojeno tej varianti.

Železniška proga je skozi Bertoke zgrajena po nasipu prek Škocjanskega zaliva, štiripasovnica z razkošnim križiščem pa prek najlepših bertoških njiv.

Varianta 1 seveda ni brez madežev. Toda teh se ne obeša na veliki zvon. Zdaj se le omenja (za naivno javnost), da bo sicer dražja, ohranili pa bomo šestino slovenske obale. Kaj, lepo prosim, bomo ohranili? Po njej je že zdaj speljana najbolj zasmrajena cesta, ob njej vodovod in kolesarska steza. Skale so divje kopališče za samotne kopalce in inhalatorje osvinčenega bencina. Z novimi variantami se to nič ne spremeni. Onesnažili pa bomo še nova kmetijska področja in jih za vedno uničili. Kdo in kdaj se bo sprehajal med Žusterno in Izolo?

Zaradi višjih interesov bomo podirali nove hiše, ki so jih ljudje zgradili na novih lokacijah, ko so jih zaradi gradnje obalne bolnišnice preselili v novo okolje. Zaščitili smo kmetije, da bi jih zdaj v enem dnevu zadirali, ne da bi kdo trenil z očesom. Obžalovali smo zaradi neobdelane zemlje in propadajočih teras, sedaj onesnažujemo, razkosavamo, znova in znova projektiramo in predvsem gradimo (višjih interesov ni nikoli premalo) na najboljši zemlji. Z ravnin se vse bolj grozeče obračamo na najbližja še zelena pobočja.

Ko se je zgradilo šolo in vrtec na Markovcu se je teren začel posedati in precej denarcev je bilo treba odšteti za sanacijo. Pravijo, da se je tudi novi bolnišnici že znižala nadmorska višina za nekaj centimetrov. Izviri na pobočju pod njo pa so »mrknili« že v času gradnje.

Ministru in slovenski javnosti ter obalnim velmožem postavljam nekaj vprašanj:

Ali je slovenska rodovitna zemlja (na Obali jo je še komaj kaj ostalo) dobrina trajnega pomena in višji nacionalni interes?

Ali je mogoče obalo med Žusterno in Izolo spremeniti v sprehajališče ob rekonstruirani in posodobljeni sedanji cesti ter posodobljenim glavnim vodovodom? Kje bi se bilo mogoče sprehajati in kopati, če bi denar zaradi preusmerjanja namembnosti že zgrajenih objektov porabili za omenjene namene?

Kdaj bo slovenski kmet ali najemnik zemljišča toliko vreden, da mu bo projektant, geometer, geolog ... povedal, da bo šaril po njegovi zemlji?

Kdaj bomo toliko demokratični, da bodo odločujoči preštudirali, doumeli vse argumente za in proti ter šele nato dvigali roke ali pa ne?

Ali se odločujoči zavedajo, da vzdržujemo socialni mir na izrazito delavski Obali tudi s trudom obdelovanih terasic?

Ali je mogoče verjeti, da je kmet zavestno,

z vsemi posledicami, podpisal izjavo o velikih posegih na njegovi zaokroženi in zaščiteni kmetiji v enem dopoldnevu?

Ali bo samostojna in suverena Slovenija jedla poslej še bolj in več osvinčene zelenjave ali predvsem uvoženo, ali pa ob takih trendih kmalu nobeno?

Dragotina Markovič, Izola

Po radiu in v časopisju sem zasledil izjave g. ministra Jazbinška o predimenzioniranem cestnem omrežju na Slovenski obali. Čudi me ocena ministra za ekologijo o problematiki, ki spada najprej in pretežno v resor ministra za ceste, in to še toliko bolj, ko gre za spodbijanje ali vsaj neupoštevanje še kar predimenzioniranih, tj. preštevilnih študij (ne cest) prometa in propustnosti predvidenih cestnih rešitev.

V letih 1965 – 1970 sem tudi sam sodeloval pri začetnih projektiranja idejnih rešitev obalne ceste, ko se je pri Invest biroju Koper izdeloval investicijski program in prve idejne študije obalne ceste.

Že takrat je bila ta cesta najbolj prometno obremenjena v Jugoslaviji. Predvideno je bilo, da bo v celotni dolžini 26,0 km zgrajena do leta 1976. Danes, po dobrih 20 letih, je zaključena le 6 km štiripasovnice (Bivje – Koper) in 3 km dvopasovnice (Ruda – Jagodje).

Neizpolnjene so vse obljube, ki so bile dane do razpisa vseljudskega posojila za gradnjo cest, kjer so obalne občine prispevale sorazmerno največ v Sloveniji. Kršen je tudi republiški zakon o gradnji ceste Šentilj – Nova Gorica, po katerem je bila obalna cesta po prioriteti na prvem mestu.

Potem ko smo letos le dočakali otvoritev prvega odseka, ki je rešil prometne zastoje na najbolj kritičnem odseku, se je pokazalo, da je ob prometnih konicah tudi štiripasovna cesta že polna. Zato me čudijo izjave g. ministra o tem, da so obstoječe rešitve predimenzionirane.

Kaj bo pa v naslednjih 30 letih, to je v časovnem razdobju, za katerega se take prometnice dimenzionirajo?

Vem, da so načrtovalci predvidevali možnost tranzitne avtoceste v ozadju, t. j. v koridorju sedanje Šmarske ceste, vendar pa sedanji hitrosti gradnje (6 km na 20 let) lahko v miru počivamo nadaljnjih 60 let.

Če bo takrat ta potreba realna, bo ta rezervat še kako prav prišel. Od g. ministra za ekologijo bi si sodelujoči snovalci zaslužili prej pohvale kot grajo, če ne drugo, da bi se v trenutku gradnje ne znašli pred ogromnimi dodatnimi stroški zaradi rušitev in prejudiciranih potekov tras, za kar nam je Ljubljana pravi šolski primer.

Strinjam se sicer z mnenjem g. ministra Jazbinška, da je nadaljnji potek graditve obalne ceste vreden in potreben razmisleka predvsem na odseku, ki je ob morju. Gre za 4 km obale (kar je približno 10%, in ne 1/6 slovenske obale).

Nedvomno se lahko Primorci točneje prebivalci Obale, čutimo sokrive za veliko škodo, ko se je naše politično vodstvo v letu 1970 – 1972 odločilo za varianto ob morju, namesto za varianto po južnem pobočju Markovca (olmska varianta).

Ta trasa, ki so jo cestni strokovnjaki, med njimi tudi svetovno priznani tuji eksperti, predlagali kot najugodnejšo, je imela 600 m predora pod Markovcem, t. j. trikrat manj, kot je predvidena dolžina predora Markovec, ki je danes še edina alternativa obmorski varianti.

Obmorsko varianto je možno sicer delno zakriti s gradnjo galerij na občutljivih mestih (Žusterna, Moleto) in z nasutjem ustvariti umetne polotoke v morje, kar bi bilo verjetno ceneje od 1,8 km dolgega predora.

Kot vse kaže, smo spet enkrat na začetku, za katerega je nadaljevanje znano in preizkušeno že kar od leta 1965: spremembe zakonov, predpisov, zapostavljanje interesov obale, dirigiranje iz centra in, roko na srce, mlačno in neučinkovito nastopanje lokalnih oblastvenih struktur.

Bog daj, da se motim, ko bi morali ponovno zabrneti stroji, da se ne bi našel še kak minister, ki bi povrnil dogajanje na začetek. V tem primeru bi si pač morali pomagati kot doslej: z božjo mastjo in s sedaj aktualnim rekom »Nikoli ni tako slabo, da ne bi moglo biti slabše«.

Upam vsaj, da g. minister za promet na podlagi podatkov, ki jih ima pri roki, drugače razmišlja kot njegov kolega v vladi.

Dipl. gr. ing. Zdravko Toškan, Dekani

Delo, 18. oktobra

Prav nič zdravilno ravnanje Eliksirja s prepelicami in kupci

Pod gornjim naslovom je novinarka Marjeta Šoštarič neobjektivno in tendenciozno pisala v Delu. Zaradi tega smo dolžni javnost informirati o dejanskem stanju. Že uvodoma pa želimo poudariti pavšalnost v omenjenem članku, s katerim je novinarka škodovala predvsem proizvodu in kooperantom, ki se ukvarjajo z vzrejo japonskih prepelic. Če strokovnjaki veterinarji BTF ugotavljajo, da imajo kooperanti težave z rejo ptic, bi bilo koristno, da preverijo dejansko stanje vsestransko in celovito. Vsaka reja katerihkoli živali je lahko oporečna in nevarna, če se ne izvaja po predpisih. Če želijo nekateri blatiti prepeličja jajca, bi morali še prej opozoriti javnost, kje in kdaj ter zakaj je prišlo do obolenj s salmonelo. Znani so primeri iz bližnje preteklosti, kdo je povzročal to bolezen. Zaradi prepelic in njihovih jajc pa nismo bili še informirani o kakršnikoli epidemiji, oz. da povzročajo ali so povzročila prepeličja jajca salmonelo. Dr. Mrzel ni opredelil, kateri kooperanti iščejo pomoč pri njem ali pri veterinarskih postajah niti ni podrobno analiziral vseh okoliščin.

Kooperanti, ki so odkupili japonske prepelice, so z nami podpisali ustrezno pogodbo, kjer so bile opredeljene medsebojne pravice in obveznosti. Kooperanti so odgovarjali za nadaljnjo rejo in prehrano ptic. Vsak je bil opozorjen na higieno in prehrano ter druge pogoje pri reji ptic. Za prepelice imamo ustrezno dokumentacijo, ki je vsakomur na razpolago in ustreza zakonskim predpisom. Inšpekcije in drugi organi ali ustanove pa so plačani, da sproti opravljajo svoje delo, ob kakršnikoli nepravilnosti pa morajo opozoriti najprej prizadete kooperante (in šele nato novinarje). Pri nas so bile inšpekcije in spoštujemo njihove nasvete. Če s kooperanti ni bilo vse v najlepšem redu, so načini, kako se spore ali nesporazume rešuje. Če mirno ni mogoče rešiti nesoglasja ali spora, obstaja zakonska pot pri pristojnem sodišču (ne pa v sredstvih javnega obveščanja v takem smislu, kot so želeli nekateri kooperanti blatiti našo firmo).

Pri vsaki reji ali proizvodnem procesu so dopustna odstopanja. To velja tudi pri reji prepelic. Če je bil nadnormalen pogin pri valjenju ali reji ptic, je potrebno to takoj posredovati in analizirati vzroke. Če je bila neustrezna krma ali druge razmere (temperatura, vlaga, itd.), še ni rečeno, da je treba »psovati« Eliksir, ampak tistega, ki je kriv za prekomeren pogin. Tudi v porodnišnicah so določene norme umrljivosti, ki se razlikujejo od mesta do mesta, od ginekologa do ginekologa. V določenih obdobjih je tudi tam umrljivost nadpovprečna, vendar je treba vedeti, zakaj.

Če je bilo v omenjenem članku zapisano, da je bil prekomeren pogin pri reji ali valjenju, je treba analizirati vse okoliščine od primera do primera, ne pa splošno pisati, kot da je to pojav pri vseh kooperantih. To je zavajanje javnosti. Če avion trči v visoko goro, še ni rečeno, da je proizvajalec letala kriv za nesrečo. Za prispodobo lahko omenimo tudi najboljšo znamko avtomobila, ki ga upravlja odličen šofer na asfaltirani cesti, vendar mu lahko pred vožnjo ali med vožnjo »raznese« avtomobilski plašč ali kak drug element. Tudi v tem primeru je treba analizirati prave vzroke.

V Jugoslaviji je reja ptic razširjena na več mestih. Tudi dobavitelji osnovne jate in opreme so različni. Zato ne smemo posploševati problematike s tako odgovorno tematiko, kot je v tem primeru. Ravno tako se čudimo prof. dr. Ivanu Mrzelu, ki je posredoval pavšalne izjave novinarki, namesto da bi najprej obvestil prizadete kooperante oz. dobavitelje prepelic ali opreme. Tudi take okoliščine potrjujejo pranje umazanega perila. Iz vašega časopisa smo bili informirani o določenih novostih, ki pa so neobjektivne, neargumentirane in delujejo kakor naročeno natolcevanje. Vsakomur, ki želi pavšalno kritizirati, priporočamo, da najprej podrobno spozna dejstva. Vsako blatenje firme se lahko sodno preganja. Istočasno pa priporočamo, da si vsak najprej pomete pred lastnim pragom. Med kooperanti so bili tudi taki, ki so bili proglašeni za tehnološke presežke v nekaterih podjetjih in so se kot brezposelni javljali na kooperacijo s prepelicami, vendar smo ugotovili, da so bili nesposobni, in smo bili prisiljeni v določenih primerih prekiniti pogodbo. Razumljivo je, da imamo konkurenco in v določenih primerih želijo nekateri enostransko in neargumentirano blatiti nasprotnika. Vsekakor pa priporočamo novinarjem, ki imajo pravico in dolžnost objektivno poročati, da ne uporabljajo neargumentiranih izrazov kot npr.: sumimo, po vsej verjetnosti, morda bi bilo, so primeri itd.

Vse to zavaja javnost, zlasti pa še tiste bralce, ki hitro nasedejo takim splošnim frazam in lažem. Vse to povzroča moralno in materialno škodo, ne samo nam, ampak tudi drugim.

Novinarka navaja, da je po mnenju veterinarske stroke potrebna zdravstvena in poslovna zaščita kooperantov. Temu bi dodali še naš nasvet: vsak naj spoštuje pogodbene obveznosti, ustrezne inšpekcije pa že po delovni dolžnosti sproti kontrolirajo poslovanje v privatni družbeni lasti. Vsak, ki se čuti oškodovan ali prizadet, se lahko obrača na pristojno sodišče. Po pravnomočnosti sodnih odločb pa naj novinarji objektivno in celovito poročajo, ne pa vnaprej ustvarjajo negativno ozračje in zavajajo javnost.

Zoran Sodja, direktor, za »Eliksir«, d. o. o.

Delo, 11. avgusta

Javni protest ob obvestilu SKB

Knezov poziv, naj bi strokovnjaki v zvezi z razpravo o revalorizaciji stanovanjskih kreditov prispevali še »nove resnice«, me je izzval, da opozorim zainteresirano javnost na nujnost uvedbe programiranja oziroma projektiranja cen stanovanj. Pri dosledno tržnih odnosih neposredno dogovarjanje o cenah stanovanj ni več možno. Praksa razvitih držav pa kaže, da bi pomenilo vračanje na klasične licitacije nesprejemljiv korak nazaj.

Ponovno sem primoran (kolikokrat bo to še potrebno??) v zvezi s cenami opozoriti na dve najpomembnejši specifičnosti stanovanjskega gospodarstva (SG):

– da vplivajo neproizvodni (zunanji) dejavniki odločilno, tj. več kot 60 odstotkov na ceno stanovanj (glede na to ne moremo za visoke cene kriviti le gradbenikov!);

– da je v procesu investicijskih priprav, ki ga glede na kompetence občin (urbanisti, komunalna podjetja idr.) ni možno v licitacijski postopek – vključiti več kot 80 odstotkov vseh možnosti racionalizacije gradnje!

Kvalitetno rešujejo ta problem v državah, kjer so v SG dosegli največ, s programiranjem (projektiranjem) cen. Razlogov za to je več; po eni strani moramo še posebej v nepridobitnem sektorju SG zagotoviti gradnjo »realno plačljivih stanovanj«, prilagojeno materialnim možnostim interesentov (za vsak žep!). Po drugi strani so ekonomski parametri SG – glede na dolgo dobo trajanja blaga (stanovanja) 100 in več let izredno pomembni, zaradi tega je primaren interes investitorjev in uporabnikov stanovanj, da vnaprej »ex ante« določijo maksimalno še sprejemljivo ceno oz. obremenitve (anuitete, stanarine).

Cene stanovanj so močno razčlenjene (večkrat vključujejo 400 in več kalkulativnih postavk). Projektiranje cen na tej podlagi logično ni možno. Razvoj računalništva je omogočil izdelavo metod, ki zagotavljajo dovolj natančno opredeljevanje cen stanovanj vnaprej na podlagi le 10 do 20 elementov. Metoda projetiranja cen, ki jo je npr. izdelal Institut za projektiranje in gradnjo v Železnikih pri Celovcu, vključuje šest nivojev kalkulacij za celoten proces gradnje.

Metoda zagotavlja, da je na teh podlagah izračunana cena na vseh šestih nivojih kalkulacij povsem enaka.

Celovito projektiranje cen stanovanj terja, da vanj vključimo tudi urbaniste in komunalna podjetja. Za ta namen lahko rabi npr. »metoda za ekonomsko usmerjanje izdelave prostorskih načrtov« (avtor Meier, Nürnberg), ki omogoča tako imenovano analitsko projektiranje (pred risanjem načrtov) in tako zagotavlja prostorske zanose blizu optimuma. Končno je treba na podlagi normativov programirati tudi stroške uporabe objekta. Cilj celovito projektirane cene objekta je optimiranje odnosa:

uporabna vrednost objekta

urbanska cena objekta + stroški uporabe objekta

Tak pristop pri oblikovanju cen je nedvomno v primarnem interesu vseh dejavnikov v SG.

Tržnost panoge terja nujno reafirmacijo investitorjev in samostojnih projektantov. To je prvi pogoj, da si SG predvsem v nepridobitnem sektorju zagotovi izdelavo vsestransko racionalnih projektov. Programirano ceno stanovanj določi investitor s projektnim programom (praviloma v sodelovanju s projektantom). Ta ima nalogo, da ceno neposredno projektira glede na opredeljeni limit. Pri licitacijah lahko predstavlja projektirana cena limit, morebiti pa tudi limit z možnim minimalnim 2- do 3-odstotnimi zvišanjem. Enakovredna ali še boljša varianta je, da se licitacija razpiše na osnovi idejnega projekta, kar omogoča proizvajalcem večji obseg tehnoloških racionalizacij.

Na prostem trgu bodo seveda gradbena podjetja gradila na podlagi lastnih projektov in samostojno določala cene.

Metoda, ki sta jo v letih 1975-76 pri nas pripravila Knez in Frolov je navzlic nekaterim pomanjkljivostim pomenila nedvomno korak naprej v takratni zmedi pri oblikovanju cen. Da uspehi niso bili večji, ni glavni krivec metoda, temveč sam sistem in močni strokovni in poslovni monopoli, ki jih je leta omogočal!

Analize kažejo, da je možno s »projektiranjem cen stanovanj« prihraniti okrog 20% pri stroških gradnje, še za okrog 15% pri stroških gospodarjenja. Metoda omogoča, da si panoga zniža obremenitve pri novih objektih v celi dobi trajanja do 35%. Glede na te možnosti menim, da moramo to nalogo obravnavati prioritetno tudi pri zasnovi celovite stanovanjske reforme (članek Quo vadis SG, delo 25. 8. 1990). V zvezi z gornjimi ugotovitvami dopolnjujem predloge v omenjenem članku:

– predlagam, da odgovorni dejavniki v SG storijo vse potrebno za prireditev ene izmed v svetu že uveljavljenih metod projektiranja cen stanovanj za naše razmere ter da se nato obvezno uvede v praksi;

– SKB priporočam, da gornji predlog vsebinsko in finančno podpre;

– SKB priporočam, da spodbudi pripravo in realizacijo projekta »racionalna gradnja vrstnih hiš« (na primer po vzorcu in izkušnjah Karlsruheja).

To bi bilo nedvomno najboljši dokaz, da banka dejansko učinkovito ščiti kreditojemalce. Nasprotno pa predstavlja še tako zavzeto dokazovanje, da banka pri svoji kreditni politiki deluje malone v svojo škodo – Sizifov posel.

Kar zadeva neposredno problematiko revalorizacije kreditov, je znano, da postaja leta v stabilnih gospodarskih razmerah sekundarnega pomena. Iz navedb v sestavku je očitno, da predstavlja projektiranje cen izredno učinkovit instrument stabilizacije v SG, to pa nedvomno kaže na izreden pomen ukrepa. Prav nič ni pretirano, če ugotovimo, da gre za eno tistih kakovostnih sprememb, ki so za SG – z vidika njene kvalitativne vključitve v Evropo – nesporno prednostne.

Franc Rupret, Ljubljana

Delo, 4. oktobra

Za kaj je šolski prostor

V prispevku Zavoda R Slovenije za šolstvo z gornjim naslovom je bil objavljen predlog, da naj republiško ministrstvo za šolstvo razglasi šolo s pripadajočim prostorom za šolski teritorij, ki ima svojo avtonomijo in kjer niso dovoljene politične, vojaške, religiozne, policijske in druge podobne dejavnosti. Način objave je bil malce nenavaden glede na uradno medsebojno povezanost obeh, državno-upravne in strokovne organizacije.

Šolski prostor je bil povojna desetletja prevč in enostransko obremenjen zlasti s politično-ideološkimi in podvojaškimi dejavnostmi (srečanje v živo s predstavniki vojske, udeleženci revolucije, družbenega sistema, shrambo orožja ipd). Med dejavnostmi, ki v normalni ali pretirani obliki ne sodijo v šolski prostor, ni bilo zaznati religiozne dejavnosti, zlasti ne kot stalnega in množičnega pojava na šolskih tleh. Nehote se vsili vprašanje, ali je predlog o avtonomiji šolskega teritorija nastal iz strokovne analize o zaščiti šole pred »nešolskimi dejavnostmi« ali iz prizadevanj po »nevtralni« šoli in ali morda iz skrbi pred morebitno vrnitvijo religioznih vsebin v uradne učne prostore.

Šolski prostor oziroma teritorij mora ostati še naprej odprt za družbeno okolje. Šola po svojih značilnostih je lahko samo družbeno angažirana inštitucija, vpeta v komponente življenja, in ne more biti drugačna. Zakaj naenkrat ne bi mogla več to biti? Treba jo je zaščititi pred kvarnimi vplivi iz okolja, oblikami zlorab, političnih manipulacij, skratka, pred tujki. To se lahko regulira s posebnim kodeksom o šolskih dejavnostih. Pri tem je potrebno natančno definirati, kaj je za šolski prostor nedovoljena dejavnost. Pojem šolske oz. nešolske dejavnosti se lahko interpretira na različne in fleksibilne načine. Na primer, kako razmejiti črto med izbirnim predmetom o verstvih (članek v Delu 5. okt.) in morebitno religiozno dejavnostjo. Dejavnosti, ki so povezane z izvedbo programov, predmetnikov in učnih načrtov, lahko šola bolje uresniči le v sodelovanju z okoljem. Takšne dejavnosti ne morejo biti nezaželene za šolski prostor. Šola lahko še naprej vabi medse v večnamenske prostore priznane pisatelje, pesnike, igralce, strokovnjake, humaniste, demokrate, ljudi s široko etiko in moralo. Ni pa mesta več na šoli dejavnostim, ki vzpodbujajo monizem, militarizem in nasilje. Ponekod so šole še vedno prava in edino možna središča kulturnega življenja, saj so jih krajani in vaščani zgradili s samoprispevkom. Šola ima svoje širše poslanstvo za razvoj kraja in okolja, ne le predpisano vzgojno-izobraževalno dejavnost in oddajanje prostora v fizičnem smislu. Bivše šolske stavbe z razredno stopnjo pouka ali s kombiniranim poukom v odročnih krajih ljudje še celo vzdržujejo in popravljajo. V nekaterih šolah še vedno stanujejo učitelji in tako rešujejo stanovanjski problem. Nedorečena in formalna avtonomija šolskega prostora lahko šolo razvrednoti in okrni pri njeni širši funkciji in pomenu. Pristojni strokovni zavod naj pospeši še trajajoči proces odpravljanja tistih morebitnih vsebin iz učnih gradiv, ki so potencialni vir ekstremnih dejavnosti in po tej poti zagotovi varnost šolskega prostora. Obenem s pripravo sodobnejših programov glede na evropske standarde itd. je potrebno izvesti evalvacijo in prenovo tudi nekaterih nosilcev teh programov, še vedno vkleščeni v dezintegrirane programe usmerjenega izobraževanja.

V šolski prostor je že prodrla nova ekonomska ideologija, brez spolitiziranj in podprta s konsenzom, kot so npr. podjetništvo, lastnina, trg, menedžment, delništvo, franžising ipd. Ostaja še problem svetovno nazorske ideologije. Sicer pa je treba začeti reševati prava strokovna vprašanja šolskega sistema, kot je to zapisala dr. Ana Kranjc v prispevku Popravljanje nepopravljivega v sobotni prilogi Dela, 22. sept.

Prof. Marko Turuk, Kranj

Delo, 29. septembra

Ali livarna ali »to live«

Zaradi omejitev, ki jih postavlja glede obsega prispevkov sobotna priloga Dela, se v odmevu na vaš članek prvič nisem mogla dotakniti vseh vprašanj, katera omenjate in na to opozarjate v vašem novem prispevku. Na vaše priporočilo, da se ponavadi v odmevih na določen članek polemizira s tistim, kar je v njem napisano, in ne o tistem, česar ni notri, je moj komentar naslednji:

Med vrsticami je vendarle vsa vsebina bila obravnavana, kar ste sami potrdili, saj ste nemalo prostora namenili pojasnjevanju vaših doživljanj te tovarne v preteklih letih, času vaše mladosti. Odkrili ste mi človeško upravičeno nostalgijo za tistim travnikom vaše družine, kjer danes stoji naše podjetje, tako da je dejansko potrjeno vaše močno emocionalno doživljanje preteklosti, ne da bi bili pripravljeni pogledati v oči današnji realnosti in možnosti tega podjetja ter družbe. Torej, novinarski »spodrsljaj« je zopet na ta način potrjen. Vi ste bili do sebe celo bolj kruti in ste to ravnanje ocenili za presedan. Zanimivo je, da to tovarno ocenjujete iz relativno davnih časov, in to, kar navajate, potrjujejo očividci iz tistih časov. Zanimivo bi bilo slišati, kaj od tega je še ostalo danes, oz. kaj je še tukaj motečega, da »ogroža« sosede. Ali sploh veste, g. Guzelj, da nam zahtevni Zahod priznava izredno urejenost podjetja v vseh pogledih in da je pravzaprav naše mesto Škofja Loka zunaj naših meja znano po orodjarstvu in tlačnem livarstvu? S strani BMW smo nedavno tega dobili višje mesto pri vrednotenju, kot ga ima trenutno livarna, ki jo je občinska delegacija obiskala julija letos, na Zahodu pa velja za vzorno urejeno. Vsi naši izdelki, ki so bili v zadnjih 12 mesecih poslani v Mercedes-Benz, so dobili najvišjo možno A-klasifikacijo. Zanimivo pa je, da tega zaslu-ženega priznanja ne dobi strokovni team tega podjetja v svojem kraju, in celo več, dopuščamo, da se že več let dela družbena škoda zaradi mačehovskega odnosa do dejavnosti, ki sta dosegli zavidljivo svetovno raven. Naša kritika je naslovljena na vse prejšnje vlade, današnji pa tega še zdaleč ne pripisujemo. Celo nasprotno, mislimo, da se je z vso zagnanostjo kar hitro lotila naše-ga problema in da tudi želi poiskati kar se da sprejemljive rešitve za obe strani. To, da smo ji obljubili, da jo nekega jutra vsi delavci tega 450-članskega kolektiva obiščemo, ni nič novega. Ta obisk smo najavili že vladi v prejšnjem mandatu, če letošnjo jesen ne bi prišlo za podjetje končno do sprejemljivih rešitev. V tem primeru ne bi šlo za klasično stavko niti strankarski shod, ker se v podjetju nikoli nismo veliko ukvarjali s politiko, saj delamo tisto, za kar je vsak posameznik plačan. Če se lonec nenehno polni, se bliža nevarnost, da se vsebina prelije čez rob. Naš lonec, g. Guzelj, je nevarno poln. Delavci imajo občutek, da se z njimi že nekaj časa neodgovorno pometa. V zadnjem času smo deležni še dodatnih, skrajno nekorektnih potez nekaterih posameznikov, ki se ne morejo sprijazniti z realnostjo in ki v pomanjkanju argumentov ubirajo tudi take poti. V podjetju pa imamo vse manj volje in želje, da bi izgubljali čas z neproduktivnimi prepričevanji in dokazovanji. Končno mislimo tudi to, da veliko občanov podpira postopno tehnološko-ekološko sanacijo na sedanji lokaciji. Zelo neodgovorne so tudi trditve tistih posameznikov, ki so v občini v preteklosti iskali skupaj z nami novo lokacijo in, kot navajate, trdijo, da smo se vešče izmikali deložaciji. Na srečo je v arhivu podjetja dovolj pisnega gradiva o ravno nasprotnih dejanjih. Na vpogled je tudi arhiv občinske skupščine, kjer so naši delegati spraševali o usodi tega podjetja in prosili za lokacijo. Imeli smo že celo sklenjene samoupravne sporazume z nekaterimi kupci o sovlaganju v novo livarno

V zvezi s »črno gradnjo« novega prizidka livarne pa tole: v svetu krajevne skupnosti smo zadevo podrobno obravnavali in se tudi pametno sporazumeli. Gradnjo smo namreč začeli s priglasitvijo del, ker smo vnaprej vedeli, da za postopek pridobivanja gradbenega dovoljenja ne bo dovolj časa. Nismo mogli tvegati, da ostane novi stroj za tlačno litje decembra na dežju in snegu ali v carinskem skladišču. Šlo je predvsem za to, da bi nekaj denarja za projekt Jugo Amerika obdržali v Sloveniji ali pa bi bilo vse razdeljeno po Savi navzdol. Dobili smo, za tisti čas, najmodernejši stroj v Srednji Evropi in ta je sedaj v celoti zaseden s konvertibilnimi posli. Navsezadnje lahko danes v tem prizidku pokažemo, kakšna bi morala biti nova moderna livarna. To štejemo za izredno dobro poslovno potezo in družbeno koristno dejanje. Ne morem vam kratiti pravice, da mislite drugače (na primer, da sem pravi profesionalec v prekoračevanju pooblastil).

Kar zadeva moje javne besede in dejanja, ko gre za direktorico podjetja LTH-OL ali predsednico loške ZKS-SDP, pustimo, da o tem odločijo volilci sami. Na zadnjih volitvah so mi izkazali precejšnje zaupanje. Trudila se bom, da bom s svojimi dolgoletnimi izkušnjami v stroki in tudi politiki to zaupanje upravičila.

Dipl. ing. Mirjam Jan-Blažič, direktorica LTH-OL, Škofja Loka

---

Delo, 27. septembra

Škodljivo divje kajakaštvo

Bralca Andrej Vidic iz Ljubljane in Anton Ajster iz Krške vasi sta očitno spregledala sklepno misel in temeljno sporočilo mojega sestavka, v katerem sem se zavzel »le za najosnovnejši red, ki bo od vseh uporabnikov-naših voda zahteval tudi skrb za ohranjanje naravnega bogastva«. V prispevku nikakor nisem med temi uporabniki omenjal le čolnarjev, marveč poleg ribičev in kopalcev še kajakaše, kanuiste, naftarje, deskarje, potapljače in modelarje pa različne strokovnjake, pri čemer soglašam, da z navedbo Zavoda za ribištvo, Ribiške zveze Slovenije, Triglavskega narodnega parka in vodnega gospodarstva seznam ustreznih ustanov še zdaleč ni končan. Če kot ribič menim, »da je nujno treba urediti smotrno uporabo voda«, kot je zapisano v članku, ribičem nikakor ne moreta pripisovati »ozkega interesa« oziroma »obnašanja, kot da so reke njihova last«.

Če se omenjeni prispevek ne ukvarja izrecno z onesnaževanjem voda, pa vaju moram opozoriti, da sem tudi ta vidik »skrajno resnega ogrožanja narave« jasno naznačil z ugotovitvijo, da »smo leta in leta poniglavo onesnaževali slovenske reke in vanje brezbrižno spuščali vsakovrstne odpadke oz. strupe (tako da jih je danes le še pet odstotkov v prvem kakovostnem razredu, torej čistih)«. Zato se seveda popolnoma strinjam z vama, ko predlagata, da moramo družno še odločneje stopiti na prste vsem onesnaževalcem naših voda. Pridružujem se mnenju Andreja Vidica, da bi lahko bili ob ustrezni organizaciji tudi čolnarji zelo dobri devizni turisti. Povsem pa sva se ujela tudi z Antonom Ajstrom v spoznanju, da bi bilo treba sedanji nered urediti s predpisi oz. dogovorom med ribiči in drugimi uporabniki voda.

Boris Dolničar, Ljubljana

PREJELI SMO

Ustanovili smo debatni klub Izziv

Ustanovili smo debatni klub in dali smo mu ime Izziv, kajti izzivati hočemo k debati vse, ki imajo veselje in voljo, da svobodno povedo svoje mnenje o aktualnih zadevah in se pri tem podredijo pravilom demokratične politične igre in govorniške veščine.

V družbi, ki postaja vse bolj in bolj demokratična, se idejna nasprotja kopičijo. Debata ni diskusija, kjer govorniki prepričujejo drug drugega in hočejo doseči bolj ali manj soglasno odločitev. Debata je besedni boj, kjer govorniki ne morejo in tudi nočejo popustiti in se nikoli ne puste prepričati. Prepričujejo samo poslušalce, občinstvo. Menimo, da so debate v demokratični družbi nepogrešljiva prireditev, saj samo tako nepomirljiva nasprotja najdejo načine za sožitje in medsebojno konfrontacijo, ki vodi k temeljiti osvetlitvi problemov in njihovemu reševanju.

Demokratična družba je nemirna družba nenehnih konfliktov, vendar ti spori ne smejo povzročati nasilja in prekinjanja odnosov. Tudi mitingi z enodušnimi govori, kričanjem, vzklikanjem gesel in mahanjem s transparenti za demokratično družbo nimajo pravega smisla in zanjo sploh niso bistveni.

V našem političnem življenju opažamo, da se nekateri politiki ne morejo ali pa tudi nočejo več pogovarjati – razen morda v skupščinski proceduri. Debate, ki jih namerava gojiti naš klub, pa bodo javne prireditve, urejene s strogimi pravili. Ta pravila bodo zagotavljala vsakemu udeležencu enake možnosti in enak čas, da pove svoje mnenje in da z argumenti pobija svoje nasprotnike. Svoje poslanstvo vidimo torej v tem, da privedemo skupaj sprte strani, ostre politične nasprotnike in da zagotovimo med njimi kulturno komunikacijo.

V svoj krog vabimo vse: partizane in domobrance, klerikalce in liberalce, vernike in ateiste, komuniste in kapitaliste, tiste, ki so za federacijo, in tiste, ki so za konfederacijo ali odcepitev, venetofile in venetofobe, pripadnike vseh strank in smeri in prepričanj, ver in ideologij in filozofij. Za vse bomo našli ustrezne teme.

Na naših debatah ne bomo o ničemer odločali, pač pa bomo povprašali poslušalce, kdo je koga prepričal. Potek debate bodo vodili izšolani moderatorji, najboljši absolventi tečaja retorike pri Delavski univerzi BK in FSPN. Pravila določajo, da običajno nastopajo štirje debaterji, dva proti dvema. Najprej govori vsakdo po deset minut, nato pa še po pet minut – skupaj približno eno uro.

V naši družbi skrbno raziskujemo nasprotja. Na seznamu imamo že kakih 35 izzivov za debatne teme. Debatirali bomo o vsem – od smrtne kazni, evtanazije, prostitucije, pornografije, homoseksualnosti do inflacije, slovenske valute in vojske, odcepitve, federacije, konfederacije, nacionalnega vprašanja, zgodovine, revolucije, ekologije, lastnine, trga, socializma in kapitalizma itd.

Razpošiljamo anketne liste z izzivi in z vabili za prijavo k debati. Ko bomo dobili zadostno število odgovorov, to je izpolnjenih anketnih listov, bomo sestavili debatne ekipe in organizirali javne prireditve. Vsi, ki žele sodelovati, naj se prijavijo na naslov: debatni klub Izziv, 61260 Ljubljana Polje, P.P. 62. Poslali jim bomo anketne liste in vabila. Za zdaj se dobivamo v gostilni Pri mačku vsak torek ob 18. uri, če pa bo udeležba večja, bomo poiskali tudi kak večji prostor. Na svidenje!

Dr. Boris Grabnar, mentor kluba

Slabi obeti za delo naših osnovnih šol

Za šolsko leto 1988/89 je bilo značilno, da smo na mnogih sejah, posvetih in sestankih, pa tudi v člankih razpravljali o težavah in pomanjkljivostih naše osnovne šole. Ugotovili smo, da je preveč storilnostno usmerjena in sodi med najtežje v svetu. Posreduje pretežno faktografsko znanje, premalo pozornosti pa posveča razvijanju mišljenja, vedoželjnosti, ustvarjalnosti in domišljije. V učencih ne neguje samozavesti, samozaupanja in poguma. Vse preveč jih obremenjuje, jim greni otroštvo in vzgaja nevrotike. Mnogi so ji celo očitali, da taka kakršna je, pomeni nasilje nad otroki. Ker so za mnoge pomanjkljivosti krivi preobširni in pretežki učni načrti, je bilo pričakovati, da se bomo lotili njihove korekture. Žal je ostalo vse pri starem. In vendar bi s korekturo lahko znatno razbremenili učence. Učitelji pa bi imeli na voljo več časa za individualno delo s šolarji.

Znana in stara je resnica, da je uspeh šole odvisen od dobrega učitelja, od njegovega strokovnega in pedagoškega znanja, pa smo kljub temu na visoki šoli namenili predmetnim učiteljem manj pedagoškega znanja, ki so ga imeli prej na višji šoli. Očitno smo pozabili, kako smo se v prizadevanjih za uvedbo visokošolskega študija učiteljev sklicevali na potrebo pedagogizacije učiteljskega poklica.

Delo na osnovni šoli je težje in zahtevnejše kot na srednji šoli. Zato je tako zelo pomembna tudi pedagoška usposobljenost. Ni namreč dovolj, da bodoči učitelj dobro pozna učne načrte in učence. V času študija mora spoznati tudi učno-vzgojne situacije, s katerimi se bo srečeval v svoji poznejši poklicni praksi. To pa bo možno le, če bo deležen izdatne izobrazbe na področju pedagogike, psihologije in metodike.

Sicer se pripravlja nov projekt vzgoje in izobraževanja, vendar še ne vemo, kakšna bo nova osnovna šola, in verjetno bo preteklo še kar precej časa, preden bomo z njo začeli.

Toda nekaj je povsem jasno. Če bomo hoteli, da bo uspešna in hrati tudi humana, bomo nujno takoj morali storiti dvoje:

1. Spremeniti bomo morali neustrezne učne načrte. Pri tem pa ne bi smeli pozabiti, da ima dan samo 24 ur in da razvoj duševnih sposobnosti ne dohaja hitrega razvoja znanosti in tehnike.

2. Na fakulteti bomo morali znatno zvišati fond ur za pedagoško izobraževanje učiteljev.

Ob tej priložnosti bi lahko popravili še usodno napako, ki smo jo storili s tem, da smo ločili šolanje predmetnih učiteljev od šolanja razrednih in ga prenesli na univerzo. Prav bi namreč bilo, da bi se oboji šolali na skupni pedagoški akademiji.

Draga Humek, Maribor

Nova slovenska ustava naj ne zmanjšuje pravice narodnih manjšin

Po nedavni strokovni okrogli mizi o narodnostnih vprašanjih v okviru nove slovenske ustave, ki ga je organiziral Inštitut za narodnosti, je tudi Skupščina Pomurske madžarske narodnostne samoupravne skupnosti razpravljala o preoblikovanem besedilu delovnega osnutka nove slovenske ustave. Skupščina PM

manjšina« je skupščina podprla) avtohtoni manjšini, ki skupaj s slovenskim narodom avtohtono živita na ozemlju Republike Slovenije.

Za madžarsko narodnostno skupnost je vitalnega pomena, da bo že v ustavi zapisano, da imajo manjšine tudi pravico do dvojezičnega vzgojno-izobraževalnega sistema. Ta oblika vzgoje in izobraževanja je zaradi svoje specifičnosti – kljub velikim pomanjkljivostim – edina sprejemljiva varianta za Madžare v Pomurju.

Nadalje je skupščina še zahtevala, da imajo manjšine v okviru t. i. posebnih pravic z zakonom določene pravice na področju gospodarstva, kadrovske politike, kulture, informativne dejavnosti, založništva in stikov z matičnima narodoma.

Zagotoviti jim je treba tudi neposredno zastopstvo v slovenski skupščini.

Laszlö Gönc, sekretar PMNSS

O pripadnosti stari miselnosti ali o zadregah v zdravstvu

V zadnjem času smo doživeli ustanovitev Iniciativnega odbora za reorganizacijo slovenskega zdravstva, ki zahteva temeljito in hitro izpeljavo sprememb, za izboljšanje stanja v zdravstvu. Nekateri opazovalci pa se ne morejo izogniti vtisu, da je v ozadju predvsem pobuda za generalno čistko med vodilnimi zdravstvenimi delavci. Odbor namreč meni, da spremembe lahko izpeljejo le ljudje, ki so neobremenjeni z dosedanjim načinom razmišljanja in dela. Ob tem je bila s strani nekaterih zdravniških, pa tudi laičnih krogov vržena trditev, ki se je prenesla tudi v časopise, da je prof. dr. Dušan Keber (DK) primer z dosedanjim načinom razmišljanja in dela obremenjene osebe. Zato želiva kot njegova dolgoletna sodelavca z Interne klinike Trnovo širši javnosti nekaj stvari pojasniti:

Najprej o delu. DK zagovarja misel, da merilo kvalitete posameznika ne morejo biti njegove obljube o bodočem delu (če pa so še tako lepe), temveč predvsem njegovo že opravljeno delo. Ima nemalo zaslug, da so v medicinskem raziskovanju uvedli kriterije uspešnosti, ki veljajo v razvitem svetu: objave raziskav v uglednih mednarodnih revijah in njihova odmevnost. S temi strogimi kriteriji si med povprečneži ni pridobival prijateljev, vendar je pripomogel, da so vsaj v medicinskih vedah pričla sredstva za znanost pravičneje razporejena. Naša ustanova, ki jo vodi od leta 1983, je predvsem po njegovi zaslugi napredovala v zadnjih letih od malo pomembne raziskovalne ustanove v sam vrh Univerzitetnega kliničnega centra. Pešćica »popoldanskih« raziskovalcev, ki imajo za osnovno zadolžitev klinično delo, je v zadnjih desetih letih objavila več kot 400 raziskovalnih publikacij, od tega polovico v tujini (nekaj deset člankov v najodmevnejših revijah). S prispevki s področja tromboze je vzbudil tolikšno pozornost mednarodne strokovne javnosti, da ga vabijo kot predavatelja na strokovna srečanja v tujino, vzpostavil je enakopravno sodelovanje z nekaterimi slovitimi ustanovami v tujini. Je v uredniškem odboru ene od najpomembnejših mednarodnih revij s področja tromboze in strokovni rezenzent pri dveh. V letošnjem letu je predsedoval mednarodnemu kongresu o trombozi, ki je bil zaupan naši ustanovi. Kongres je bil deležen laskavih ocen vodilnih svetovnih strokovnjakov.

Naštevali bi lahko še naprej (prispevek k preventivni in klinični medicini ter pedagoško delo), pa se nam ne zdi potrebno.

O dosedanjem načinu razmišljanja, predvsem pa o ravnanju.

V letih, ko je bila gonja za usmerjeno izobraževanje na vrhuncu in so se pojavljale zahteve, da se študij medicine skrajša s petih na štiri leta, si je DK upal postaviti in utemeljiti zahtevo za uvedbo šestletnega študija po vzoru vsega sveta. Trud majhne skupine somišljenikov je trajal pet let, na ovire so naleteli ne le pri uradni politiki, temveč tudi na Medicinski fakulteti in Zdravniškem društvu. Rezultat je znan: pred dvema letoma so prvi študentje vpisali 6-letni program medicinskega študija.

V svinčenih 70. letih se je DK kot specializant, t. j. zaposlen za določen delovni čas in zatorej ogrožen, da izgubi službo, boril za namestitev zdravnika, ki je prišel pod udar »tretje košarice«. Kljub izstopajočemu študijskemu uspehu in drugim odlikam je kandidata ogrozil družinski izvor (brat duhovnik), predvsem pa seveda politično podprt protikandidat. Kot predsednik Komisije za delovna razmerja se je DK zagrizel v neenakopraven boj (drugo stran je poleg politične in vodstvene strukture UKC predstavljal tedanji notranji minister Janez Zemljarič) in v njem tudi zmagal. Različni pritiski prejšnje oblastne strukture na kadrovanje na naši kliniki tudi kasneje niso bili uspešni. Čut za spodobnost nam preprečuje, da bi te dogodke podrobneje opisovali. Drži pa, da je boj za ukinitev »tretje košarice« DK nadaljeval ob vsaki primerni priložnosti tudi izven lastne ustanove.

Naj končno omenimo še pokončno držo DK ob procesu JBTZ. Že na samem začetku, ko še zdaleč ni bilo jasno, kakšna bo usoda slovenske pomladi, je povzdignil glas proti nasilnemu ravnanju s takratnimi pripornik.

Ob vsem povedanem ni nobeno naključje, da je DK ponovno med prvimi napadel pojav sintagme »obremenjenosti z dosedanjim načinom razmišljanja«, ker po njegovem mnenju kaže na ponovno uvajanje »tretje košarice«. Na nedavnem sestanku Iniciativnega odbora je nedvoumno povedal, da gre za leninistično geslo »par excellence« in posvaril pred miselno policijo Orwellovega tipa.

Seveda je prejšnji enopartijski režim postavljal na pomembna mesta pretežno svoje ljudi in ob zatrti konkurenci dopuščal negativno selekcijo. Za zamenjavo neustreznih ljudi pa ni potrebno ponovno uvajanje ideoloških kriterijev v obliki nove »tretje košarice«: povsem bi namreč zadostovali konkretni dokazi o preteklem delu in doseženih (ne)uspehih.

Prav v tem grmu pa najbrž tiči zajec: (morebitnim) novim povzpetnikom najbrž ne diši, da bi ti kriteriji veljali tudi zanje. Če se nova oblast tega ne bo naglo zavedla, se nam utegne zgoditi, da bomo po nekaj volitvah ostali na vodilnih položajih brez usposobljenih ljudi, saj bodo miselno »neobremenjeni« samo še ljudje, ki v resnici ne bodo o ničemer razmišljali.

DK si pot do uspehov v preteklosti ni olajšal s članstvom v Zvezi komunistov, saj ga je večkrat odklonil; bolj bo držalo, da je zato naletel na napade in ovire. Večkrat je pogobljeno analiziral slabosti sedanjega sistema zdravstvenega varstva in javno predlagal načine njegovega izboljšanja, nazadnje v 95. številki Nove revije. Kljub temu, da se ni včlanil v nobeno od novih strank (pravi, da se še niso dovolj profilirale in da ne bi rad prevelikokrat izstopal), pa ga to ni oviralo, da ne bi še v času osvajanja oblasti dvema zmagovitima strankama napisal osnutkov njune zdravstvene politike.

Pričujoči zapis ni namenjen njegovi obrambi, ker meniva, da je ne potrebuje. Njegov primer sva uporabila zato, da bi opozorila, da splošna gonja proti »starim kadrom« ne more nadomestiti tega, kar je edino lahko merilo za izbiro kvalitetnejših ljudi kot doslej: to pa sta zlasti strokovnost in opravljeno delo.

Polona Peternel in **Pavel Poredoš,** Ljubljana

Odprto pismo Ribičiču, Tomšiču, Pučniku, Peterletu, Ravniku, Žaklju

Iz časopisov sem obveščen o predvidenih spremembah stanovanjske zakonodaje. Dovolite, da vam sporočim pomisleke ob nekaterih predvidenih rešitvah.

a) Po časopisnih vesteh bo lastnik stanovanja lahko čez pet let odpovedal stanovanjsko pogodbo sedanjemu nosilcu stanovanjske pravice z odpovednim rokom enega ali treh let, ko bo moral najemnik stanovanje izprazniti. Sedaj je stanje tako, da praznih stanovanj ni, in čez pet let ne bo nič drugače. Kam naj se torej izseli? Tak režim je mogoč, ko je na razpolago dovolj praznih stanovanj, sicer pa je nečloveški.

b) Predvideno je, da bo lastnik lahko določil do 50 odstotkov višjo stanarino od normalne po občinskih predpisih. Pomeni, da bo stanarina odvisna tudi od potreb lastnika, volje vodilnih ljudi v podjetjih lastnikih in podobnega. Določanje stanarine se torej dejansko prepušča lastnikom monopolistom, saj popolna odsotnost praznih stanovanj onemogoča konkurenčno oblikovanje stanarin.

c) Predvideva se ukinitev »dedovanja« stanovanjske pravice oz. avtomatičnega prenosa stanovanjske pogodbe na določene osebe, ki so v največh primerih člani družine, v primeru smrti najemnika. Tak prenos ne bo mogoč niti na soprogo oz. soproga in otroke umrlega. Kakšna krutost!

d) Določanje pogojev prodaje stanovanj, tudi sedanjih družbenih, je popolnoma prepuščeno lastnikom. Po podatkih, ki sta jih objavila Delo in Dnevnik, so razlike naravnost fantastične (takojšnje plačilo 0 do 100 odstotkov, obročno odplačevanje od nič do 30 let, obrestna mera nič do 4 odstotke, revalorizacija nič do polnega R).

Ne poznam razmer v Zahodni Evropi. V naših razmerah bodo ljudje tolikšne razlike občutili kot krivične.

Očitno je, da želijo sestavljalci nove stanovanjske zakonodaje dosedanjo zaščito najemnikov v celoti odpraviti in uvesti popoln tržni liberalizem najbolj grobe oblike.

Kot da bi tudi predlagatelji začutili nevarne posledice svojih predlogov, predvidevajo ustanovitev Stanovanjske zbornice, ki naj bi sprejela pravila obnašanja lastnikov stanovanj nasproti najemnikom. Seveda ni jasno, kakšne sankcije so mogoče proti kršiteljem takih norm. Potrebna zaščita najemnikov naj bo zakonsko urejena. Kaj predlagam?

1. **Stanarine**

Stanarine morajo biti tako visoke, da ohranjajo stanovanja v funkciji in pa da dosegajo racionalno zasedbo stanovanj. Racionalna zasedba stanovanj se doseže z zamenjavami in oddajo podnajemnikom. Imenujemo tako stanarino funkcionalno. Uvedba takih stanarin ob učinkovitih subvencijah bi samodejno odpravila veliko večino neracionalno zasedenih stanovanj. V celoti pa tega problema, menda je to jasno, ne bo mogoče nikoli odpraviti.

Višina ali pravila za določanje stanarin naj predpiše država.

2. **Zamenjava stanovanj**

Bistveno bo pospešilo zamenjavanje stanovanj, če bo le-to mogoče v okviru vseh sedanjih družbenih stanovanj, in ne le v okviru stanovanjskega fonda istega lastnika, kar je seveda treba zakonsko zagotoviti.

3. **Prenos stanovanjske pogodbe za sedanja družbena stanovanja**

Gre seveda za sedanja družbena stanovanja, ki ne bodo prodana fizičnim osebam.

Stanovanjska pogodba se avtomatično prinese na soprogo oz. soprogo ali otroke ter z njimi izenačene osebe v primeru smrti najemnika. Za druge stanovalce, ki imajo po sedanjih predpisih pravico do »dedovanja«, pa mora lastnik v primeru smrti najemnika poskrbeti za drugo stanovanje.

Razume se, da bo lastnik, če bo zainteresiran, lahko poskrbel za drugo stanovanje praviloma le z zamenjavo.

4. **Prodaja stanovanj**

Izhajam iz prepričanja, da si ne moremo privoščiti takega kaosa, kot sledi iz točke d).

Nujno je treba določiti za celo republiko enotne pogoje za prodajo sedanjih družbenih stanovanj. Odločitev o tem, ali stanovanja proda ali pa je stvar lastnika stanovanj (to ni edina možna rešitev, drugo navajam pod točko 6).

Pri tem je nujno, da republiški predpis uredi naslednje:

– določanje vrednosti stanovanj – nedopustno bi bilo, da bi bila popolnoma enaka stanovanja različno ovrednotena, kar je po sedanji praksi mogoče. Ne poznam dovolj stvari, vendar ali ne bi bilo treba za osnovo vrednotenja vzeti sedanje revalorizirane knjižne vrednosti po evidenci v stanovanjskih podjetjih in jih ustrezno korigirati, s čimer bi odpadel opisani problem,

– obveznost lastnika, da je dolžan v primeru, če se odloči za prodajo, ponuditi v prodajo vsa stanovanja, ki jih ima v lasti,

– če je stanovanje zasedeno, ga je mogoče prodati le sedanjemu nosilcu stanovanjske pravice, oz. bodočemu najemniku in osebam, ki imajo po sedanji ureditvi pravico do »dedovanja«.

Taka ureditev je potrebna tudi iz razloga, da se preprečijo okoriščanja. Kajti zelo preprosto je urediti stvari tako, da bo nekaterim omogočen nakup pod bistveno ugodnejšimi pogoji kot drugim. Posebej je tako ravnanje nevarno v povezavi z namerami iz točka a).

Prodajni pogoji morajo biti dobro premišljeni in jih ne bi smeli spreminjati, veljati bi morali daljše razdobje.

5. **Odpoved stanovanjske pogodbe za sedanja družbena stanovanja**

Odpoved s strani lastnika je mogoče le, če najemnik ne poravnava svojih obveznosti, če se ne drži hišnega reda, ne vzdržuje stanovanja v primernem stanju, če uporablja stanovanje v nasprotju s pogodbo ali če najemnik razpolaga z drugim stanovanjem, v katerega bi se lahko vselil.

6. Kot je vidno iz mojega predloga, naj bi bil glavni regulativ za racionalno zasedenost stanovanj funkcionalna stanarina. Tak objektivni regulator izključuje potrebo po voluntarističnih odločitvah posameznikov ali skupin, ki imajo moč v podjetjih lastnikih stanovanj, ki jo lahko tudi zlorabljajo. Ugovor bi lahko bil: že, toda s tem bi bil zaščiteni sedanji stanovalci v družbenih stanovanjih, kaj pa drugi. Odgovor bi bil tak: delno bi se stvari uredile z zamenjavami, preostali del pa bi se lahko uredil samo z gradnjo novih stanovanj. S tem, da zamenjamo stanovanjsko situacijo državljanov A in B, v splošnem ne rešimo ničesar. Za nove gradnje pa je potreben kapital. Zaradi dolge amortizacijske dobe ni realno pričakovati, da bodo zasebniki v bližnji bodočnosti pripravljeni vlagati svoj denar v najemniške stanovanjske stavbe. Za to bodo potrebna javna sredstva. Ta pa bi bilo mogoče zbrati predvsem s prodajo družbenih stanovanj. Če bo denar od prodaje prihodek sedanjih lastnikov, se ga bo le malo vrnilo v stanovanjsko gradnjo. Če bi hoteli učinkovito mobilizirati ta vir za stanovanjsko gradnjo, bi morali storiti naslednje:

– prenesti lastništvo sedanjih družbenih stanovanj na državo ali občine,

– prodajati stanovanja pod pogoji, ki bodo sprejemljivi za veliko večino najemnikov,

– porabo zbranih sredstev zagotoviti za gradnjo najemniških stanovanj neposredno ali za ugodno kreditiranje.

Pa še nekaj misli.

Če strnemo posledice predloga za spremembo stanovanjske zakonodaje, dobimo na eni strani odpravo zaščite najemnikov sedanjih družbenih stanovanj, negotovost, strah in jezo pri le-teh, občutek krivičnosti in na drugi strani – nič oz. pravice lastnikov brez učinka na bistveno, kako takoj pospešiti gradnjo stanovanj.

Kaj je navedlo sestavljalce predloga spremembk takemu neprimernemu tržnemu fundamentalizmu prav v stanovanjskem gospodarstvu, kar neposredno zadeva tretjino prebivalstva Slovenije, in to popolnoma po nepotrebnem, saj je mogoče boljše učinke doseči bolj človeško.

Tak predlog razodeva miselnost sestavljalcev, ki je v okviru paradigem liberalnega kapitalizma 19. stoletja, kot da ne vedo za socialno kapitalistične države Zahodne Evrope v 20. stoletju, da ne govorimo o novejših trendih v Evropi, kot jih navaja dr. Veljko Rus v članku O pravičnem in nepravičnem v Sobotni prilogi Dela 6. oktobra letos, in sicer: citiram:

»V Evropi je med družboslovci vse več takih, ki menijo, da je dolgoletno najemniško razmerje v stanovanjski ali pa poslovni sferi nesprejemljivo. Prepričani so, da bi si morali stanovalci, ki leta stanujejo, vzdržujejo ali celo zboljšujejo najemniška stanovanja, s postopnim odkupom pridobiti lastninsko pravico do teh stanovanj.«

Dobro bi bilo pogledati, kako so se stanovanjskega problema po 2. svetovni vojni lotili v Italiji, kjer je določena zaščita v starih stanovanjih v veljavi še danes (kot sem zasledil v enem izmed prispevkov v PP 29 v Delu, ušlo mi pa je, v kateri številki). Dva režima – za »stara« in »nova« stanovanja ni izmislek podpisanega.

Svoja razmišljanja naslavljam na predsednike strank, ki so si, tako menim, podobne vsaj v tem, da želijo ustvariti socialno državo, čeprav izhajajo nekatere iz socialistične oz. socialdemokratske tradicije, druge pa iz načel krščanskega etosa in papeških socialnih enciklik, in pa sindikatoma kot organizacijam delojemalcev, ki jih je med tretjino prebivalcev Slovenije v najemniških stanovanjih nedvomno velika večina.

Tu sem nameraval končati.

Pravkar pa berem v časopisu, da stranke na predlog sprememb nimajo bistvenih pripomb, kar me navaja na misel, če je to res, da naslovi firm ne ustrezajo vedno njihovi vsebini.

Oto Berlič, Ljubljana

Potopiti jedrsko ladjo

Članek g. M. Erjavca o JE Krško je namenjen predvsem Zelenim Slovenije, verjetno pa vsem, ki nasprotujejo uporabi jedrske energije, zato izziva odgovor. G. Erjavec očita Zelenim »iracionalni strah in prvinski odpor proti vsemu jedrskemu, kar z zdravo pametjo nima nobene zveze«. Toda tudi argumentom g. Erjavca taka zveza manjka.

Strah pred sedanjimi lahkovodnimi tlačnimi reaktorji, ki jih je največ na svetu (tak je tudi naš), temelji na možnosti t. i. velike nesreče, kot je pretalitev sredice in z njo take poškodbe, da pride do velikih emisij radioaktivnosti v okolje. Nesreča bi verjetno potekala drugače kot pri Černobilu, kjer je eksplozija vrgla radioaktivnost visoko v zrak, kar je morda celó nekoliko omililo nesrečo. Pri talitvi sredice bi poškodbe z radioaktivnimi emisijami verjetno nastale ob dnu reaktorja in bi se širile bolj pri tleh, kar bi lahko bilo tudi huje kot v prvem primeru.

V svojem nedavnem članku v Delu (Kako preprečiti učinek tople grede – 2, Znanje za razvoj, 12. sep. 1990) sem navedla, da so jedrski strokovnjaki na letošnjem 2. simpoziju o CO2 v Aachnu menili, da današnji lahkovodni reaktorji glede varnosti niso primerni za uveljavitev bodočih energijskih programov, in zahtevali **mnogo varnejšo** jedrsko tehniko, kot je sedanja, pri kateri bodo nesreče, kot je pretalitev sredice, izkučene po »naravnih« zakonih tj. načelno (inherentno varni) in ne le statistično. Tudi dokazila o varnosti reaktorjev ni mogoče dajati na osnovi sedanjih meril.

Pred Černobilom je veljalo mnenje, da je verjetna le ena velika nesreča na milijon reaktorskih let ali še na več (reaktorska leta: število vseh reaktorjev na svetu, pomnoženo z leti delovanja). Leta 1986, po Černobilu, pa se je pokazalo, da to ne drži, saj je po manj kot deset tisoč reaktorskih letih prišlo do vsaj dveh upoštevanja vrednih nesreč: na Otoku treh milj (kjer se je sredica že talila in je malo manjkalo do velike nesreče) in v Černobilu, ki je bil prava katastrofa. Verjetno je torej, da bo še prihajalo do velikih nesreč, ni pa mogoče napovedati niti kje na svetu niti kdaj. Strah torej ni iracionalen in brez zveze z zdravim razumom, marveč kar utemeljen.

Nekaj podatkov o Černobilu

G. Erjavec upošteva pri Černobilu le takojšnje smrtne žrtve, omalovažujoče navaja še število bodočih smrtnih rakov (vprašljive številke), drugih izrednih posledic pa niti ne omeni, kar je resnično nerazumno omalovaževanje katastrofe.

V mojem članku v Delu (Znanje za razvoj, 7. julija 1988, Majhne države si nesreče v JE ne morejo privoščiti) so opisana zapažanja francoskega odposlanca revije Sciences et vie, ki je obiskal Černobil aprila 1988. Nekaj podatkov: okrog porušenega reaktorja je prepovedana cona z radijem 30 km (2 828 km^2), kjer naselitev ni dovoljena. Jedro te cone s polmerom kakih 2 km, kjer je bila radioaktivnost najmočnejša, je danes puščava z mavzolejem iž jekla, svinca in betona, ki pokriva uničeni reaktor; pri tem delu v radioaktivnem peklu so se delavci izmenjevali noč in dan. Znotraj jedra so podrli vse stavbe in drevje ter posneli zemljo tudi za meter na debelo; vse so spravili v tisoče betonskih zabojnikov in zakopali. Zunaj uničenega jedra so iz prepovedane cone izselili 135.000 ljudi z živino vred. Ljudje so odhajali brez vsega. Dekontaminacija je bila silno obsežno in zahtevno opravilo, pri katerem so najprej odstranili zemljo, nato pa razkuževali hiše zunaj in znotraj. Pri dekontaminaciji gre **za ogromne površine:** poleg 2.800 km^2 v izpraznjeni coni je bilo močno radioaktivno okuženih še 20.000 km^2 obdelovalne zemlje, razporejene v lisah vse naokrog prepovedane cone – **skupna površina skoraj cele Slovenije.**

Iz Moskve je na dan nesreče prispelo sto specializiranih zdravnikov, ki so pregledovali najbolj prizadete ljudi in jih prve dni poslali okrog 300 na zdravljenje v Moskvo. Tudi vseh 135.000 izseljencev je bilo zdravniško pregledanih.

Neposredne stroške te velike nesreče so ocenili **z vrednostjo 16 reaktorjev černobilske vrste.** Izdatke za odstranitev posledic primerjajo z izdatki za celotno jedrsko energijo SZ.

Nauk iz Černobila: **majhne države ne bi bile same kos taki nesreči,** ker ne bi zmogle ogromnih organizacijskih, zdravstvenih, tehniških, materialnih in finančnih naporov.

Še o številu smrtnih žrtev.

Navedbe g. Erjavca o poznih posledicah, tj. o številu smrtnih rakov v bodočih desetletjih, so površne in zavajajoče. Ocene, ki dajejo zelo majhno število dodatnih smrtnih rakov v desetletjih, so navsezadnje stvar računa.

Če npr. za černobilsko nesrečo ocenjujemo vpliv radioaktivnega oblaka na prebivalstvo vse zahodne SZ ali vse Evrope, bo povprečna doza na človeka iz sto – ali večstomilijonske skupnosti zelo majhna in ocena iz nje izračunanega števila bodočih dodatnih rakov (npr. za 50 let) bo tudi zelo majhna; v primerjavi s številom vseh smrtnih rakov (iz različnih vzrokov) bo znašala le npr. 0,1–0,2 odstotka', česar ne bo niti opaziti.

Če pa opazujemo omejeno področje z visoko radioaktivno kontaminacijo, npr. prepovedano cono v Černobilu s 135.000 prebivalci, in če bi pustili prebivalce živeti naprej v tej coni, ne da bi jo razkužili, bi zaradi stalne visoke doze kmalu prišlo do tako velikega števila smrtnih rakov (in levkemije pri otrocih), da bi prebivalstvo to zagotovo opazilo in se uprlo. To je tudi vzrok evakuacij.

Letos so poročali, da morajo izseliti ali da so izselili nekaj vasi v Belorusiji, ker so meritve pokazale preveliko radioaktivnost. Koliko takih vasi bo pa ostalo neopaženih?

Takojšnja smrt oz. v prav kratkem času (npr. v mesecu dni) pa zadene človeka, če je dobil izjemno visoko dozo (nad 5 Gy), kar se je zgodilo zaposlenim v centrali, ki so takoj začeli reševati.

Primerjava jedrskih nesreč z nesrečami v drugih dejavnostih

G. Erjavec poudarja majhno število takojšnjih smrtnih žrtev v jedrski industriji z mnogo večjimi v kemijski industriji, rudnikih, zaradi rušenja vodnih jezov itd. Ta primerjava izzveni takole: če imamo tako velike žrtve v drugih industrijah, nekaj dodatnih deset smrtnih žrtev v jedrski industriji pač ni pomembno in je neumno boriti se proti jedrski energiji. Tako sklepanje je cinično in nesprejemljivo. V vseh dejavnostih se **moramo boriti za zmanjšanje oz. preprečenje nesreč.**

V tej smeri je v ES in bo z novim zakonom o okolju tudi pri nas zahtevana **presoja vplivov na okolje,** ki bo zadela vse pomembne investicije in bo lahko nevarne tehnologije, objekte in izdelke tudi prepovedala.

Ker sem po stroki kemik, naj navedem nekaj stavkov iz svojega članka o mehki ali humani kemiji (Delo, Znanje za razvoj, 20. marca 1989, Mehka kemija ne hazardira z okoljem): Velike nesreče v kemijski dejavnosti, kot so bile v Sevesu (1976), v Bhopalu (1984), Sandozu (1986) – samo Bhopal je zahteval 2998 smrtnih žrtev, v nekaj letih pa pričakujejo še dodatnih 1700 – ter deset tisoče smrtnih žrtev letno zaradi uporabe pesticidov v državah v razvoju, so v javnosti zbudile močan dvom o blagoslovu kemije in njenih proizvodov ter sprožile vprašanje, ali je kemija res blagoslov ali poguba. Kemijska industrija je spoznala naraščajoči odpor prebivalstva in se proti koncu leta 1987 sama zavzela za mehko ali humano kemijo. Med smernicami za humano kemijo je gotovo najpomembnejša ta-sta, ki pravi: **dejavnosti pri kateri je možna velika nesreča, moramo opustiti, četudi je verjetnost, da se nesreča zgodi, majhna.** To naj velja tudi za jedrsko industrijo.

Tej presoji vplivov na okolje so morale članice ES do konca leta 1988 prilagoditi svoje nacionalno pravo. V zvezi s to presojo se npr. prepoveduje proizvodnja in uporaba raznih nevarnih kloriranih ogljikovodikov (OFC, ClCH). Primer, da smo že tudi pri nas ravnali po tem načelu, je bilo skladišče Polikema, ko je komisija, v kateri sem sodelovala, zavrnila lokacijo tega skladišča nevarnih snovi na Barju, pred vrati Ljubljane. Upam, da bo bodoča zakonita uvedba omenjene presoje vplivov na okolje preprečila velike nesreče v prihodnje.

V sklepu svojega članka se g. Erjavec sprašuje, kdo bo dvignil potopljeno »drago, dragoceno in edino« jedrsko ladjico. Menim, da bo o tem imela kako besedo tudi stroka in da bodo naši sodobni energetiki, ki se zavedajo ekoloških problemov, ravnali odgovorno in premišljeno.

Neža Exel, za Zelene Slovenije

Od ZKS SDP do Zveze demokratične levice Slovenije

(predlog 12. kongresu stranke)

Vsi dosedanji zgodovinski rezultati delavskega gibanja (komunistične, socialistične, socialdemokratske ali liberalne politične usmeritve) in osvobodilnega boja ljudi in naroda, ki seveda še vedno traja, so temeljili na jasni konkretni globalni analizi svetovnega (evropskega še posebej) položaja državljanov in republike Slovenije v Jugoslaviji; na analizi dejanskega ekonomskega, socialno-političnega in kulturnega položaja in potreb **osnovnih** delavskih in družbenih slojev in skupin državljanov na makro-in vseh drugih ravneh in področjih življenja in dela ljudi. Takšno analizo položaja in perspektiv bi potrebovali tudi za 1. kongres naše prenovljene, pa tudi razcepljene organizacije, ki pa je na prvih demokratičnih večstrankarskih volitvah v Sloveniji po vojni vendarle kot posamična stranka dobila največje število glasov in mandatov v DPZ.

Na kongresu v Novi Gorici ni realno, da bi sprejeli nov celovit program stranke, možno in nujno pa je, da sprejmemo osnovna **koncepcijska** izhodišča, ki jih bo programski svet (komisija) stranke kasneje razdelal in predložil članstvu ter slovenski družbi v nadaljnjo presojo, za sprejem na prihodnjem kongresu.

Vse dosedanje uspehe smo komunisti dosegali v najtesnejši zvezi **z delom, znanjem, kulturo in demokratičnimi procesi,** zato velja na teh osnovah postaviti življenjske programske in politične temelje novi prenoveljeni stranki socialistične levice na Slovenskem. V medvojnem obdobju (zlasti v Čebinskih dokumentih), v Temeljnih točkah OF slovenskega naroda, sklepih SNOS in v povojnih ustavah Slovenije se kot rdeča nit samoidentifikacije in uveljavitve osvobodilnih teženj konkretnih ljudi, naroda in osnovnih družbenih skupin delavstva, kmetov in inteligence razbira nit povezovanja avtonomija in pluralizem družbenih in idejnih subjektov, potreba po demokratični komunikaciji med enakovrednimi in enakopravnimi subjekti in od tod trajna težnja po demokratičnem družbenem sistemu.

Kadarkoli v zgodovini so se te zveze in demokratične poti za doseganje, uveljavljanje in preverjanje socialnega in narodnega konsenza pretrgale, je ZK (kot tudi druge leve družbene sile) prišla v krizo stagnacije in razkroja, vse do slovenske različice boljševizma in neostalinizma.

Povezovanje osvoboditeljskih demokratičnih teženj in potreb ljudi v skupni globalni viziji razvite socialistične družbe evropskega tipa lahko na sedanjih razvojnih presečiščih pripelje do **nove zgodovinske povezave levih družbenih sil,** ki so in bodo vedno bolj organizirane v zelo **različnih** inštitucijah. Kakršen koli poskus majoricazije ali pragmatičnih preigravanj kratkega dometa bi naši organizaciji, pa tudi vsem, ki bi pri tem sodelovali, vzel še poslednje moralne in socialne osnove in legitimacijo za novo zgodovinsko sintezo naprednih levih političnih tokov na Slovenskem. Takšnim težnjam novega makiavelizma ali drugačne manipulacije se moramo tudi na 12. kongresu ZKS-SDP najodločneje upreti.

V ospredje pozornosti in dogovora na kongresu velja postaviti razvojno analizo in perspektivo Slovenije v svetu, konfederativno preureditev odnosov med jugoslovanskimi narodi, uveljavitev avtonomije civilne družbe in odnosov pravne države na temelju neokrnjenega dostojanstva in svobode človeka kot posameznika v vseh njegovih možnih asociacijah, boj za uveljavitev suverenega pluralističnega parlamenta, in njegovo vpetost v realne strukturne temelje in vezi v visoko stratificirani, pluralni slovenski družbi, odprti v svet. Na teh smereh se bo verjetno bil tudi osnovni boj za novo ustavo Republike Slovenije.

Za demokratično srečanje levih sil Slovenije naj se naša organizacija opredeli tudi s svojim imenom. V organizaciji bodo ostali člani, ki so doslej s svojim življenjem in delom dokazali, da so **levičarji delavci (moderno pojmovanih), ne pa oblastniki ali manipulatorji, da so zreli Slovenci, ki s svojim delom, znanjem, kulturo in na demokratičnih evropskih standardih življenja** in javnega delovanja znajo povezovati različno misleče ljudi v skupna dejanja in v nove evropske parlamentarne ter druge politične inštitucije življenja; ki bodo v vseh središčih neobvladljivo bogate civilne družbe povezovali enakopravne partnerje v skupni boj za konkretne produkcijske, sistemske in druge družbene odločitve. Te pred vzstopom v novo tisočletje moramo sprejeti in na demokratičen način uveljaviti v temeljnih in vseh izvedenih ravneh in področja življenja. **Izključimo iz svoje organizacije boljševike,** če se sami nočejo umakniti, kot tudi vse nove prevarante! Bodimo leva socialistična politična skupina slovenskih demokratičnih sil, ki bo v središču družbenega dogajanja, ob konkretnih problemih povezovala subjekte civilne družbe zunaj parlamenta in v parlamentu, zunaj strank ali z njihovim enakopravnim parlamentarnim sodelovanjem; stranka, ki bo sposobna povezovati energijo civilnih družbenig gibanj, brez nasilnih novih institucionalizacij, vendar tako, da v svoji lastni koncepcijski programski izbiri in politični postavitvi **utrdi in poveže napredna družbena jedra za skupen demokratično dogovorjen nastop.** Naj socialisti in socialni demokrati postanejo to, za kar se razglašajo, naj mladi liberalci nadaljujejo misel in življenjski modus slovenskega svobodomiselstva in kreacije liberalizma v novi pomladi evropskih narodov in evropske civilizacije, ki nastaja, naj se zbudijo k aktivnemu javnemu življenju slovenski krščanski socialisti, naj se razvije pluralistična mavrica delavskega sindikalizma in delavske samoorganizacije, vse to in še mnogo več potrebujemo! Vendar bodimo izvirni in mislimo globalno levo, ko med Slovenci, državljani Slovenije, doma, po Jugoslaviji in v svetu delujemo demokratično.

Predlagam, da se naša organizacija razvije in uveljavi kot zveza demokratičnih levih sil Slovenije, v zvezi evropske demokratične levice, ki nezadržno nastaja iz zgodovinske zmage nad fašizmom in stalinizmom, v spopadu z desničarskim neokapitalizmom in nacionalizmom, v odporu do vseh starih in novih kolektivizmov, s katerimi se sodobni svet sooča na ekonomskem, političnem, geostrateškem in vojaškem področju. Nadaljujmo pozitivno tradicijo levega komunističnega gibanja in demokratične socialistične levice, brez novih zgodovinskih iluzij po osrečevanju in osvoboditvi ter človeka (naroda) po strankah ali družbenih inštitucijah (sistemih), ker je to delo svobodnih in demokratično povezanih ljudi samih. V življenju se bomo morali ponovno preveriti kot združujoča sila enakopravnih in avtonomnih notranjih osvobajajočih sil dela, znanja, kulture in demokracije za pluralno življenjsko možnost notranjih osvobajajočih sil dela, znanja, kulture in demokracije za pluralno življenjsko možnost, ki je pred vsemi nami. Te zgodovinske priložnosti res ne smemo zamuditi.

Tone Remc, Ljubljana

Zdravstvo iz drugega zornega kota

S člankoma dr. Herberta Bernhardta, ki sta izšla v sobotni prilogi dela avgusta letos, se praktično povsem strinjam, ves čas pa mi manjka tretja stran trikotnika: zakaj v zdravstvu zdravnikom ni uspelo postaviti takšne organizacije, da bi bila učinkovita in racionalna? Zakaj s(m)o zdravstveni delavci otopeli in prepustili zdravstvo zakljičju, v medicini pa spremljali razvoj v svetu? Dobro poznamo uspešne organizacijske oblike po svetu, pa smo vseeno pokleknili pred ropotanjem nosilcev samoupravljanja v zdravstvu.

V svojem prispevku bi želel osvetliti to plat, da bi se izognili nekaterim možnim ponovitvam napak, ki so nepotrebne. Razmišljanje bi pričel pri medicinskem vrhu: MF, UKC in Univerzitetnem zavodu za socialno medicino in higieno.

Že več let spremljam absolvente MF v Ljubljani. Od časov, ko smo se borili za drugačen študij, da bi bili bolj usposobljeni za delo, je čutiti velik premik. Obseg znanja absolventov in zagnanost za delo sta velika. Kakšna škoda, da so takšni ljudje morali laikom dokazovati na sestankih poniževalnega nivoja svoj prav! V prihodnje bi kazalo več pozornosti posvetiti logičnemu povezovanju pojavov in iz literature povzeta najnovejša dognanja medicine strniti v racionalnejše mišljenje. Gotovo bi pri izobraževanju k temu pripomogla večja prisotnost strokovnjakov iz osnovne zdravstvene službe. Ni dvoma, da bi bila pot mladih zdravnikov in zobozdravnikov do pacientov čvrstejša in odločnejša.

UKC je v svojem krmarjenju med številnimi čermi ter med hotenji in dolžnostmi začel v kompromisarske vode. Prav je, da je vzgojil skupaj z MF strokovnjake, ki se enakovredno kosajo s tistimi iz bolj razvitih dežel. Je tudi dobra učilnica MF. Od tu dalje pa se začenjajo stvari, ki k takšni uglednosti ne sodijo. Predvsem bi moral biti bolj slovenski in manj ljubljanski. Če potrebuje slovenski pacient vrhunsko storitev, jo potrebuje takoj ali pa sploh ni bila indicirana. Ne more čakati več mesecev na diagnostični postopek ali vrhunski poseg zato, ker so postelje zasedene z banalnimi primeri iz ljubljanskega območja! Marsikatera aparatura bi bila v Sloveniji odveč, če te zmešnjave ne bi bilo. Tu se pojavljajo vprašanja različnih pravic uporabnikov, različnih cen, pa tudi učinkovitosti dela. Znano je, da je kadrovsko dobro zaseden, da je število prebivalcev v Sloveniji na zdravnika ugodnejše kot v ZDA prav na račun UKC in da dobršen del dela opravijo specializanti i

koliko družbenega denarja se je prelilo v privatne roke?

Res je, da je to le majhen del prelitja družbenih sredstev v privatne žepe, toda nerazumljiv je sistem, ki je silil zdravstvenega delavca, da se je moral spustiti na nivo družbeno toleriranih goljufov. Bo tega sedaj konec? Se bo OD še vedno dvigal v upravnih organih, zdravstveni delavec pa bo capljal za njim. Ne bolijo nizki OD, bolijo razlike!

Gradili smo objekte, zaposlovali ljudi, pacijenti pa so vse bolj čakali. Razporedi dela se niso prilagajali potrebam, ampak administrativnemu urniku. Sta potrebni sestra in administratorka v ambulanti ob sedmih, če prične delati zdravnik ob devetih, ko opravi vizito in napiše odpuste? Si je možno zamisliti pacienta, ki so mu prestavili operacijo na naslednji dan, ker bi se utegnila zavleči prek uradnega delovnika ali ker je eden izmed članov tima moral v sosednjo zdravstveno ustanovo služit honorar, da bi vsaj deloma držal korak z drugimi, manj izobraženimi profili?! Bomo še naprej z bolniškimi posteljami reševali socialne probleme tistih starostnikov, ki nimajo kam po končani hospitalizaciji, obračunavali pa zasedenost postelj?

Upam, da bo konec družbeno sforsiranega maličenja zdravstvenih ustanov in profila zdravstvenega delavca! Čutimo določeno praznino ob nastopu nove vlade, toda če bo odpravila vse napake preteklosti, ji dajmo čas. Napake so znane, rešitve tudi, le uzakoniti jih je treba. Ne pričakujemo, da bo v prvi fazi rešena privatna praksa, sistem zavarovanja, nujni pa so enotni normativi in enake začetne osnove v Sloveniji. Od tu naprej pa moramo spremljati učinkovitost dela in pozitivne kazalce (v nasprotju s preteklostjo, ko smo spremljali negativne).

Eden izmed kazalcev učinkovitosti dela mora postati tudi ustvarjeni prihodek tima na enoto delovne površine. Delovni normativi so nesmisel za prikazovanje navzven, saj mora biti ustanovi in timu zaupana populacija promptno in ustrezno obdelana. Lahko so le kriterij za notranjo delitev sredstev za osebne dohodke. Na ta način se bo v praksi kmalu pokazalo, da spremlja zdravnika ali zobozdravnika preveč spremljajočih kadrov, pa tudi profili z visokošolsko izobrazbo bodo morali pozabiti na »opise del in nalog«.

Navedel sem le nekaj utrinkov iz preteklosti, ki so posledica tega, da so zdravstveni delavci dopustili, da se je v njihove vrste vrnil splošni balkanizem in da so klonili pod težo prisile sistemskega balasta ter se spustili v brezploden dialog z nosilci tega. Mislim, da novega razočaranja na tem občutljivem področju zdravstvo ne bo preneslo!

Marjan Hrušovar, dr. med., Celje

Urejanje odnosov na področju sladkovodnega ribištva

Ribiška zveza Slovenije je:

- zaskrbljena zaradi neurejenih razmer na področju varstva naravne dediščine Slovenije, ker še vedno ni ustrezno zaščitena in ker posegajo v vodovje različni dejavniki brez prave odgovornosti za njeno kakovost in smotrno gospodarjenje;
- prepričana, da mora biti tudi ob uvajanju tržnega gospodarstva in ustreznega lastninjenja proizvajalnih sredstev zagotovljena skrbniška vloga organiziranega slovenskega ribištva za ohranjanje naravne funkcije voda, vodnega in obvodnega rastlinstva in živalstva, ki so skupna dobrina vse skupnosti;
- pripravljena, da prispeva k razvoju gojitvenih in varstvenih funkcij pri ohranjanju vodovja in življenja v njem, usklajevanju vseh nalog zaradi športnega ribolova, pri raziskovalnem delu usposabljanju kadrov, izboljševanju okolja in zagotavljanju z zakoni določenega reda;
- odločena, da nadaljuje svoje poslanstvo pri organiziranju varstvenih, gojitvenih in športnih dejavnosti v interesu naše družbene skupnosti v njenem nadaljnjem razvoju, in s tem prispeva, da se ne bi uveljavili temu nasprotujoči pridobitniški interesi.

Zato v imenu okoli 20.000 ribičev odločno zahteva:

- da je primarni cilj zakonodaje in gospodarjenja z vodo in vodovjem zaščita naravne funkcije voda in vseh znamenitosti, nato vzdrževanje čistih voda in gojitvenih nalog, čemur sledijo kot primarna dejavnost ribištvo z vsemi nalogami, nato pa tudi druge oblike izkoriščanja vodovja, ki ne spreminjajo njegovih naravnih funkcij: namakanje, elektrarne, plovba, športi in turizem, odvzemanje peska z dovoljenji, tehnološka voda;
- da je del tega gospodarjenja vodenje ribiškega katastra, sprejemanje gojitvenih načrtov, prizadevanje za odpravo slehernega onesnaževanja voda in spreminjanja njihove naravne vloge ob vodnogospodarskih, energetskih in drugih posegih vanje, obvezna organiziranost vseh ribičev in ribogojnic v Ribiški zvezi Slovenije zaradi uresničevanja gojitvenih načrtov in ohranjanja Ribiča kot glasnika teh dejavnosti;
- da mora biti zagotovljeno gospodarjenje po porečjih in za celotno republiko in temu ustrezno organizirano ribištvo, katerega neizogibna skrb je ohranjati avtohtoni živelj voda;
- da se prouči pomen in način upravljanja gojitvenih voda za potrebe raziskovalnega dela in normalnega delovanja Zavoda za sladkovodno ribištvo Slovenije ob načelu, da vse druge vode upravljajo ribiške organizacije;
- da se ohrani Zavod za ribištvo, ki je strokovni dejavnik slovenskega organiziranega ribištva, in se razvije v družbeno priznano in podpirano raziskovalno in kontrolno ustanovo;
- da ni mogoče ločevati skupnih interesov in dejavnosti tega zavoda in slovenske ribiške organizacije, vsega tega pa ne od varstva naravne dediščine in varovanja narave;
- da ni mogoča privatizacija teh skupnih funkcij, temveč je potrebna širša družbena podpora za okrepitev doseženega reda in ribiškega gospodarjenja.

Smisel vseh teh teženj Ribiške zveze Slovenije je in mora ostati uresničevanje družbenega interesa, da se ohranijo vode kot bistveni del narave, kot vir pitne vode in gospodarski vir za sedanje in prihodnje rodove. Naloga Ribiške zveze Slovenije je zato, da organizira ribiče in uskladi gojitvene načrte s sodelovanjem vseh dejavnikov pri gojitvi rib zaradi ohranjanja normalnega življenja v vodah. To pa je hkrati tudi bistveni del varstva okolja in varovanja naravne dediščine.

Skupščina Ribiške zveze Slovenije

Kritizirati je najlaže!

V tisku sedaj že pol leta prebiram članke o »skorumpirani smučariji« in se sprašujem, zakaj ne odgovori na vse te trditve tudi kateri od tekmovalcev, ki morda vse to dogajanje lažje oceni kot zunanji sodelavci.

V člankih, ki jih je pisal Vinko Vasle, je bilo jasno, da o športu in smučariji nima pojma, je le orodje ljudi, kot so Janez Šmitek in njemu podobni.

Pisanja sem se lotil tudi zaradi tega, ker mi nihče ne more očitati, da ga pišem iz kakršnekoli podpore ali maščevanja komurkoli v smučarskem svetu. Nihče mi ne more očitati kakršnekoli zveze z Vogrincem ali pa problemov z ljudmi, kot so Šmitek in njemu podobni, ker ne enega ne drugega nikoli nisem imel.

Slavospevov si v uvodu članka ne bom pisal, da bi potem moje besede imele večjo težo. Ljudje, kot je Šmitek s svojo »pljuvaško mentaliteto«, bi seveda rekli, da jih tudi ne morem. Morda je to tudi res, res pa je tudi to, da sem v smučariji preživel ves čas od svojega otroštva do danes, od tega tudi dobrih 10 let v vseh selekcijah Smučarske zveze Jugoslavije.

Članki in intervjuji, ki sem jih do sedaj na to temo lahko prebral, so napisani predvsem popolnoma enostransko, »resnice« so povedane le iz enega zornega kota. Kot bi za nekoga trdili, da je popolnoma zanič smučar, ker je šele 251 na lestvici FIS v super veleslalomu, ob tem pa ne bi povedali, da je sicer svetovni prvak v smuku. Sicer pa bi pisci, kot je Vasle, lahko vedeli, če se že gredo novinarje, da se v prvem semestru novinarske fakulete učijo, da je informacije vedno treba iskati na obeh straneh. Najlaže jih je iskati le pri eni strani in potem pljuvati, kolikor se da.

Kaj lahko rečem o takšnem »mojstru«, kot je Janez Šmitek? Upam, da se nikoli in nikdar nihče ne bo spravil nanj s takšno vnemo, kot se je on na smučarijo in Vogrinca, kajti če bi kdo popisal vse »bisere«, ki jih je on spravil skupaj v svojem dolgoletnem delu, bi rabil cel časopis, in ne le eno ali dve strani, kolikor je dolg običajen članek. Kar zadeva znanje o alpskem smučanju, je vsekakor eden največjih strokovnjakov na svetu. Dolgo je delal kot trener, delal je v Elanu kot strokovnjak za gradnjo smuči, veliko let že dela pri Alpini in zatorej pozna tudi izdelavo čevljev. Ima torej znanja, ki so redko združena v enem človeku. Žal pa je tako, da ko ga spoznaš, je tako uničevalen in negativen, hudoben, privoščljiv, da imaš občutek, da ga bo od vsega slabega razneslo. Zase, in ne samo zase, lahko rečem, da tudi če bi vedel, da mi lahko on pomaga, da bi bil hitrejši, rajši ostanem slabši, samo da mi ga potem ne bi bilo treba poslušati.

Ko je Grega Benedik dosegel prve uspehe, takrat še v super veleslalomu, se spomnim, kako je kot uradni serviser čevljev Alpina skakal od enega novinarja do drugega in jim panično razlagal, da je bil on njegov trener, da je edino on zaslužen za vse. Podobno je bilo ob vseh uspehih smučarjev, ki so kdajkoli prišli v njegovo bližino, pa četudi so ga na smučišču samo srečali ali pozdravili. Šmitek boleha zaradi pomanjkanja samozavesti, saj se zaradi svoje negativnosti kljub velikemu znanju nikoli ni uspel do konca potrditi. Njegovi »učenci« (bla, bla) Gartner, Vogrinec, Gasar, Šparovec, Drobnič so ga vsi prehiteli in v smučarskem športu nekaj dosegli. On pa je zaradi svoje ozkosti ostal »le« serviser Alpine, kar je po mojem mnenju prima zaposlitev, vendar Šmitkovih bolestnih ambicij ni nikdar zadovoljila. In prav zanimivo bo videti, kam bo prijeljal gorenjski turizem in šport, če ga bo vodil. Ali kje bi bila smučarija, če bi jo on vodil. Če ne bi bilo škoda športa, bi bil res hec gledati, kam bi ga spravil.

Tone Vogrinec na drugi strani je seveda popolnoma drugačen človek. Popolnoma jasno je, da je napravil veliko napak, le kdo jih v 20 letih dela na nekem področju ni. Veliko bi verjetno tudi on sam storil drugače, če bi še enkrat delal. Toda vprašanje je, ali bi potem dosegel vse uspehe, ki jih je oz. so jih tekmovalci. Tudi mene so njegove odločitve neštetokrat bolele, vendar je to šport. Precej neizprosen je in tega mnogokrat tudi športniki sami nočejo razumeti. Vsak tekmovalec, ki je zares dober, se vedno prebije naprej, tudi mladi Slivnik se bo, če je res dober in bo pridno treniral in se ne bo navzel navad svojega strica ter bo le ropotal in se pritoževal. Če hoče človek najti negativnosti, jih vedno najde.

Vogrincu se očita, da je izdal Gartnerja. Filip je bil trener skoraj 10 let. In to dober trener. Vendar se v športu že dolgo ve, da mora trener po določenem času oditi, ker se ga tekmovalci naveličajo, pa če je še tako dober. To ve tudi Filip, ki bo tudi avstrijsko reprezentanco moral zapustiti po lastni ali tuji volji, in to prej kot v 10 letih. Pa tudi tam delo dobro opravlja. Toda to je šport. In če bi iz vsake muhe nehali delati slona, bi to tudi razumeli. Ali pa morda nočemo razumeti čisto preprostih zakonitosti, ker so premalo zanimive in je zato vedno znova potrebno črno ozadje, tudi tam, kjer ga ni! In to ne samo v športu!

Pred leti, ko sem sam odhajal iz reprezentance, bi mi Vogrinec lahko zelo nagajal, če bi hotel. Pa tega ni storil. Pomagal mi je z nasveti, kolikor je lahko, in tudi srečanje z njim ali z ekipo je bilo vedno prijetno. Še lani po toliko letih me je »A« ekipa sprejela na trening veleslaloma in tudi sam sem jim po svojih močeh pomagal pri iskanju smučišča za trening pred prvimi tekmami v Park Cityju v ZDA. Z odnosi, ki si jih želi Šmitek, bi se vsi med seboj gledali postrani, po možnosti ne govorili med sabo. Veliko lepše je ob srečanju spiti kozarček takšne ali drugačne pijače in s tem izraziti veselje, da se zopet vidimo.

Morda bi Šmitku razložil tudi, zakaj je imel Vogrinec takšno moč v medijih, ki mu jo on tako zelo očita. Zato, ker je Tona v bistvu dober človek. In ko se je v vseh teh letih pojavljal v medijih, so to ljudje začutili. Njih pa ni mogoče nalagati. Določene stvari čutijo in nekomu zaupajo ali pa ne, ne da bi vedeli zakaj. Tudi sam vem, da je Tona delal napake, prav tu na tem mestu bi ga lahko pljuval do nezavesti, če bi bil zlonameren. Toda veliko več je tistega, kar je Tona naredil dobrega in tudi iz ljubezni do smučarskega športa. Smučarijo bo tudi on nekega dne zapustil, za njim pa bodo ostali fantastični, morda neponovljivi rezultati. Zanje pa so zaslužni vsi, ki so delali in se trudili. Tudi Janez Šmitek. Morda vsi res niso dobili denarnih in drugih nagrad. Smučanje, razen za res redke izjeme, ni bilo z njimi nikoli tako radodarno, kot je bilo na primer s poškodbami. Malo, malo je bilo tekmovalcev, ki jim je smučanje tudi materialno nekaj dalo. In res ni treba, da smo tem maloštevilnim nevoščljivi. So le vrh piramide in dovolj srečni, da ostajajo motiv vsem tistim mladim, ki se z alpskim smučanjem sploh še hočejo ukvarjati.

Tomaž Cerkovnik, Ljubljana

Preobrazba družbene lastnine

Ob branju člankov na temo odprave nikogaršnje ali t. i. »družbene« lastnine se nehote spomnimo na nihilistične vzdihe šentforjanskih Slovencev »blagor tistemu, ki ničesar nima«. Tem so seveda prihranjene mnoge skrbi v primerjavi z onimi, ki morajo skrbeti za ohranitev in oplajanje svojega in s tem tudi narodnega imetja. Le prerado se zgodi, da ti isti »nihilisti« pričakujejo rešitev svojih problemov od ljubega boga ali cesarja v katerikoli trenutno aktualni obliki. Po drugi strani pa moramo ob dnevnih vesteh o velikih izgubah – te so največje v podjetjih s pretežnim deležem naše zaposlene populacije – in ob tržni in tehnološki nesposobnosti le-teh resno zamisliti nad njihovo realno vrednostjo. Prav v teh podjetjih je tudi pretežni del naložb naših bank in države.

Poraja se občutek, da si izmišljamo modele delitve nečesa, česar v bistvu ni ali vsaj nima velike vrednosti. Podobno smo se 25 let ukvarjali z načinom delitve dobička, katerega je bilo vse manj, ker smo pozabili na trdo dejstvo, da je možno deliti le tisto, kar smo prej ustvarili. Rezultat nam je znan in ga velika večina čuti na lastni koži. Ob tem so nam »v veliko olajšanje« mnogi znanstveni referati in doktorati na temo delitve neustvarjenega.

V iskanju rešitve našega specifičnega lastninskega sistema žal skušamo rešiti dva problema istočasno in povezavo enega z drugim – vprašanje lastnine in vprašanje dokapitalizacije obubožanih podjetij. Ni prvič v naši dosedanji zgodovini, da iščemo bližnjice, ki se ne obnesejo. Prepričani smo, da nam daje slabe upe za uspeh. Potrdilo za naše stališče najdemo v stališču Novih sindikatov kakor tudi v odzivu na Markovićev koncept lastninjenja podjetij.

Ob Markovićevem konceptu je treba poudariti, da je njegov sistem nakupa obveznic, ob spremenjenem zakonu o podjetjih, ki daje vodstvu neomejeno moč, prefinjen sistem. Omogoča starim partijskim vodstvom, da se polastijo podjetij in tako ustvarijo materialni temelj komunistični partiji.

Skeptični smo tudi do ustanavljanja vladne agencije za razdeljevanje denarja, zbranega z odkupom obveznic podjetij. Na naših tleh ne vemo za primer učinkovitega nalaganja kapitala podobnih vladnih inštitucij. V nasprotju z Markovićevim sistemom je to v Sloveniji trenutno način, ki omogoča nekaterim novim strukturam, da si izborijo oblast v podjetjih. Že v predvolilnem času smo zagovarjali stališče, naj bo le delež v lastništvu merilo za pravico vplivanja na vodenje podjetja, ne pa pripadnost strankam. Kaže, da se nismo motili v predvidevanju, da bo sistem ostal nespremenjen, le osebe se bodo menjale.

Po našem mnenju je nerealen pristop odkupa delnic s kreditom bank. Zagovarjamo stališče, da je potrebno lastništvo obstoječega urediti v enem zamahu, ne v 10 letih. Zagovornike te ideje (Omerza) prosimo, da nam pojasnijo, od kod bankam denar za te kredite. Predlagamo, da se vprašanje lastninjenja rešuje ločeno od dokapitalizacije. Smo za obliko lastninjenja, ki predstavlja tudi stimulacijo vseh zaposlenih. Prepričani smo, da je sistem razdelitve dela premoženja na delavske delnice veliko enostavnejši, pravičnejši in bolj stimulativen kot Markovićev ali podobne izpeljanke, ki imajo za osnovo dolgoročni odkup delnic. O delnicah in ne obveznicah govorimo zavestno, ker smo prepričani, da je ena bistvenih predpostavk za uspešno lastninjenje takojšen nastop teh vrednostnih papirjev na široko organizirani borzi.

Sistem delavskih delnic, kombiniran s privatno lastnino, ki bi zajemala tudi lastnino, vrnjeno nekdanjim lastnikom, bančno, državno in lastnino pokojninskih skladov in zavarovalnic, bi bil tudi jamstvo proti prenagljeni in podcenjeni prodaji našega premoženja tujcem. Tujci naj dobijo široko možnost sovlaganja – dokapitalizacije in ustanavljanja novih firm, ne pa odkupa obstoječih. Tujci ne morejo postati lastniki zemlje, možen naj bo najem. Eden glavnih postulatov pravne države je zaščita lastnine. Državljani Republike Slovenije kakor tudi države, od katerih si želimo ali si bomo želeli priznanje suverenosti naše samostojne države Republike Slovenije, bodo svoje zaupanje v novo državo v veliki meri gradili na osnovi naše zaščite lastnine. Zato moramo našim oškodovanim državljanom vrniti odvzeto premoženje ne glede na njihov sedanji status. Pri tem naj prizadeti strani v dogovoru najdeta najprimernejšo rešitev (vrnitev, odškodnina ali ustrezen delež delnic s soupravljalsko pravico itd.)

Za odškodovanje tujih lastnikov bo potrebno najti mednarodno sprejemljivo rešitev, ob maksimalnem možnem pokritju naših državnih interesov, to je s priznanjem popolne suverenosti države Slovenije. Osnova tem razmišljanjem so stališča ki jih je zastopala Liberalna stranka (takrat SOS) v času pred volitvami. Seveda takrat nismo poznali Markovićeve variante in tudi drugih razmišljanj na to temo ni bilo veliko oziroma so bila zelo meglena. Precej dolgo se po volitvah nismo oglasili. Vendar v vsem tem času nismo zasledili zadosti konsistentnega predloga za rešitev problema nikogaršnje lastnine, pa je še vedno ključno vprašanje spremembe boljševističnega ali kvazisamoupravnega sistema gospodarjenja v normalno obliko s kvalitetno vsebino. Najbolj konkretne predloge smo zasledili pri Sivih panterjih v zvezi s pokojninskim skladom (škoda, da ne nastopajo samostojno v parlamentu) in pri kmetih glede zemlje in gozdov.

Zato ponovno posredujemo naša dopolnjena stališča in predloge v razmislek tistim, ki se ukvarjajo s prikazano problematiko. V strnjeni obliki so naši predlogi naslednji:

1. Kjer je možno, vrnimo lastnino oškodovancem v celoti.

2. Kjer rešitev po prvi točki ni možna ali lastnina ne obstaja več, naj se po dogovoru prizadetih a) izplača pravična odškodnina, b) v obliki delnic izplača odškodnina in prizna upravljalski delež.

3. Vrednost premoženja podjetja se razdeli na del, ki pripada

a.) oškodovancem,

b.) bankam,

c.) državi (le v primeru vlaganja),

d.) pokojninskim skladom in drugim vlagateljem (le v primeru vlaganja),

e.) ostanek se brezplačno razdeli delavcem, ki so delali v podjetju – glede na službena leta. (Pri tem se določena doba odšteje – predlog 2 leti – da eliminiramo begavce in poenostavimo sistem.).

Do uveljavitve slovenskega zakona o ureditvi lastninskih razmerij mora država Slovenija na kakršenkoli način zadržati transformacijo lastnine, katero izvajajo sedanje vodstvene ekipe, ki se želijo izogniti novim zakonskim rešitvam. Ne glede na dosedanje transformacije se morajo vsa podjetja v lastninskem smislu podrediti novim zakonom.

Zavedamo se, da predlog ni idealen in najbrž tudi ne vseobsegajoč. Vendar nudi gotovo realnejše, enostavnejše in bolj učinkovite rešitve od ostalih znanih predlogov. Pomembno je tudi, da ne deluje inflatorno, kar verjetno lahko očitamo varianti kupovanja obveznic z bančnimi krediti.

Želimo, da naš predlog doleti strokovna in trezna presoja, argumentirano ga bomo branili v primerjavi z ostalimi.

Dipl. ing. Peter Smuk, glavni odbor
Liberalne stranke Tržič

Odgovornost za javno besedo

Zakon z obligacijskih razmerij v svojem 16. členu določa, da se je vsak dolžan vzdržati ravnanja, s katerim bi utegnil drugemu povzročiti škodo. Zakon o temeljnih lastninsko-pravnih razmerjih pa v svojem 5. členu pravi, da mora lastnik nepremičnine pri uporabi nepremičnine opuščati dejanja in odpravljati vzroke, ki izvirajo iz njegove nepremičnine in otežujejo uporabo drugih nepremičnin (dim, neprijetni vonji, toplota, saje, tresljaji, ropot, odplake in podobno). Pravne norme, ki urejajo odškodninsko in stvarno pravo, so več ali manj znane, sodna praksa je dokaj stalna, postavlja pa se vprašanje, kaj storiti, če preide stvarnopravni pojem imisije (neprijetni vonji, ropot, tresljaji, odplake) v duhovno sfero, ko množice poklicnih in ljubiteljskih avtorjev s svojimi stvaritvami preplavijo sredstva javnega obveščanja (časopise, revije, radio in televizijo), oziroma ob različnih priložnostih tudi sicer javno nastopajo, pa je njihovo tovrstno ravnanje v popolnem nasprotju z etiko javne besede.

Volilni zmagovalci žalijo in obrekujejo volilne premagance in obratno. Politične stranke se med seboj zmerjajo. Jezik v parlamentu pogosto vzbuja začudenje. V sredstvih javnega obveščanja se objavljajo podrobnosti iz osebnega in družinskega življenja posameznikov. Zaradi tržnega položaja medijev le-ti skušajo zadovoljevati radovednost bralcev, poslušalcev in gledalcev. Namesto objektivnega obveščaja smo priče vse večjemu lovu za senzacijami. Pri tem nekateri celo prisluškujejo ter brez dovoljenja zvočno in slikovno snemajo. Pri tem ni izvzet nihče, niti posameznik niti podjetje.

Pravica do časti in dobrega imena je temeljna človekova pravica. Javnost ima pravico biti informirana o vsem. Vendar je ta pravica omejena z vsemi drugimi pravicami. Najmanj tudi s pravico do zasebnosti, s pravico do časti in dobrega imena, s pravico do identitete s pravico do anonimnosti, s pravico do lastne podobe, s pravico do glasu in s pravico do duševne integritete. Škodo, ki je posamezniku ali podjetju lahko povzročena z nepreverjenimi in v sredstvih javnega obveščanja objavljenimi izjavami ali trditvami, je pogosto zelo težko popraviti. Ta škoda je moralna in materialna. Zato je potrebno, da vsak za svoja dejanja nosi ustrezno odgovornost in trpi posledice tudi na tem področju.

Po Kazenskem zakonu Republike Slovenije je zoper kršilca mogoče vložiti zasebno tožbo zaradi kaznivega dejanja razžalitve (106. člen), obrekovanja (107. člen), žaljive obdolžitve (108. člen), opravljanja (109. člen), očitanja kaznivega dejanja z namenom zaničevanja (110. člen), zaradi neupravičenega prisluškovanja in zvočnega snemanja (67. člen) in zaradi neupravičenega slikovnega snemanja (68. člen). Pri obsodbi za kaznivo dejanje obrekovanja ali žaljive obdolžitve s tiskom, po radiu, televiziji ali z drugim sredstvom javnega obveščanja, sme sodišče na tožilčevo zahtevo odločiti, da se sodba na stroške obsojenca objavi na isti način, kot je bilo dejanje storjeno, v celoti ali v izvlečku (115. člen). Po zakonu o kazenskem postopku je treba zasebno tožbo vložiti v treh mesecih od dneva, ko je upravičenec zvedel za kaznivo dejanje in storilca (52 člen). Po Kazenskem zakonu SFRJ je za kazniva dejanja, storjena po časnikih ali drugih periodičnih tiskanih publikacijah, po radiu, televiziji ali filmskih novicah, kazensko odgovoren odgovorni urednik oziroma tisti, ki ga je nadomeščal takrat, ko je bila objavljena informacija, če je avtor do konca glavne obravnave pred sodiščem prve stopnje ostal neznan; če je bila informacija objavljena brez avtorjeve privolitve; če so bile takrat, ko je bila informacija objavljena, podane stvarne ali pravne ovire za pregon avtorja (27. člen).

Po zakonu o javnem obveščanju ima prizadeti pravico, da zahteva objavo informacije, mnenja, odgovora in popravka objavljene informacije. Če glavni in odgovorni urednik zavrne objavo, oziroma ne objavi informacije, mnenja ali odgovora, ima prizadeti pravico ugovora časopisnemu oziroma programskemu svetu (76. člen). Če ta svet zavrne ugovor ali ne odloči o ugovoru v zakonsko določenem roku, lahko prizadeti zahteva sodno varstvo pravice pri Vrhovnem sodišču Republike Slovenije (77. člen). Če glavni in odgovorni urednik zavrne objavo popravka ali ga ne objavi na način in v roku, določenem v zakonu, ima tisti, ki zahteva popravek, pravico vložiti pri temeljnem sodišču, na katerega območju je sedež oziroma kraj izdajanja javnega glasila, ki je objavilo informacijo, na katero se nanaša popravek, tožbo zoper glavnega in odgovornega urednika za objavo popravka (80. člen).

Zakon o obligacijskih razmerjih določa, da za pretrpljene duševne bolečine zaradi razžalitve dobrega imena in časti ali pravice osebnosti prisodi sodišče, če spozna, da okoliščine primera, zlasti pa stopnja bolečin ter njihovo trajanje to opravičujejo, pravično denarno odškodnino, neodvisno od povračila gmotne škode, pa tudi če gmotne škode ni (200. člen). Že uvodoma omenjeni člen zakona o obligacijskih razmerjih seveda kršiteljem nalaga tudi povrnitev materialne škode.

Pred časom je bilo v nekem časopisu objavljeno, da »se govori, da je podjetje ... na robu stečaja«. Istega dne so pričeli kupci pri tem podjetju dvigati že vplačana denarna sredstva. Prizadeto podjetje bi lahko vso nastalo škodo sodno izterjalo od časopisne hiše, pri kateri je bil avtor tega nepremišljenega sestavka zaposlen. V tem primeru bi seveda šla v stečaj časopisna hiša. Če v Singapurju odvržete cigaretni ogorek na cesto, plačate kazen tisoč dolarjev ali pa greste v zapor. V vsem Singapurju ni na tleh menda niti enega samega cigaretnega ogorka.

Dr. Peter Čeferin, Ljubljana

Kriza moralnih vrednot

Počasi, toda vztrajno le prodira v zavest ne samo razumnikov, temveč vsega naroda, spoznanje, da je glavni razlog za sedanje katastrofalno stanje problem morale oziroma kriza moralnih vrednot, ki jo je povzročil bivši sistem. Neposredni vzrok za gospodarsko katastrofo pa je prav tako moralna kriza. Samozvani menedžerji, ki še vedno obvladujejo pretežni del gospodarstva, so bili večinoma postavljeni tja zaradi svoje ubogljivosti in pripadnosti sistemu ter na podlagi znanega monstruoznega izuma partije, imenovanega »moralno politična neoporečnost«. Drugi, ki teh kvalitet, manifestiranih s sprejetjem partijske knjižice, niso imeli, imeli pa so samo znanje in pokončno držo, so bili odrinjeni v kot pod neprestano budno oko partije.

Ne trdim, da med prenovitelji oziroma člani ZK ni bilo posameznikov, sposobnih in pošteno mislečih ljudi, ki so zaradi svojih močno izraženih ambicij hočeš nočeš morali vstopiti v partijo, da so te ambicije lahko izražali. Kljub temu pa so jih razdirali notranji dvomi glede na njihov osebni moralni kodeks, saj so vedeli, da jih na površje ni spravila pozitivna selekcija, temveč popolnoma nenaraven princip, ki ga civilizirani svet ne pozna. Te po svojem bistvu dobro misleče ljudi pa je zadela še druga nezgoda, običajno so namreč postali trn v peti monolitnemu bloku partijskih nesposobnežev in karieristov.

Tako smo sedaj priče nevzdržnemu stanju, ko potapljajočo se barko po večini še vedno krmarijo nestrokovni, pomanjkljivo izobraženi, nekompetentni in amoralni ljudje. Svojo nesposobnost so sublimirali s politkomisarskimi metodami, aroganco in nekultiviranostjo. Večini je življenje potekalo ob farsi neskončnih jalovih sej in kolegijev, istočasno pa so se veselo predajali hedonizmu. Prav zanimivo bi bilo, če bi komu uspelo izračunati vse stroške tako imenovanih »poslovnih kosil in večerij«, ki so bili redna praksa tudi tretje-ali četrtorazrednih garnitur po firmah, ki pa s poslovnostjo niso imeli nikakršne zveze, da o stroških za množična inozemska potovanja, darila, nagrade, reprezentanco itd. sploh ne govorimo. Trdim, da bi vsi ti stroški, ki so jih povzročili v dolgih letih brezumja, pokrili vsaj polovico našega zunanjega dolga. Prav ti vrli nesposobneži in hedonisti pa sedaj množično izkazujejo izgube, arogantno zahtevajo od nove vlade, da jih reši, in grozijo s stavkami.

Ko se človek pogovarja z izobraženci iz držav zahodnih demokracij, se počuti prav nelagodno ob obzirno očitajočem ugotavljanju, češ želite svojo državo, želite v Evropo, radi bi dokazali svojo sposobnost. Vse to vam ponuja demokracija, pri tem pa ob vsem znanih problemih ne morete urediti niti svojega domačega dvorišča. To vsekakor drži, saj so tudi rezultati preteklih volitev pokazali dokaj nizko stopnjo politične zavesti in naivnost volilcev, po drugi strani pa je treba vzrok za to iskati v večji ali manjši korupciji in privilegijih, ki jih je vladajoča nomenklatura milostno delila ubogljivim in tistim, ki jih je bilo treba narediti ubogljive. Na eni strani smo priče vsesplošni tako imenovani evroforiji, na drugi pa smrtnemu strahu pred izgubo privilegijev, kar vsekakor ni združljivo. Res je nekaj kafkovsko morbidnega v tej družbi.

Ni naključje, da je vseh vzhodnih državah, ki so se otresle totalitarizma, še bolj pa v SZ, prišlo do prave eksplozije religioznega čustvovanja in povratka h krščanski etiki. Ugotavlja se, da to ni toliko odsev odpora do ateizma kot predvsem posledica dolge odsotnosti moralnih vrednot. Po tako dolgem moralnem vakuumu z vsemi iz tega izvirajočimi grozljivimi posledicami pa lahko v tem času ponudi rešitev le religija s svojim izvirnim moralnim kodeksom. Vse to je jasno tudi razumnikom ateistom, le našim prenoviteljem ne, ki neprestano grozijo z nevarnostjo klera, nočejo pa priznati, da so sami povzročili za narod tako pogubno moralno krizo, ki je vzrok vseh drugih kriz.

Pri vsem tem si ne moremo kaj, da ne bi vladi očitali premajhne odločnosti pri izpeljavi kadrovske politike, ki bi morala temeljiti na kriterijih, ki veljajo v civiliziranem in uspešnem svetu, to je na pozitivni selekciji na trgu znanja, ki vsebuje predvsem strokovnost, poslovnost in moralo.

Milo rečeno, smešno je tudi to, da se samozvani menedžerji še vedno sklicujejo na svoje direktorske ali šefovske izkušnje, ki da jim zagotavljajo prednost pred nekakšnimi anonimneži, ki naj bi jih nadomestili. Danes je celo otrokom že jasno, kako so ti »strokovnjaki« prišli na svoje položaje. Očitno je, da so se tudi sami imeli za univerzalne, ko pa jih je partija lahko prestavljala na vodilne položaje od gasilstva do energetike, od bank do zdravstva in tako naprej.

Na koncu pa še to. Svetujem prenoviteljem naj ohranijo vsaj malo dostojanstva in prenehajo prenavljati svoje embleme, pač pa naj raje opravijo svojo individualno moralno prenovo. Prepričan sem, da nihče od drugače mislečih ne želi lova na čarovnice, vendar morajo vedeti, da jih samo njihovo lastno izpraševanje vesti lahko pripelje do spoznanja, da morajo plodno sodelovati z vsemi drugače mislečimi za dosego napredka. V nasprotnem primeru pa bodo sami od sebe postali odpadek naroda in življenje o njegovem obrobju, ujeti v blodne ideje o svoji avantgardni vlogi. Zavedati se morajo tudi, da oblast, ki je bila prinešena na konicah bajonetov in vzdrževana z gorjačo, nima v zgodovinskem kontekstu nikakršnih možnosti.

Homo sapiens je ustvarjalno bitje, ki ni rojeno za hlapčevanje, prav tako pa tudi ne more živeti in ustvarjati brez sistema moralnih vrednot.

Janko Gaberščik, Ljubljana

Odprto pismo ministru za varstvo okolja in urejanje prostora

Spoštovani gospod minister!

S tem pismom vas želim spodbuditi h kompleksnemu obravnavanju stanovanjske problematike, ki naj se pokaže v kvalitetni in pošteni zakonodaji. Iz Vaših izjav sklepam, da predlog novega zakona ne upošteva dovolj izvora finančnih sredstev, ki so omogočila gradnjo družbenih in zasebnih stanovanj. Vsem nam mora biti jasno, da so se družbena sredstva usmerjala v družbeno in zasebno gradnjo. Glavni finančni vir so predstavljali skladi za stanovanjsko gradnjo, formirani na nivoju podjetij. Ti skladi se napajajo izključno iz prispevka iz bruto osebnega dohodka. Pri meni znaša trenutno to 5,5%. Iz teh skladov so se usmerjala sredstva in se še danes v skladu s politiko podjetij v družbeno in individualno gradnjo. Ta sredstva so se pogosto še oplemenitila prek bančnih kreditov. Krediti za individualno gradnjo ali nakup stanovanja so bili praviloma izredno ugodni, tako da lahko govorimo o podarjenih sredstvih (4-odstotna obrestna mera na 15 let). Obstajale so še druge oblike prelivanja družbenih sredstev v zasebna stanovanja (ugodni bančni krediti, popusti za člane stanovanjskih zadrug itd.). In sedaj bi z novo zakonodajo na ta del družbenih sredstev, ki so bila namenjana za stanovanjsko gradnjo, kar pozabili. Tisti del sredstev, ki je bil usmerjen v družbeno gradnjo, bi pa uporabnikom enostavno odvzeli in jih postavili v najemniški položaj. Nosilci stanovanjske pravice smo morali vplačati ob vseliti tudi zelo visoke soudeležbe, ki so znašale tudi do 20% vrednosti stanovanja. Z novim zakonom nam tudi tega ne priznavate v obliki lastninskega deleža, pač pa imamo pravico do vračila, ki ni samo smešno nizko, temveč žaljivo. Žaljivo se mi zdi postaviti v položaj podnajemnika tudi upokojence, ki so s svojimi izdvajanji iz OD ta stanovanja že davno odkupili. Če se želimo zgledovati po razvitih državah, bomo morali našteta dejstva vsekakor upoštevati, razen če ne gre za ponovno odvzemanje stanovanj, kar smo že doživeli po revolucionarni zmagi. Prepričan sem, da demokratično izvoljena oblast in vi, gospod minister, osebno ne boste sprejeli krivične zakonodaje. Vam in vašim sodelavcem zato dajem konkretne predloge, kako bi lahko rešil problem družbenih stanovanj, ne da bi pri tem oškodovali nosilce stanovanjskih pravic. Predlagam naslednje:

1. Vsak nosilec stanovanjske pravice naj dobi z novim zakonom možnost, da stanovanje odkupi pod ugodnimi pogoji. Ta pravica ne sme biti pogojena s pristankom podjetja, ki je gradnjo financiralo, temveč absolutna pravica. Obstaja namreč možnost izsiljevanja s strani podjetja.

2. Pri

GOLA DEJSTVA NISO VEDNO NAJBOLJ PREPRIČLJIVA

V podjetništvu, marketingu, propagandi vemo, da je učinkovitost tržnega nastopa odvisna še od marsičesa drugega kot le od preprostih resnic. V MEDIA MARKETINGU, slovenskem in hrvaško-srbskem časopisu za podjetništvo, trženje in tržno komuniciranje, odslikavamo življenje v vseh podjetniških barvah, tržniških resnicah in propagandnih oblikah. MM je več kot informacija!

Jacques Séguéla, tvorec Mitterrandove propagandne podobe nas bo obiskal v Portorožu
Kako sleparijo s honorarji
Tomaž Košir: Small is beautiful
Studio Marketing Saatchi & Saatchi
Najnovejša reklama: zaslužite z dvigajočim se jenom
Zablode o političnem marketingu
Zlati MM za Fructal in Zavarovalnico Triglav
Kultura podjetništva na Gospodarskem razstavišču

MARKETING IMA SVOJ STIL – MEDIA MARKETING

MM 114 dobite v:

Baru Novice, Šubičeva 1 v Ljubljani, Galeriji Ars, Čevljarska 2 v Ljubljani, Mladinski knjigi, Titova 3 v Ljubljani, Cankarjevi založbi, Titova 15 v Ljubljani, Državni založbi Slovenije, Titova 25 v Ljubljani, Mladinski knjigi, Partizanska 9 v Mariboru, Založbi Obzorja, Gosposka 24 v Mariboru in na Letališču Brnik.
Enostavneje pa je, če ga naročite. Ogledno številko vam pošljemo zastonj.

MM, Ljubljana, Titova 35
Pošljite mi ogledni izvod Media marketing na naslov – naročam(o) Media marketing na naslov (ustrezno podčrtajte):

_____
_____
_____
_____

Imamo tudi telefon: (061) 318-593!

ZAKAJ BOMO ŽENSKE PO 17. 10. 1990 HREPENELE DRUGAČE?

ZARADI *Lady*, prvega slovenskega ženskega tabloida!

17. oktobra izide prva številka novega slovenskega časopisa. Lady je prvi pravi opravljivi tabloid pri nas. V njej bomo dvakrat na mesec doživljale blišč in bedo, vzpone in padce, sanje in solze, ljubezni in ločitve, radosti in tragedije velikih zvezd, kraljevskih družin, znanih igralcev, športnikov in politikov. Usode in zgodbe, ki jih življenje piše tistim, ki so posuti z zvezdnim prahom, a tudi nam, ki živimo čisto navadno življenje.
O vsem tem ne bomo le brale, v Lady bomo tudi sodelovale. S pismi Magdaleni, brezplačnimi čestitkami in pozdravi ter malimi oglasi. Za povrh bodo poleg kopice najnovejših čenč, novičk in fotografij še ljubezenska zgodba, nagradna križanka...

Lady – zvezde padajo z neba... vsak prvi in tretji teden v mesecu.. na vašo mizo.

PRIVATIZACIJA? DA, A KAKO?

Zagotovo se strinjate, da je odgovor na vprašanje – kaj z družbenim in državnim lastništvom v gospodarstvu – eno od ključnih vprašanj pri nujnem restrukturiranju gospodarstva v vzhodnoevropskih državah in seveda tudi pri nas.

Pri iskanju odgovora vam bo pomagala

PRVA MEDNARODNA KONFERENCA »REPRIVATIZACIJA IN GOSPODARSKO RESTRUKTURIRANJE V VZHODNOEVROPSKIH DRŽAVAH«,

ki bo 25. in 26. 10. 1990 na Ekonomski fakulteti v Zagrebu.

Organizatorja sta:

EKONOMSKI FAKULTET ZAGREB
Kennedijev trg 6, Zagreb
dr. Đuro Njavro
CENTER FOR RESEARCH INTO COMMUNIST ECONOMIES, LONDON
dr. Ljubo Sirc

Predavatelji:
dr. Ljubo Sirc, CRCE, London; dr. David Park, George Maison University, USA; De Richard Layard, London School of Economics; dr. Saul Estrin; prof Kalman Mizsei, Academy of Sciences, Budapest, Hungary; dr. Janusz Lewanowsky, The Research Center for Marketization nad Property Reform, Gdansk, Poland; prof. Zoran Hodjera, IMF, USA; Andrej P. Varilov, Academy of Science, Moscow, USSR; dr. Sergej Ignatiev, Institute of Economics and Finance, Leningrad, USSR; dr. David P. Ellerman, GEA; Lacek Michalski, Ministry of Ownership Changes, Warszava, Poland; dr. Dieter Lange, Institut für angewandte wirtschaftsforschung, Berlin; dr. Bruno Schonfelder, Institut für wirtschaft und gesellschaft ost und südeuropas, München, Germany; dr. Ivan Illes, Institute of Policy Analysis and Planning, Budapest, Hungary; dr. Mato Babić, dr. Zvonimir Medvedović, dr. Ante Čičin-Šajn, dr. Đorđe Pribičević dr. Zvonimir Baletić, dr. Žarko Primorac, Dražen Kalogjera, mr. Marijan Cingula, dr. Marko Simoneti, dr. Aleš Vahčić, dr. Vladimir Gligorov, dr. Dragan Veselinov, dr. Branko Horvat, dr. Gojko Stanić, dr. Đuro Njavro.

SOORGANIZATORJI: GOSPODARSKA ZBORNICA HRVATSKE, GOSPODARSKA ZBORNICA ZAGREBA, DEMOKRATSKI KLUB ZA CENTRALNO EVROPO, ZAGREBŠKA BANKA ZAGREB, LJUBLJANSKA BANKA LJUBLJANA, VARAŽDINSKA BANKA VARAŽDIN, SLAVONSKA BANKA OSIJEK, SP ASTRA, ZAGREB; SP RADE KONČAR, ZAGREB, SLUŽBA DRUŽBENEGA KNJIGOVODSTVA HRVATSKE, ZAGREB; SLUŽBA DRUŽBENEGA KNJIGOVODSTVA JUGOSLAVIJE, BEOGRAD.

Informacije in prijave: EKONOMSKI FAKULTET, Zagreb, Kennedijev trg 6, tel.: 041/231-111 (int. 2312), telefaks 041/235-633

PRIJAVA

Za sodelovanje na »Prvi mednarodni konferenci o reprivatizaciji in gospodarskem restrukturiranju v vzhodnoevropskih državah« prijavljamo udeleženca:

1. _____

2. _____

Kotizacijo 2.000 dinarjev na osebo vplačajte na žiro račun št. 30102-603-7982 (za konferenciju), kopijo položnice pa pošljite najkasneje do 24. 10. 1990 na naslov Ekonomske fakultete v Zagrebu, n/r Đurđice Zec.

kraj in datum _____ podpis in žig _____

DRAGIŠA BOŠKOVIĆ

Od Marxa k Peronu

Jugoslovani, ki oblegajo banke, in Mednarodni denarni sklad mislijo enako: dinar in z njim naše »reforme« ne morejo nikamor, razen navzdol.

Kaj pričakujujo Jugoslovani, povedo že prizori pred bančnimi okenci, ki smo jim priča že nekaj časa. Kaj pričakuje Mednarodni denarni sklad, pa smo zvedeli pred dnevi, ko je vladni predstavnik v nekem skupščinskem odboru dejal, da ta »svetovni finančni policaj« ni odobril Jugoslaviji načrtovanega posojila 200 milijonov dolarjev, »ker nismo spoštovali dogovorjenih okvirov«.

Roberta Lucasa to ne bi presenetilo. Ta ameriški ekonomist, eden najbolj vnetih zagovornikov šole »racionalnih pričakovanj«, namreč meni, da so vlade v inflacijskih sedemdesetih letih izgubile vse možnosti, da bi še naprej slepile ljudstvo, kar zadeva njihovo sposobnost »tenkočutno uravnavati« gospodarske tokove. Keynesianizem temelji na čudni domnevi, da bosta prebivalstvo in gospodarstvo vsako leto vselej znova presenečeni nad inflacijo, pravi Lucas. Če bi se to v življenju res dogajalo, bi bili vladni poskusi vodenja ekonomske politike nemara uspešni. Tako pa kaže paziti na denar in opustiti vse poskuse, da bi vlada vodila gospodarstvo, saj jo bodo ljudje kmalu »spregledali«, učinki različnih ukrepov pa bodo takšni, da bi bilo bolje, če ne bi ukrenili ničesar, se močno poenostavljeno glasi njegovo priporočilo.

»Ljudstvo« pri nas je imelo prav, ko je pričakovalo, da ga bodo, kar zadeva denar, spet potegnili za nos. Ni treba biti posebno bister za ugotovitev, da so vse jugoslovanske ustanove v minulih mesecih doživljale pretrese in napade z različnih strani, iz različnih razlogov in z različnimi argumenti – vse, razen metaforične »tiskarne dinarjev«. Tej so morebiti očitali le, da je za nekaj časa nekoliko omejila svojo dejavnost. Nekateri so menili, da brez nje ne bo mogoče odkupiti denimo pšenice, drugi pa so ji zamerili, da je ustavila tiskanje dinarjev nad stopnjo devalvacije. Kritike imajo očitno skupen imenovalec, čeprav na prvi pogled letijo z različnih strani. Ne naši »Evropejci« ne tisti, ki to menda ne bi hoteli biti, niso očitali naši »tiskarni denarja«, da se ne zgleduje po boljših tovrstnih evropskih ustanovah, ki jih skrbi le vrednost denarja in nič drugega. Kar zadeva to pomembno plat, so si vsi naši demokrati, socialisti in komunisti, ne glede na to, kako dolgo že zagovarjajo svoje najnovejše prepričanje, edini, da namreč potrebujejo tiskarno socialističnega denarja.

Pojasnila niti niso tako pomembna. Najvažnejša je kajpada tista razlaga, ki odkrito pravi, da socialistično gospodarstvo potrebuje socialističen denar. To je sistem, v katerem ni nikogar, ki bi plačeval ceho neuspešnih, in če tega nočejo početi tujci, pač mora oblast (z davki) ali centralna banka z razvrednotenjem denarja, tako pa omogoča podružbljanje izgub z zaračunavanjem inflacijskega davka. Prav poskusi, da bi podružbljal izgube prek inflacijskega davka, so bistvo zgodbe o 80. letih v naši državi: potem ko tujci naši državi niso več hoteli posojati vsako leto približno dvakrat več denarja kot prejšnje leto in ko so oblasti postale preveč šibke, da bi lahko izgube podružbljale z davkom, jim je preostala le »tiskarna denarja«. Po tej obrazložitvi, ki je le redkokdaj tako iskrena, gospodarstva ni mogoče stabilizirati z denarnimi ukrepi, dokler je »socialistično«, torej tako, da je treba izgube podružbljati, kajti v »nelastninskem« sistemu ni nikogar, ki bi jih pokril. Zato so vse jugoslovanske oblasti – če so se izvolile same ali če so jih izvolili občani – ujetnice enega in istega gospodarstva, ki nekomu mora izstavljati račune za izgube.

Ali imajo prizori, ki jih te dni gledamo v bankah, kaj skupnega s pričakovanji, da se lahko v tovrstem gospodarstvu »tiskarna dinarjev« občasno upre pritiskom in zahtevam po podružbljanju izgub? Kot pravijo njeni vodilni ljudje, je bilo do septembra drugače, saj je bila narodna banka do tedaj prisiljena kupovati več deviz, kot jih je ponujala v prodajo. Pozneje je bilo menda ravno nasprotno.

Če je vse to res, je hudič še bolj črn, kot je bilo videti na prvi pogled. Potem imajo prav tisti zahodni analitiki, ki so – ne brez zlobe – napovedovali, da oddaljevanje od »Karla Marxa« ne pelje vzhodnoevropskih gospodarstev k »Adamu Smithu«, marveč k »Juanu Peronu«. Da je Jugoslavija šla v »argentinsko« smer, nas uče izkušnje iz 80. let. Toda ali je bilo to res neizogibno in ali se bo vnovič ponovilo?

Ravnanje naših občanov in Mednarodnega denarnega sklada napoveduje, kako visoko ceno bo morala plačati Jugoslavija, če se bodo ponovila 80. leta, saj ne moremo več upati, da bodo tujci še pripravljeni poravnati račun za jugoslovanske »odklone« kot v 70. letih. Državi in njeni vladi očitno grozi nevarnost, da se bosta znašli v približno enakem položaju kot na začetku vlada Branka Mikulića. Ta je bila namreč prepričana, da ji ni treba upoštevati, kaj o njej in njeni politiki mislijo v tujini, in da ni dolžna izpolniti obljub, ki jih je za nas izjemno pomembni tujini dala prejšnja vlada. Bržkone ni treba posebej razlagati, kakšna kazen je doletela državo, ki se ni menila za zaupanje.

Sedanja vlada je tudi sama kriva, da se je obnašala, kot bi živela v prepričanju, da »družbena« narava jugoslovanskega gospodarstva zahteva tiskarno socialističnega denarja. Eno izmed priporočil njenega ameriškega svetovalca je bilo veliko razumnejše: vaš čudni sistem lahko imate z inflacijo ali brez nje, zato je bolje, če inflacije ni. Prepričanje, da je treba najprej »privatizirati« gospodarstvo in ga šele nato denarno utrditi, je velika iluzija. Dokler obstaja nekdo, ki bo nazadnje vendarle poravnal vse izgube, ni nobenega upanja, da bo podružbljanje v takem gospodarstvu odpravljeno. V vsakdanjem življenju lepo vidimo, kako to poteka: šele ko nekdo ni sposoben plačati računov, se začne mrzlično iskanje možnosti, da bi del terjatve poravnali z deležem v lastnini. To lahko lepo vidimo tudi pri drugih: brez implicitnega in eksplicitnega jamstva oblasti ameriške hranilnice gotovo ne bi mogle v tej najbolj kapitalistični državi na svetu nakopičiti izgub, ki jih cenijo kar na 500 milijard dolarjev.

Še vedno pa le lahko upamo, da se vendar ne bomo podali po poti, ki jo dobro poznamo že iz prejšnjega desetletja. Nemara bi kazalo celo dobesedno upoštevati nasvet iz prvih mesecev tega leta, da bi morala Narodna banka Jugoslavije na kolektivni letni dopust. »Bitke« zaradi plač in vsega drugega, kar je v sporni »vezni« pristojnosti, so drugotnega pomena. Le jasno znamenje prebivalstvu in gospodarstvu, da tisti, ki je doslej vedno poravnal vse jugoslovanske račune, ker jih nihče ni hotel plačati, tega ne bo več počel, lahko spremeni pričakovanja, ki so tako zlovešče prišla do izraza ob sedanjem »soglasju« Mednarodnega denarnega sklada in naših občanov. Očitno ni druge poti, da bi poskusili povrniti izgubljeno zaupanje, ki ga očitno ni mogoče deliti na zaupanje tujine in zaupanje naših državljanov, saj gre za podobno stvar z enakimi, usodnimi ekonomskimi učinki.

O alternativah je komajda vredno izgubljati besede. V Jugoslaviji namreč ni nikogar, ki bi se lahko izognil posledicam, pa če ostane ali se odloči za beg.

Gospodarsko latinoamerikanizirani prostor ostaja tak za Jugoslovane in tujce, tudi če je – tako kot istoimenska celina – razdeljen na zelo veliko držav.

JANKO LORENCI

Zbogom, orožje?

V Sloveniji se je z nepričakovano močjo razvnela debata o demilitarizaciji in pionirjem z dolgim stažem na tem področju so se pridružila nova, tudi zveneča imena in nekatere stranke (zeleni, Školjčevi liberalci). Slovenska lastna vojska – da ali ne, to postaja kar resna notranjepolitična tema.

Ena večjih nenavadnosti te razprve je v tem, da se pošteno zagreva v času, ko posamični generali JLA izjavljajo, da je treba vse strankarske voditelje pobiti, ko v nesrečni Hrvaški letijo v zrak podminirane proge in ko je okupiran tudi delček Slovenije, pa čeprav samo nekdanji štab teritorialne obrambe, kjer se mora četica vojakov greti in si svetiti z lastnim generatorjem, ker slovensko EG seveda noče biti kolaboracionist.

Ta razprava o miru in neoboroženosti v tako divjih časih, ko je vsaka beseda nož in ko je na zalogi tudi dovolj pravih rezil, lahko kaže na marsikaj: na našo visoko civiliziranost, na daljnovidni pacifizem, na železne slovenske živce, na optimizem, na skopost (vojska je draga!), na prismuknjeno naivnost, na iskanje predvolilnih točk na terenu, kjer te to nič ne stane itd. itd.

Pri tem ta debata ni ne prezgodnja in ne odveč, saj je jasno, da zametki slovenske vojske že nastajajo. Vendar bi bilo s kategoričnimi zahtevami, zlasti pa odločitvami, najbrž dobro malo še počakati. Tudi ustave s tem za zdaj najbrž ne gre obremenjevati.

Z akademskega stališča se lahko z lepimi humanističnimi vzgibi, na katere se sklicujejo zagovorniki demilitarizacije, samo strinjamo. To velja tudi za dobršno število praktičnih razlogov, ki jih navajajo.

Tako je res, da bi bila odpoved lastni vojski veliko gospodarsko olajšanje za Slovenijo, ki se bori za golo ekonomsko preživetje. Res je tudi, da vsaka vojska nosi v sebi potencialno nevarnost militarizacije celotne družbe. Vojska je tudi drastičen zgled zakonitosti, da iz malega raste veliko in da je táko rast, če se enkrat začne, težko ustaviti, zlasti če jo vodijo tako sposobni, ambiciozni in premočrtni ljudje, kot je Janša. Drži tudi to, da državi še tako močna vojska (Slovenija pa bi lahko imela kvečjemu armadico) ne prinese popolne varnosti.

Demilitaristi v bistvu pravijo: v nepredvidljivem jugoslovanskem kontekstu bi lahko takojšnja odločitev za vojsko in nato ustrezno nacionalno prizadevanje ustvarila paradoksalen položaj: nevihta, iz katere so se misli na lastno vojsko sploh rodile, bi se polegla, nebo bi se zjasnilo, na šibkih slovenskih plečih pa bi brez potrebe še naprej počivala velika vojaška vodena glava.

Žal se verjetnost nenadne zjasnitve nad Slovenijo vsaj za zdaj zdi zanemarljivo majhna. Toda isti, ki se zavzemajo za naglo odločitev za Slovenijo brez vojske in skušajo to brez odlašanja spraviti celo v novo ustavo, očitno verjamejo ali pa hočejo verjeti prav v to, in na podlagi tega aksioma sploh nočejo hladnokrvno analizirati različnih realnih možnosti prihodnjega razvoja, ki lahko po našem mnenju edini odloči, ali in koliko se bomo varovali tudi z orožjem (ta tudi je važen, saj je jasno, da nam brez zdravega gospodarskega in političnega razvoja ne more pomagati nobeno orožje, noben laserski Gorenjev izdelek).

Pri tem je zanimivo, da se tudi najbolj vnetim demilitaristom nekje v ozadju motajo dvomi, saj implicitno priznavajo, da bomo neko fizično obrambo le potrebovali. Toda ker so tako brezprizivno proti kakršnikoli vojski, bi se bili pripravljeni sprijazniti z okrepljeno policijo, ki bi opravljala še funkcijo vojske. Na to, da bi bil tak nujno napihnjeni in z različnimi kompetencami opremljeni represivni aparat navznoter v bistvu nevarnejši in težje obvladljiv kot policija in vojska vsaka zase, je prepričljivo opozoril že Plutov demilitarizacijski oponent v vrstah zelenih B. Martinčič.

Kakšne so torej vsaj približno tiste različne možnosti razvoja, ki naj bi odločale, kakšno (ne)vojsko potrebujemo?

Prvič. Slovenija se popolnoma osamosvoji in demilitarizira, za njeno varnost pa jamčita OZN in Svet Evrope (to je bistvo doslej najbolj odmevnega, Plutovega predloga). Če bi tako jamstvo dobili, lastne vojske morda res ne bi potrebovali. Toda pred tem bi moralo biti izpolnjeno toliko drugih pogojev in preteklo bi toliko časa, da o tej možnosti zdaj najbrž sploh ni realno razmišljati.

Drugič. Slovenija se popolnoma osamosvoji, postan članica EGS in Nato. Vojska nam potem ne bi bila potrebna – toda ali bi nas vzeli za svoje »oni««, bi v Nato hoteli mi? In tudi če bi bili za to oboji, kdaj bi bilo to uresničljivo?

Tretjič. Slovenija se popolnoma osamosvoji in se ne včlani nikamor, ne dobi nobenih jamstev. Sledi najbrž kar dolgo in mučno obdobje gospodarskega prilagajanja novemu stanju, težavnega pridobivanja mednarodnih priznanj, verjetno negotovih in napetih odnosov s »preostankom« Jugoslavije, kakršenkoli bi že bil, utegnejo se zbuditi tudi stari apetiti kake od zahodnih sosed.

Tak razplet dogodkov je verjetno realnejši od prvih dveh variant in tudi tu je vprašanje, kako dolgo bi trajalo tako stanje, velika neznanka. Bi si v njem bilo mogoče privoščiti »zbogom, orožje«? Ali ne bi na Srboslavijo brez Slovenije, ki ostaja zelo realna opcija, to delovalo kot kar prehuda skušnjava? Ne trdimo, da bi lahko sedanje ali prihodnje slovenske oborožene sile premagale armade »preostanka« Jugoslavije, toda neki odvračevalni učinek bi gotovo imele (in ga morda, naj gresta Janša in Bavčar nekaterim še tako na živce, imajo celo že zdaj). Če potencialni nasprotnik ve, da te lahko brez tveganja pokori že z bataljonom vojakov, utegne storiti tisto, česar sicer ne bi, če bi vedel, da bi moral uporabiti pet divizij.

Foto: Joco Žnidaršič

Četrtič. Slovenija ostane v jugoslovanski konfederaciji. To bi bil status, o katerem slovenska politika tačas presenetljivo ubrano govori kot o daleč najbolj zaželeni izbiri (res samo iz taktičnih razlogov?) – in to bi bilo stanje, v katerem bi lastno vojsko morda še najbolj potrebovali. Če bi se namreč Slovenija z Jugoslavijo dokončno razšla, pa čeprav na neprijazen način, in srečno prestala tisto kratko in kritično prehodno pot v popolno samostojnost, bi že bila zunaj najhujšega. Konfederacija pa bi bila po našem mnenju v bistvu podaljšanje sedanje agonije, pa čeprav v omiljeni obliki, bolj ali manj na silo zmečkana tvorba z obilico fig v žepu, kotel, v kateri bi se večina osnovnih napetosti ohranila in v katerem bi Slovence neprestano skominalo po odhodu iz take skupnosti. Za življenje v taki skupnosti in ponoven poskus odhoda iz nje pa demilitarizacija spet ni zelo perspektivna.

Petič. Osamosvojitev v povezavi s Hrvaško. To se je dolgo zdela najbolj realna možnost. Od kninske amputacije Hrvaške naprej se zdi vedno manj verjetna, saj se bo Zagreb po vsem videzu nekako moral sporazumi z Beogradom, kar bo postavilo Slovenijo v nov, precej bolj negotov položaj. Če bo do takega odhoda v dvoje vendarle prišlo, bo izrazito obramben, dogovorjen v stiski in naglici in spet ne ravno v znamenju »zbogom, orožje«.

Tako kaže, da bodo vse poti iz sedanje Jugoslavije tegobne in da bo negotovost ostala tudi še po takem ali drugačnem formalnem aktu osamosvojitve, ki pa jo res hočemo, kajne? Torej res slovo od vsakršne vojske, zdaj in takoj? Tudi če imajo glavni ugovori nasprotnikov slovenske vojske svojo nedvomno težo, ostaja grdo zdravorazumsko dejstvo, da se ni povsem razorožila še nobena država na svetu, tudi če leži v neprimerno bolj idiličnem okolju, kot je naše. Kar se tiče nevarnosti militarizacije, izhajajoče iz enkrat vzpostavljene vojske, je civilnost te družbe najbrž vendarle tako razvita, da ne bomo postali kak evropski Irak. Vojska, tudi če je majhna, je res draga, toda če že hočeš imeti državo, jo je pač treba tudi plačati, in kljub vsem trditvam o preživelosti nacionalne države je slovenska država po našem predpogoj za trajno normalizacijo te družbe. Skratka, zdi se, da prihodnji tok dogodkov, kolikor je pač predvidljiv, zahteva neki minimum slovenskega obrambnega potenciala. Glasne in odmevne zahteve po demilitarizaciji že zdaj, sredi pušk in bajonetov, pa so jamstvo, da nam ta potencial ne bo zrasel čez glavo.

DRAGO BUVAČ

Zakaj novinar piše

Adamu Smithu je bilo že zdavnaj docela jasno, zakaj pek peče kruh: ne zato, da bi nasitil ljudstvo, marveč da bi preživel sebe in svojo družino. Simboliko te, le na prvi pogled nehumane in sebične liberalistične teze so bili očitno še najmanj pripravljeni sprejeti jugoslovanski novinarji. Prepojeni s kvazimarksistično teoretično izobrazbo in v funkciji »višjih ciljev«, včeraj socializma, danes svojih narodov, se niso mogli in se še vedno ne morejo sprijazniti, da lahko prav s tem, ko branijo svoje sebične interese – k posredovanju Smithove »nevidne roke« – največ prispevajo k splošnemu blagru.

Da bi torej lahko pričeli resnejši pogovor o vselej občutljivi vlogi novinarstva v jugoslovanskem prostoru, se morajo vsi njegovi akterji sprijazniti s povsem prozaičnim dejstvom, da namreč novinar piše zato, da bi preživel sebe in svojo družino, ne pa, da bi uresničeval nekakšne »višje ideale«.

Rekli boste, da je to nadvse vulgarna, materialistična teza. Da novinar ni pek ali kovač. Res ne vidim razloga, zakaj ne bi bil. Še najmanj z ekonomskega stališča. In to še ni vulgarizirano. Če hoče pek preživljati svojo družino, mora peči dober kruh, kovač mora dobro podkovati konje, novinar pa pisati dobra poročila ali komentarje.

Novinarstvo je dejavnost »posebnega družbenega pomena«, boste morebiti oporekali. Res ne vidim, zakaj naj bi bilo tako. V socializmu poznamo kompleks, da je ta ali ona gospodarska in družbena dejavnost »posebnega pomena«. Začnite jih naštevati. To so denimo veliki gospodarski sistemi kot naftna industrija, elektro-gospodarstvo, železniški promet, poštne in telegrafske storitve, kmetijstvo, da bi se lahko ljudstvo prehranjevalo, ali, kot denimo v Hrvaški, »jadranska usmeritev«, da bi se povezali s svetom. Potem so tu še šolstvo, zdravstvo, socialno zavarovanje in izdatki za znanstveno-tehnični napredek. Kajpada tudi televizija in časopisje. Tako kot še do pred kratkim jeklo ali premog.

Zdaj pa mi povejte, katera gospodarska ali družbena dejavnost ni »posebnega pomena«? Nazadnje nam bodo ostali le tekstilna industrija in obutev ali pa morebiti tobak, alkohol in sladoled. Še Mikojan je dojel, da je lahko tudi sladoled »posebnega pomena« v Sovjetski zvezi, zato je preprosto povzel tuje izkušnje in omogočil sovjetskim državljanom, da ga celo po najhujšem mrazu dobijo dobesedno na vsakem vogalu in da so, vsaj po tej plati, zadovoljni. Zato pa Rusi nikakor niso mogli razumeti, zakaj so njihovi (nekdanji) kubanski prijatelji tako vztrajno zahtevali, naj jim zgradijo tovarno deodorantov kot objekt »posebnega pomena« v teh vlažnih tropskih krajih, namesto kakega metalurškega velikana, ki bi bil v ponos socializmu.

Problem sem kajpada malce karikiral, a s tem želel pokazati, da je določanje nekakšnih »posebnih družbenih interesov« nekaj, kar je precej v zraku. Gre pravzaprav za to, da se take dejavnosti »posebnega pomena« odstranijo s trga in varno spravijo pod državno birokratsko streho. Toda izjem je preveč. Zato je to dejansko realsocialistični kompleks, ki ga imamo tudi mi in ki posredno onemogoča tržno gospodarstvo.

Ta stara logika socialističnega razmišljanja se, odeta v nova nacionalna oblačila, izrazito kaže pri privatizaciji družbene lastnine. Javno nihče več ne nasprotuje ne trgu ne privatizaciji. Potem pa se razlike že pričnjajo. Kaj lahko je namreč privatizirati majhno obrtno delavnico ali gostinski obrat. Tudi manjše tekstilno, čevljarsko ali kako drugo podjetje, a bog ne daj, da bi enaka merila uporabili tudi pri privatizaciji elektrogospodarstva, železnice ali PTT. Še manj je to mogoče za TV in vodilne časopise kot »javne dobrine«.

Sploh ne vem, zakaj naj bi gospodarske in družbene dejavnosti spet delili po starem socialističnem načelu: težka in lahka industrija, »oddelek I« in oddelek II«, materialna baza in družbena nadstavba. Nikakor ne moremo verjeti, da tržna načela »podpirajo streho nad glavo« tem dejavnostim. Pred trgom jih lahko branite in ščitite s takšnimi ali drugačnimi državnimi ukrepi, pa se bo nazadje »streha nad glavo« le podrla. Samo poglejte, kako že pušča v državah nekdanjega realnega socializma in kako v kapitalističnih državah »blaginje« (welfare state) privatizirajo velike sisteme drugega za drugim.

In zakaj naj bi bilo novinarstvo pri tem izjema? V njegovem »blagu«, namreč informaciji (neposredni ali predelani), ne vidim nobenega posebnega »družbenega interesa«, nič večjega, kot če ljudje nimajo kruha ali če si želijo zahodnih modnih oblačil, boljših avtomobilov, skratka kakovostnejšega in cenejšega blaga. Konec koncev pa strogo vodeno, monopolizirano novinarstvo »agitpropa« ni moglo preprečiti prebivalstvu socialističnih držav, da bi si želeli vsega dobrega, kar prinaša »potrošniška družba«. Če gledate skozi to prizmo, ni bilo »posebnega pomena« novinarstvo, marveč kruh (ki ga v Moskvi primanjkuje), boljši avtomobil, hladilnik ali osebni računalnik. Novinarstvo je lahko preprečevalo le »trgovino s svetovnimi informacijami«, vendar z enakim izidom, kot vsi spodleteli poskusi, da bi onemogočili trgovanje s kavbojkami, modnimi oblačili in čevlji, računalniki ali avtomobili. Monopola nad enim in drugim je bilo konec nekako istočasno, sistem pa je razpadel.

Nekaj podobnega se zdaj dogaja v Jugoslaviji. Tako kot je prej centralizirana in policentrična republiška socialistična birokracija želela imeti v svojih rokah vzvode širšega ali ožjega »informacijskega prostora«, tako tudi danes nove narodne države hočejo svoje novinarstvo »posebnega interesa«. A z informacijo je tako kot z vsakim drugim blagom, zato ji ne morete preprečiti ne preboja prek ovir ne svobodne trgovine ali trgovine na črno, enako kot ne morete preprečiti, da si porabnik ustvarja svoje mnenje o njeni vrednosti.

Ne zanikam, da je bistvo politične moči Slobodana Miloševića nadzor nad Politiko in beograjsko RTV, vendar ima vse to v svojih rokah, ker mu pač omogočajo drugi gospodarski, socialni in politični parametri srbske družbe. Čeprav slovenska informacija Dela ali ljubljanske RTV ne more prodreti v širši jugoslovanski prostor tudi zaradi jezika, pa moč ali šibkost te politike niso boljši ali slabši novinarji, marveč širši gospodarski in politični kontekst. Vodilna hrvaška glasila so bila med predvolilnim bojem proti Tudmanovi HDZ, ki je kljub temu zmagala na volitvah, zdaj ko si nove hrvaške oblasti želijo »svoje časopisje«, pa jim to ne bo zagotovilo večnosti.

Stare ali nove oblasti še naprej ponavljajo napake »agitropa«. Hočejo namreč imeti svoje časopise, svoje tiskovne agencije in televizijske kanale (tako kot svoj ZTP, PTT ali Ino). Zato je v njihovih programih nenehno čutiti ambicijo, da bi ustvarjali vodilne informacijske medije kot dejavnost »posebnega pomena«.

To je očitno zlasti pri privatizaciji družbene lastnine. Vodilnim novinarskim in televizijskim ustanovam po republikah namreč ne dovoljujejo, da bi se »privatizirale«. Pravijo jim, da so njihove hiše, uradi, pisalni stroji ali veliko dražja televizijska mreža družbena last in da tega ne morejo kar tako odkupiti. Po Markovićevem načrtu o privatizaciji in internem delničarstvu pa bi lahko številne časopisne hiše zlahka odkupile to družbeno premoženje. Zanj so pokazali zanimanje celo posamezniki – Adil Zulfikarpašić je bil denimo pripravljen kupiti sarajevsko Oslobođenje. V tem konec koncev ni nič slabega – tudi Murdoch je na primer odkupoval britanske in ameriške časopise oziroma televizijske kanale.

Novinarji pa nimajo dovolj poguma, da bi dejali: družbeno premoženje naših podjetij ni naše, ker smo dobivali dotacije ali pa je država določala naročnino za časopise), vendar ni niti vaše (mislimo na nove oblasti). Lahko bi rekli še: razdelimo družbeno premoženje informacijske mreže vsem občanom kot »voucherje«. Naj vsak proda svojega, kakor pač želi, in naj ga kupi, če more, nato pa naj vloži v to »svež denar«. Morebiti bomo svoje »voucherje« vložili v svoj časopis ali pa tudi ne, to je pač naša odločitev. Nemara se nam bo bolj splačalo vložiti svoj »voucher« v zasebno pekarno ali rafinerijo nafte, lastno delovno silo pa bomo prodali na trgu dela za najboljšo ceno, ki nam jo bodo ponudili. Moralne in politične predsodke prepustite nam. Nihče nas ne bo kupil za visoko ceno, če mu ne bomo zagotavljali trajnih kakovostnih novinarskih storitev. Ali pa bomo sklenili, da bomo s svojim »voucherjem« in prihranki kupili lastno Delo, Vjestnik, Politiko ali Slobodno Dalmacijo, a takrat bomo sami nastavljali urednike in menežerje, s katerimi nas čaka enaka usoda in s katerimi bomo delili prihodek, odvisno od vloženega kapitala.

Ta igra ima eno samo pravilo: kupujte, kar hočete in kogar hočete, vendar ne prepovedujte drugim početi istega v enakih tržnih razmerah in brez kakih »višjih interesov« zaščite narodnih ali cehovskih monopolov.

Pa veste, kdaj bo jugoslovansko novinarstvo naposled profesionalno in svobodno?

Odgovora pravzaprav ne vem, a ga bom skušal vsaj nakazati. Pred kratkim so denimo nove splitske hadezejevske oblasti primitivno napadle Slobodno Dalmacijo. Če se jim ne bo posrečilo uničiti profesionalnega jedra tega lista, pa bodo lahko v saboru izsilile spremembo Slobodne Dalmacije v javno podjetje, s čimer bi dobile pravico imenovati glavnega in vse druge urednike. V »pravni državi« tega ne morete preprečiti, pa čeprav je HDZ prej obljubljala, da se ne bo vtikala v liste, ki ne bodo prosili za državno pomoč, Slobodna Dalmacija pa je gotovo ne potrebuje. Kaj torej zdaj? Časopisi namreč niso pisalni stroji in uradi, so tudi ljudje.

In ko bo država nekega dne prevzela ta časopis, njegovi novinarji pa pričeli izdajati svoj lastni, vzporedni list – četudi s politično modnimi in finančno sposobnimi ustanovitelji – bo jugoslovansko novinarstvo doživelo svoj prerod. Nekdo bo to moral storiti prvi. Oblasti pa naj le upoštevajo načelo, da novinarjem ne gre preprečevati, da bi »pekli svoj kruh«.